

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
LVI. évfolyam • 2010/6.

Lászlóffy Csaba
Turczi István verse

Nyerges Gábor Ádám
prózája

Tartalom

„kávéházi szegleten...”

<i>Suhai Pál</i>	Tépésvonal	3
<i>Tandori Dezső</i>	Próbálkozás; Világ-vázai; Absztrakt; Kényszerűen	4
<i>Turczi István</i>	Cogito úr bölint, tehát vagyok; Kígyószisz és kontyvirág	11
<i>Papp Dénes</i>	Lazúr	12
<i>Lászlóffy Csaba</i>	Terápia	13
<i>Nyilas Atilla</i>	November 9.; Kis pogányos ritmus; Január; Első hó; Komjáthy Jenő emlékére	19
<i>Katona Ágota</i>	néhány szó a tökéletlen ismétlésről; mint táj az ember kézmozdulatát	21
<i>Székely Ákos</i>	page	22
<i>Szavairatok</i>	Angyalfülzsír	27

Próza és vidéke

<i>Nyerges Gábor Ádám</i>	Sziránó és az első-utolsó cseppek	32
<i>Burns Katalin</i>	Fél nap	36
<i>Berka Attila</i>	Nézők	41
<i>Grozdi Károly H.</i>	SOS; Daru	44

Kutatóterület

<i>Debreceni Boglárka</i>	„Semmi mozdulat most” / Mikszáth-ábrázolások és rögzítések	46
---------------------------	--	----

Találkozási pontok

<i>Sulyok László</i>	„Borzalmak kortanúja” / avagy Jecsmenik Andor „gumi-botsinálta munkásköltő” hányódásai az úgynevezett élet tengerén	62
----------------------	---	----

Kép-tér

<i>Handó Péter</i>	Perem/vidék / Rónafalu a startvonalon...	74
--------------------	--	----

Ami marad

<i>Halmi Nikolett</i>	Illusztrált védelem / Gressai Ferdinánd: <i>Csupasz oltalom</i>	82
<i>Nagy Csilla</i>	„Egy mítosz relikviái” / Polgár Anikó: <i>Régészno körömcipőben</i>	84
<i>Miklóssy Endre</i>	Az út fel és le / Németh Péter Mikola: <i>VisszaSejtesít</i>	86
<i>Mizser Attila</i>	Sors a sorok között / Kabdebó Lóránt: <i>Titkok egy élet/műben</i>	89
<i>Baráthi Ottó</i>	Értékeink / Nógrád, a varázslatos világ – könyvsorozat	91
<i>Gelencsér Gábor</i>	Képvégek / Kovács Bodor Sándor filmjei az Arcus Temporum Pannonhalmi Művészeti Fesztiválról	93
<i>Kiss Barna Pál</i>	Mobil-tükör / Gárdonyi Géza Színház: <i>Csörgess meg!</i>	95

Jelen számunk borítója Kovács Bodor Sándor *501 nyom* című fotója felhasználásával készült. A borító belső oldalain Farkas-Kontra Máté *Cím nélkül 1.* (elől) és Kovács Bodor Sándor *Reflex 2.* (hátul) című munkái láthatók. A belső illusztrációkat a Rónart Művészeti Egyesület tárlatának anyagából válogattuk, amely 2010 szeptember 10-én nyílt a salgótarjáni Café Freiben (Bakos Ferenc: 31., 61.; Bakos Tamara: 45.; Gábor Balázs: 3., 83.; Farkas-Kontra Máté: 10.; Gelencsér János: 40.; Kai Pataki: 12.; Kovács Bodor Sándor: 18., 81., 96.; kusnyár eveline: 35., 90.; Tar Róbert: 73., 85.).

Főszerkesztő:
Mizser Attila
(attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztők:
Handó Péter
(handop@gmail.com)

Nagy Csilla
(csillester@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (*Párizs*)
Pál József (*Salgótarján*)
Tözsér Árpád (*Pozsony*)

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár és
Közművelődési Intézet
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó:
Molnár Éva

Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

A Nógrád Megyei
Önkormányzat
Közgyűlése irodalmi,
művészeti, közéleti
folyóirata.

Támogatóink:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:

NÓGRÁD HÍRLAP

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/521-557; Fax: 32/521-555; Internet: www.bbmh.hu; e-mail: palocfold@gmail.com • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet; előfizethető, illetve a Pálócfold Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (VI. kerület, *Andrássy út 45.*), Nógrád megyében a Kincsestar Könyvesboltban (2660 *Balassagyarmat, Rákóczi út 61.*), az Inmedio üzletében (3100 *Salgótarján, Erzsébet tér 5.*), valamint a szlovákiai Phoenix Könyvesboltban (98401 *Losonc, Kubinyi tér*) • 2010-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 400,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft, amely a postaköltséget nem tartalmazza • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

SUHAI PÁL

Tépésvonal

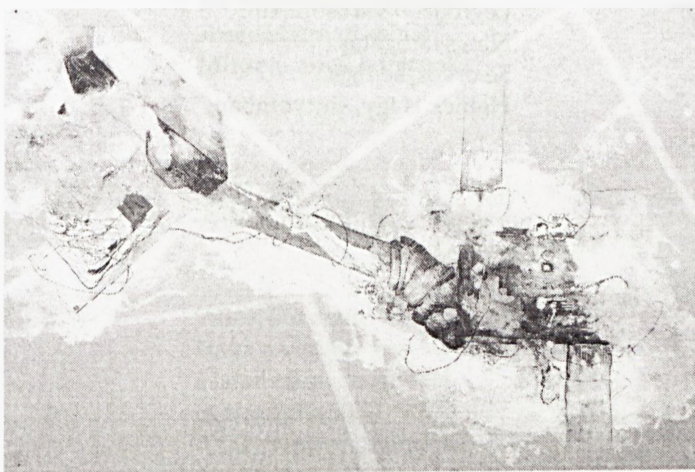
Tózsér Árpád versére

Kettétépett, vakult fényképeden
egy félig kész ház még egész családdal –
bár „objektív”, a beállítás rád vall:
vallathatod a múltad szüntelen.

A vallatódat. Készségesebb útmutatód
e megsárgult papírlap optikája,
míg felelget a földbe dőltek szája,
mint minden Mózes és a halhatatlanok.

A leghitelesebb instancia
azonban kétségkívül e papírkép
misztikus ránca, *tépésvonala*,

érvényesebb tanúság, mint a kép maga:
a forradás: mit szétszakított elme és lét,
e sebnek kell majd összevarrnia.

TANDORI DEZSŐ

Próbálkozás

Mi sok mackómmal

Mi sok mackómmal.
Kedvenc fotómmal.
Mi lesz sok mindenemmel.
Mi sok cók mókkal.
Papír halommal.
Ha majd halálom jön el.

Mi lesz mindennel.
Érzem ezennel.
Akármi öngyilkos ez.
Hány évem van még.
Visszagondolnék.
Mennyi *volt*, amennyi lesz?

Tíz éve végsőt.
Repültem. Később.
Már vonatra sem ülök.
Hegyre mi jártam.
Úgy hamarjában.
Últömben is eldőnök.

És ha ez túlzás.
Nincs több utazás.
Legföljebb városomban.
Nincs látogatás.
Se orvos, se más.
Halnék is így, suttyomban.

A bolondgomba

A bolondgomba.
Bolondgombolja.
Erdő kedves kabátját.
Ehető gomba.
Étre gombolja.
Piacon kofa tárát.

Gomba-tár: láda.
Piac kabátja:
Rajtam. Még meg is lobog.
Csobban pohárba.
Akad pogácsa.
Zsír-illatú lángosok.

Távolabb köd. Domb.
Vonat hídra ront.
Nézem a piac-részről.
Megfeledkezem.
Róla nincs jegyem.
Semmim sincs az egészről.

Csupán emlékem.
Hirtelenségem.
Mint döntése madárnak.
A magamfélék.
Össz-vissz szerény nép.
Piacukon így járnak.

De én gombolgatásnak:
sose-lássam dombját:
Mit sem adok határnak.

Állok híd alatt

Állok híd alatt.
Rajta a vonat.
Halad távol domb felé.
A távol dombot.
Csak reményt mondok.
Közéről soha többé.

Közel is messze.
Vonatból, küzdve.
Átmenettel, piszkával.
Híd alatt itt jobb.
És ha több piszkot.
Fed s ível át magával.

Többé sehova!
Ne lássak dombra.
Hazatérésem során.
Elég a messzi.
Domb. Híd, közelnyi.
A közel sem jól hat rám.

Valami mégis.
Kell. Így az ég is,
Bár csak földnek távola.
Ülök újsággal.
Iszom pohárral.
Másutt se máshogy volna.

Bolondgomb sapka

Bolondgomb sapka.
Égbe gombolva.
Járván bolondpiacra.
Egyre, mert egyre.
Semmije-szerre.
Megint bevásárlók ma.

Ködnek dombjára,
Hazaútfára,
Megint sosem járok ma.

Nem szedek gombát.
Nem teszem pontját.
Akármilyen bolondjának.
Pont-verset írok.
Hódolni bírok.
Szívből még: Georges Seurat-nak.

Jattolok másfél.
Száz évet, ím, él.
Örvendezek grandjának.

Georges Seurat: Grande Jatte
Szigete. Hanyatt.
Vetődöm boldogságnak.
Árnyékra, éppen.
S ha árnyékszéken.
Begombolom kabátnak.
Pontját bolondgombának.

Még mit mondhatnék

Még mit mondhatnék.
Mit próbálhatnék.
És kinek. És így minek.
Most meghallgatják?
Ha nem olvasták.
Hol megírtam. Versemet.

Versemben. Mindben.
Ott van e minden.
Mi persze csak semmiség
Mégis tudható.
Vagy olvasható.
Nem késtek le róla még.

De mit gyötörjem.
Magam. Mely ízben?
Mint ízetlen akarás.
Az volnék már csak.
Kik elodáztak.
Mindjük csak kíváncsi-más.

És ezzel vége.
Folytatás késze.
Amit megélhetek még.
Nem vár emberre.
Menteni mentse.

Ami menthetetlenség.

Világ-vázai

Nem kell készülni

Nem kell készülni.
Nem fog évülni.
Idő. Világ vázája.
Hogy töltenéd be.
Mindig lesz készje.
Tér. Készség foglalása.

Két világ-váza.
Homokórája.
Mindenki szigetének.
Minden porának.
Nyitottabb. Zártabb.
Ne higgy eredetének.

Mint a világé.
Mind világ-vázé.
Több. Kevesebb. Mi lenne.
Nem nyitottsága.
Nem is zártsága.
De máss sevé...

Félreütbe.
Nem volt értelme.
Ugyse. Javítva. Ütve.
„De más se végtelenje.”
Máris semmije volna.
Idő. Tér. Világ-váza.

Absztrakt fogadás

Épp megkedveltem

Épp megkedveltem.
S nyomban elvesztem.
Magammal nem tarthatom.
Lemondok róla.
Tévedtem volna?
Ígérte. Szórakozom.

De szót ragoznom.
Váza világom.
Tér lenne. Idő lenne.
Absztrakt fogadás.
A visszatűzés.
Minek is hiedelme.

Csak a ló neve.
Csak az esélye.
Mögötte senki ember.
A zsoké. Adat.
Múlt. Így mit várjak.
Csak számok. Lónevekkel.

Jónak éreztem.
Meg is kedveltem.
Most elejtettem.
Ezt nem. Lemondok róla.
Többé alig lesz. Útja
Tévedtem. Jó lett volna.

Kényszerűen

Gyakran mint álom

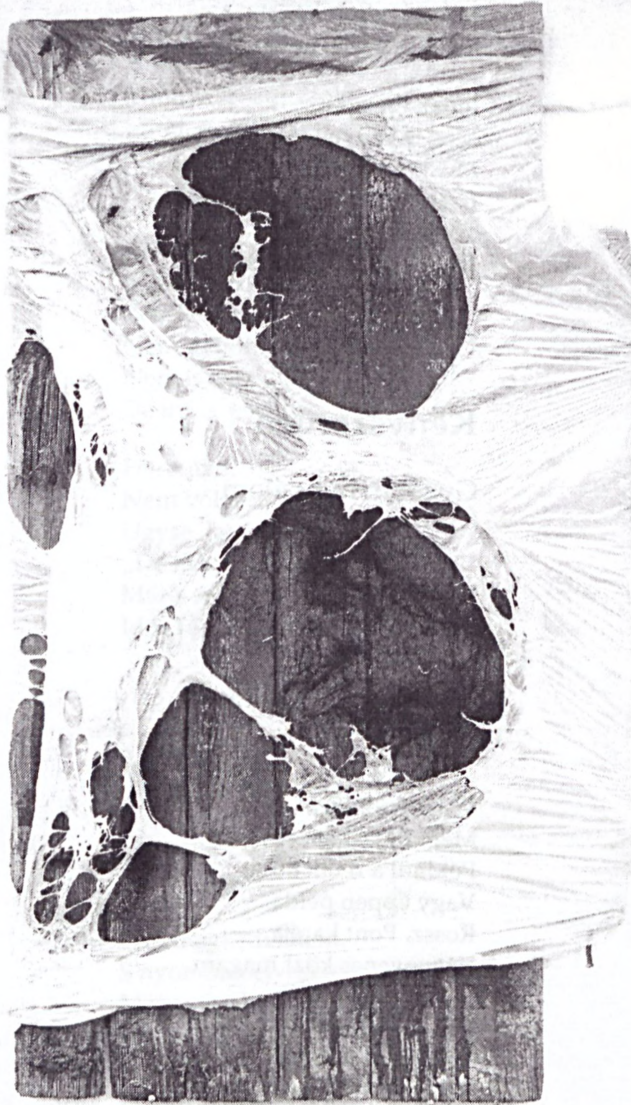
Gyakran mint álom.
„Minek csinálom.”
A költészet hasztalan.
S a próza. Dráma.
Esszé. Határa.
Hasztalan. Csak haszna van.

Felel rendjének.
Meg. Egyéb érdek.
Például a rend. Sora.
Vagy éppen példa.
Rossz. Pont karéja.
Két egyenes közt magam.

S más. Képtelenség.
Felhagyni mernék.
Ha megvolna, hogy mivel.
Nem hiszek benne.

Játszó szerencse.
Maga módjához, ha kell.

Ám hogy adódott.
Tudjak más módot?
Vagy érjem be ennyivel.
Gyakran mint álom.
Minek csinálom.
MERT HÍJÁT NEM TALÁLOM!

TURCZI ISTVÁN

Cogito úr bólint, tehát vagyok

[Remake: Zbigniew Herbert]

Most, hogy magunkra maradtunk, végre beszélhetünk egymással mint férfi a férfival. Tudom, kifakadásom nem kíván római jellemet. Hajlamos vagyok elveszni a részletekben, és fel van jegyezve néhány más baklövéssem is. Így aztán egyenlőtlen a küzdelem, bár drámai epizódokban bővelkedik. Például a saját halál esete, melynek dátuma ízlésem szerint biztosan nem vonul be a történelembe. Olyannak képzelem, ahogy búcsúzásokor elmozdul a táj. Közeledik a távol, távolodik a közelség. Vonatra szállsz, és igeidőt váltanak a sínek. Amióta a tárgyak oly sötéten, gyűlölködve kerülnek, többet gondolok rá. Eldönthetetlen, álom-diktátum ez, vagy éber nézet, amely mögött valaki más már lesben áll. Rég eladtam könnyeim, kerteket sem ápolgatok fejemben, és most nem könnyű felcserélni a tápláló kint új reményre. Majd kinézek egy jó száraz helyet, és elásom utolsónak szánt szavaimat.

Kígyószisz és kontyvirág

[Remake: Jaroslav Seifert]

Kérdezitek: mit tudnak még a nők. Mindent, nyilvánvalóan. Övék a Mennyeek országa. Ez egy késő esti tévévetélkedő, csak felnőtteknek. Ők írják, játsszák, rendezik, és nekünk is jut pár használható szerep. Minden egyes adás kész aromaterápia. Költőien: mint kancsót párával a víz, lényüket titkuk betölti. Értik, amit mi másként értünk. Szemükben homokóra. Türelmesen nézik, ahogy a vágy újraönti arcunk. Szítják a bőr alatt megérintett tüzet. Alkut kötnek, ruhát és testet váltanak, azután ismertetik jogainkat. Mosolyukban kígyószisz kékje keveredik a foltos kontyvirág mérgező zöldjével. Csak azt ne hagyjátok bebeszélni magatoknak, hogy nem ezt akartátok? De ha történetesen menekülnétek, velem együtt nem tudjátok miért, hova. Meglehet, igazatok van, szeretkezés után az a rövid csönd a halálhoz hasonlít.

PAPP DÉNES

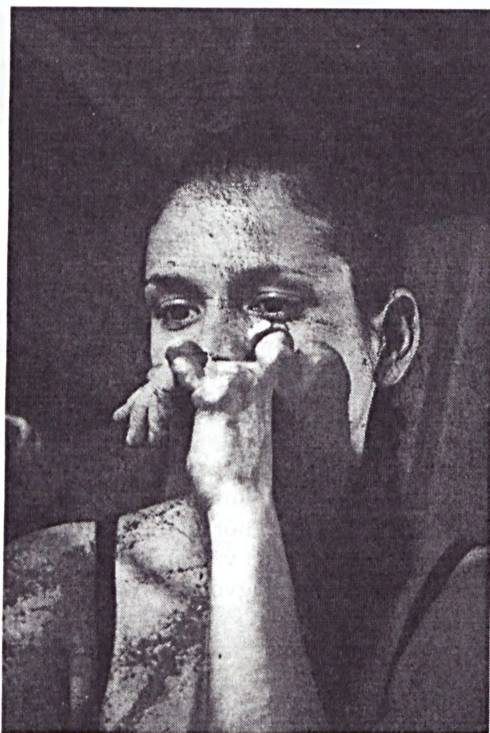
Lazúr

A mogyorófa mesét terem,
a gyerekek zsebükbe rejtik,
kabátjuk steppelt orkán.

Mókus itt nem él meg,
minden kuka csordultig tele,
közepén egy-egy szív kalimpál.

A lépcsőn két mécses ég,
szanaszét üres üvegek,
megint meghaltak semmiért.

Milyen hónapot írunk, uram,
kérdézi valaki a trafiknál,
és arca elé teszi a kezét.

Terápia

Z. monológja

„Ne érts félre, ez nem szavalókórus”
(K. I.)

Valami volt, ami nincs, vagy csak
akart volna lenni – mérgező maszlag;
a seb begyógyult. Vagy talán a heg
megfoghatatlan, csak a képzelet
szüleménye (sérülések nyomát
zsigerek őrzik, vagy iróniád).
Előbb bösz hangnemben nekihevül
a lélek; majd mind több magány belül –
mindenképp magatehetetlenül
végzed. Rutinkitöltött kukaúr;
nyitott könyv életem és életed,
mindegy, a konvenciót követed
vagy megfutsz és az erkélyről veted
le magad: egyszer *csak odajutsz végleg.*

Mit számít még... csalóka fénynek(?)
árnyéknak(?) mutatnak a tények.

Gyónástöredék a jövő fantomképe előtt

Újság- és szoborroncsok (robbanás
nélkül is elfog olykor a szorongás),
a köveken is több ez mint kopás;
amit összeroncsolnak, nem repülhet
föl már soha, emlékezet-magasba;
ennyi a művészet esélye – ülnek
öreges pózzal, söriszapban s bűzben,
utókor szégyenéről mit sem sejtve –,
kefirrel, sajttal táplált nemzedék. Ha
a párbeszéd már elfelejtette („ejtve”),

ettől még nem dől össze a világ.

Ki mondja meg, mitől...

Egyenes? ferde? –

ki s mire ordítja: *vivát*.

Zsánerkép

Kitakart. Kocsonyás. Zihál.

Körbeállják; langyos hétvége,

se, rendőr, se részvét.

Nyomozás félálomban

Egy hajszálon függött; az utolsón.

A többi elhullt vagy rendre kitepte őket,

unalmában, idegességében; megkopott

tar koponyája mintha már a steril úrben

lengedezett volna a legutolsó esélyt latolgató

gondolataival. Mítosz lesz ebből is majd – sűrű,

bozontos üstökében a gének évezredes *napkeleti*

üzenete! A hajhagymák kifogyhatatlan, életerőt

sugárzó tápláléka hová lett vajon? És valamennyi,

a zsigereiben gyökerező lelkierő – a növekedése, a

szívósságé, a hajlékonyságé, a vízszintestől felajzott

sebesség, a függőlegessel fénymagasságig törő vágy,

amely annyi évtizeden át segítségére volt, hogy le-

küzdhesse állati félelmét. Megtört, erőtlen, fehér haj-

szálait, ha összeseperi még valaki – a romlás roppant

végzetéről elterelve a figyelmet –, hadd vesződjön velük

a kóros lelkiismeret, a tétovázás s tehetetlenség szőrszál-

hasogató vadjával takarózó idő.

Eltávolodás a hangtól

Egy régi magnetofonszalag margójára

Iszonyatos hang; érdes, kénes, kóros
színezetű. A képzeletet is megkaparó,
igaz, de képtelen vagy cinkosságot
vállalni vele. Nem könnyed, valcerező
hang (habár szekrénybe zárt vinnyogásra,
vakkantásra sem lenne hozzád méltó).
Ziháló, becsapva önmagát is. A falka
vicsorgását kihívó – vacogtató, rekedt
krákogás, mint súlyos avarhalmok alól.
Mi bujkál benne? Botrány, erőszak, feltűnni-
vagyás(!) – számít-e, hogy ingerli a zsarut?

Nem valamilyen történés vagy a
történéshez fűződő körülmények
fölidézése bontakozott ki a nyúlós,
torokból tekeredő férfihangból.
Így kiönteni az epédet? – ronda
sebeket vágva a csendbe, az ürességet
felhorzsolva, durván lesújtva rá.

Az értelemre figyelni(?), kész katasztrófa –
ha egy pillantás erejéig bár leállna;
de így?! (Mint ahogyan lehetetlenség
érintetlenné vagy tisztára vissza-
változtatni a teleírt papírlapot.)
Elég a trükkből. Hisz semmi titokzatosság
– nevetséges, vagy egyenesen el-
kedvetlenítő –: csak kérges indulatok.
Zaklatottságában is inkább hebegés,
a kudarc árnyéka (ha idejében
fölismerne volna az eltávolodás
legkisebb esélyét – ha nem is a
cáfolatét, de az elhalkulását).

Mint mikor megpiszkálják a fiatalságodat.
Bujaság, túlfűtöttség dagasztotta – mégis:
amint most hallgatod (semmiképpen sem a
készülék recsegése zavar), kételkedni
kezdesz az ifjúság magabiztosságában,
képzelt hódítóerejében.
Bárminek

volt is a visszhangja – hasztalan utánozta a
víz sebes folyását, az égi magasságot,
ahelyett, hogy fellángolt volna a nyomában
valami – minden fényforrást megölt. A szellem
meggyalázása lehet tán ehhez hasonló.

*

Szertartást várt, s a borzalomtól kiborult.
*Az övé lett volna az a vacogató,
rekedt krákogás? Emberi hang volt-e
egyáltalán? (Az örvénybe bele-
nézni – hát még elveszni benne!)*

Ennyi
vak vérmesség után egy kicsi zöldre vágott.

Éjnekindulásom

*„mindenféle cafrangokkal
(C c c c!)
Fölcicomáztalak.”*

(György Mátyás: *Hottentotta nóta*)

(Prelúd)

Hogy eltípor a zagyvaság, mocsok? –
éreztem, hajsörényem hogy lobog (!)
s nem képzeltem, hogy védtelen vagyok.

Szép szédület és szomjúságtudat –
lejárhatod a lábad; össze csak
a lebírhatalannal mérd magad.

(Fúga)

Fal, kerítés, sorompók, kontinensek!
Valamikor szökni akart konok
elszántsággal – ma már csak vánszorog
a lélek: nincs kiért, ki ellen mentsed.

Kalmár-kezekbe képzelt sültgalamb.
Arcod már áttetsző; hervadt tüzek
visszfénye, korma, vagy valami meg-
foghatatlanabb (mintha már alatt).

A lexikon segédeszköz? Totem?
*Sírhatnak, nevezhetnek, de lefekszem,
s „bűntelen!” esem át az álm-teszten.
(Voltál, leszel még? – Örökké. Sosem.)*

Ólomsírás; pörgő kis örömök.
Meg-megszakadó lélegzet. Iszony.
Pöre ikon. Porzó bazsalikom;
sodródó seregélyrajjal zörög

rím és avar. Buldog, hová rohantál? –
Még fölkelek: forog a Föld s az agy;
szellőzködő szirmok zománc alatt,
édenében az ész börtöndalt skandál!

Mikor az ölelés egy idő óta
már csak virtuálisan izgat,
mint üres szekrényt levendula-illat.
(Hiába téped magad tusakodva.)

*Ami enyém volt: sehol semmi kincsem?
– feszül az elme; gyógyítná a hit,
ám a halandzsa keresztre feszít.
Hulla leszek, de kiűzetés nincsen.*

(Rekviem-fantázia)

Emlők, emlékek, meztelen-esendők.
Az út végén: ha rothadt is, gyümölcs
vár – látja szemét behunyva a bölcs –:
egy pohár víz, s a kéz hozza a kendőt,
hogyan szorosan felkösse államát.

Terápia a felajzott Z.-nek

Lakható-e a fináncok háza?
A hivatalos bürokrácia folyosói
kivilágítva is sokáig sötétben
tartanak. Szemből mindig csak
a közöny, hátulról viszont meg-
nyugtatóan a dac, a dühkitörés
ellenállásra felvértezett serege.
A fegyelem paraméterei persze
sok esetben megtévesztenek.

Lamentoso

Jót, rosszat befogadsz; az agy
(szerves génanyag érti csak)
kínját vési a kőbe.

Hajtsd le bűnök előtt fejed;
mit művelhet az életed(!) –
elképzelni előre

nem tudhatja Dzsuang Dszi sem
lepkés álmaiban (s te sem).
Tán elúzni a kételyt,

s megbékülni – mi más a tét! –,
ne kísértsen a dac, ne tépd
hálóját a szeszélynek.

Vallás? Génüzenet? – kevés
minden. Szállj önmagadba és
tűnj el, test a halomban!

Cspadát lát, aki üldözött,
megtorpanva kövek között,
élőt mímel a holtban.

Egy perc s elfog a szédület
(vakhitűek a győztesek) –
álom súlya szemedben;

jöjj empátia(?), fóbia(?),
hagyd lebegve tűnődni a
fáradtangolna-csendben.

NYILAS ATILLA

November 9.

Kertész Imrének

Nem lehet olyan napon születni,
hogy ne született volna aznap egy diktátor.
Ne aznap tört volna hatalomra.
Ne lenne kristály az éjszaka.

Kis pogányos ritmus

A hálósák, mint a forró kád –
az édes, az anya, az öl, a föld,

a forró kád, mint az édes öl –
az anya, a háló, a föld, a zsák,

az édes öl, mint az anyaföld –
a háló, a forró, a zsák, a kád,

az anyaföld, mint a hálósák –
a forró, az édes, a kád, az öl.

Január

Bármilyen rövid volt is a körmöm,
még mindig le tudtam rágni belőle.

Első hó

Állványoztak, aztán sógorom
ujjongott, hogy megeredt a hó.

Nagy hiányokra, hidegekre
készül Európa. Csomagol.

Rózsaszín gyertyás vasárnapon
ránk tekintett apró szemekkel.

Lányom földerült a ház előtt:
de hát ez nem is hungarocell!

Reggelre fehér foltok a domb
maradék fűvén. Móci ragyog.

„Elmesélem az óvodában,
hogy nálunk az éjjel havazott.”

Komjáthy Jenő emlékére

föld víz lég tűz

tűz föld víz föld

lég tűz ég víz

víz föld tűz ég

néhány szó a tökéletlen ismétlésről

elhitted, hogy lehet két nap ugyanaz,
és a fáknak az ágak irányát,
a parkban, ahol a szemetet évekig gyűjtöttük,
külön a boros, és külön a kólás üvegeket,
gondosan elrejtve az évszakonként
cserélődő bokrok alatt.

a hely ugyanaz marad, mondd,
mint az ég és a találkozások,
este, mikor te nagy városból,
én egy kicsi világból jövök,
fekete-fehér-fekete képen
ismételni érintkezési pontjaink.

mint táj az ember kézmozdulatát

elkezdtelek keresni.
először a szembe jövő arcokban.
az öleléseket úgyis levetkőzöm.
már a tekinteteket is.
a tiéddel ugyanezt tenném.
csak a vonásokat őrzöm,
táj az ember kézmozdulatát.

vajon melyik dísznövény
leveleit téped le egyenként.
lehajolni értük túl nagy fáradság,
meghagyod őket zöld avarnak.

legközelebb a szótárból tépsz ki
zavaró szócikkekkel teli oldalakat,
majd a leveleket a postaládád alá
kezded el gyűjteni.
büszkén állsz a szétszórtság felett.
ezt a vonást jegyzem meg belőled,
hátha sikerül egyszer
felváltanod egy kevésbé romlottal.

ugató melleid

ugató melleid

ugató melleid

mmm m mmmelleid akusztikája

beléd vetem magam

**arra kérünk benneteket hogy a folyosón és a termekben csen
desebben járkáljatok halkán beszélgessetek játékaltokkal**

a helyhez illő módon viselkedjetek

vetem magam

alá D elvetélem magam

elé

rádvetem magam

ó melleid ó melleid

**tömb lemez híd huzal cső csempe szalag sok szebb
kézimunka szebbnél szebb szalag csempe cső híd I**

kutyuskám gyerünk a patkába

néha kétszer is át kell majd szállnotok

Palikám, hol van a jegyünk?

**ez itt már a zenekari árok ez itt már
a jéghegy csúcsa ügyesek vagyunk
vízügyesek ezután már csak vízórát
hordunk – amint elfut a színva patak –**

**látom előre: biccenni hajad meg rezzenni
lágym emléidet ím újra látom: hogy fakad a
kerek fehér köveken fogaidon a tündér**

szellős és üres
terek;
;felice kopogása a falon rúlról kafekának

; *ville*

m
int az ásványvíz buborékjai feltörnek

emlékezetem;
élyéről

az én szellős és üres kopogásom

nagyanyám

; *introi*

tus;

; gyümölcsízék illata

nagyanyám kopogása a falon túlról

; késsel vágható hajnali

; köd

a dombok fölött az én hármaskör

kopogásom *Good evening*

MA CSÜTÖRTÖK VAN

csütörtökön nem szoktam felakasztani magam

nem dugom le az ujjamat a torkomon

csütörtökön a petőfi irodalmi múzeumba megyek

megyek a rónal anzix fesztiválra

hol a Jegyünk páll?

repülsz velük a pegazusodon?

szép nagy képek vannak itt felakasztva

most írók és költők lógnak a falon

mindenki itt van aki számít

valóságos

család

egy kelly family

csütörtökön megnyitó lehet enni inni (aludni

szeretkezni) azért jöttünk hogy megzabáljuk a

régi

mesterek műveit megzabáló legújabb mesterek

művelt **EHETŐ MŰVÉSZETET!** díszvacsora az utolsó

vacsora menüjével

bőség és gyomorhaj

bomba ajánlatok kirgiztánból

extra narancs

kaukázusi kofir

fényes káosz - műanyag flakonok a gecsemáné

kertben

meggyőzően csillogó hullák

feltámadnak egy hentesüzlet

egy drogéria

kirakatában

ma csőtörtők van

a reggeli órákban nagyjából el is dől hogy milyen

lesz az aznapi nap

azért jöttünk hogy szerepeljünk egy hentesüzlet és

egy drogéria kirakatában

ahol azelőtt angyal állt

pedig

most

nyakunkon

teremőrök

a kerti szezon

talajvíz alatt a város

kísérték végig utamon

az égen

mint egy szivárvány

a csele patak

itt van mindenki aki számít

igazán nem

panaszkozhatunk

kövel töltik föl az öregeket

(csokoládé-betűkkel)

dekonstrukció: maga

az evés

a mindennapi betevő falat

(aki nem ír nem dolgozik az ne is egyék)

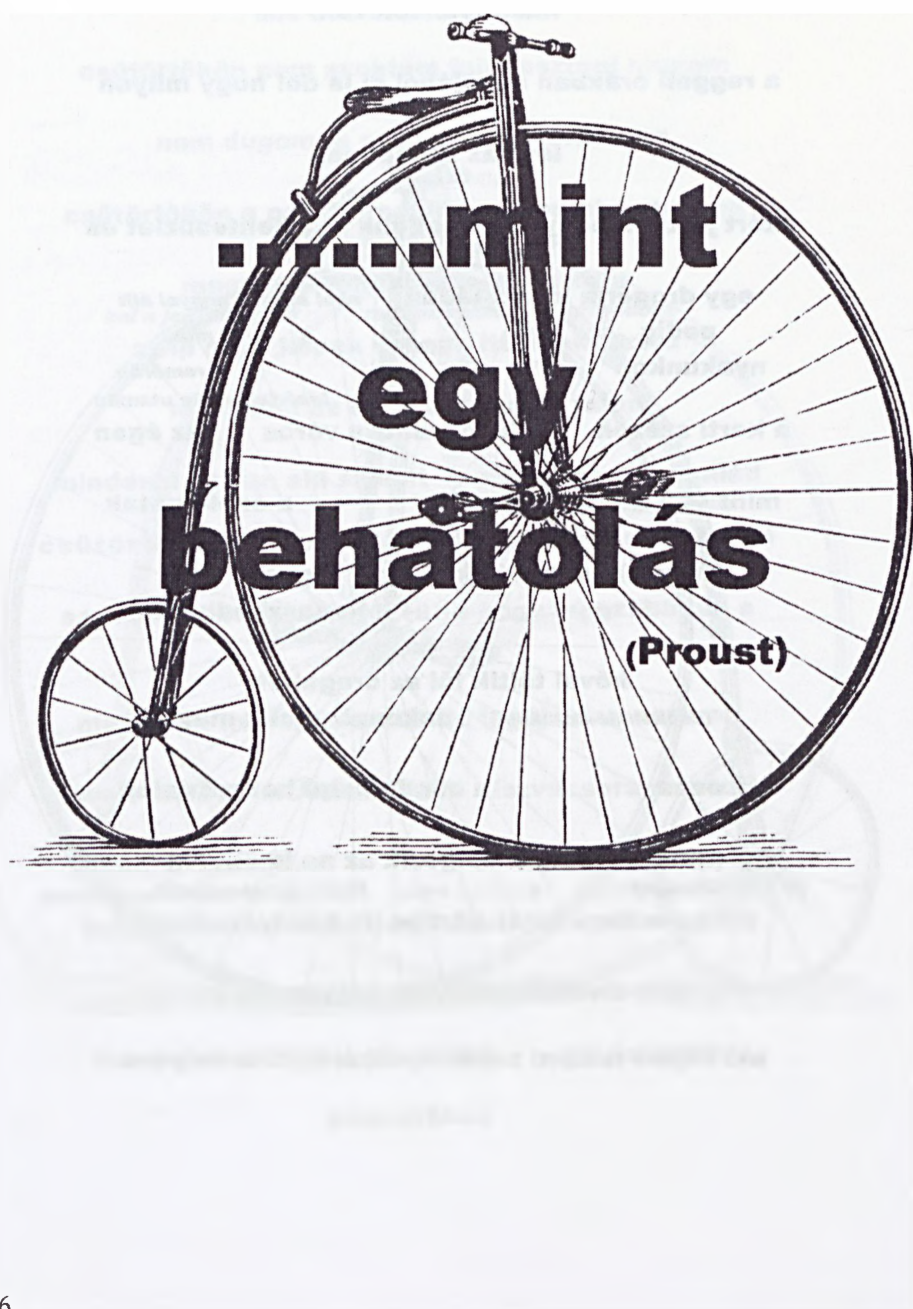
(ír nemzetiségű)

Ehető művészet!!!

aki nem fér a saját bőrébe itt a helyére kerül

akit elveszítének itt a helyére kerül

aki képes lelépni saját léptékéről itt a helyére

**.....mint
egy
behatólás
(Proust)**

SZÁVAI ATTILA

Angyalfülzsír

November közepe. Vác.

Ősz. Az ősz, az egy zenei évszak. Most nem azt mondom, hogy zenélnek a – mit-tudomén – fák, zizegnek a levelek, recsegve gyalogolsz az avarban, a recsegés, ugye, már egy fél ritmus, tört ritmusok halmaza. Nem. Mondhatnám is. Nem elveszve ebben, de azért lehet, lehetne ritmust találni, keresni az avarrecsegésben, vagy minek hívják, serregésben. Hívjuk így. Rendszert a rendszertelenségben. Meg hát, ami nekünk rendszertelenség, az lehet, valójában mégiscsak rendszer. Saját törvények szerint. Sétafikálsz az ismeretlen törvényeken, tört ritmusokon, pedig te csak a nőddel akarsz sétálni egyet, közös élmények, meg a többi. Avarizálni.

Le kellene kottázni az őszt, megkomponálni a legpontosabb módon, zenei ősz, hangokkal, mindennemű sallang, trend, és félrebeszélés nélkül. Hogy meghallgatód a – mondjuk – vonaton, tésztagyúrás közben, szeretkezés után, lefüleled, és egyből vágod, hogy na, ez az ősz. Itt van az ősz, itt van újra, kinyílt az ólaknak ajtaja, szaglászunk, szivárog kifelé tekintetünk, ki a deszkák rései közt.

Volt korábban egy írásfolyam, két kitalált karaktert küldtem fel faluról városra, apját, és annak szeretett leányát, hogy izé, adják magukat, nézelődjenek, beszélgessenek, meg amit lehet egy egyszerűbb környezetből kvalifikáltabb körülmények közé került (csavarodott, beesett, íródott, felkallódott) alakoknak. Készítetést érzek. Hogy tehát előveszem újra a két figurát, egyrészt, hogy megnézzem, mi történt velük, drágáimmal, amióta nem néztem feljüket, másfelől, hogy kicsit betegyem őket az őszbe, ősziesíteni az életüket. Kétszer se mondom, beljüket bújni, mint könnyű nátha egy békávéellenőrbe, vagy akárkibe, cirkuszi állatidomárba, konzervgyári portásba. Vera és Tivadar (így hívják hőseinket), ha akarják, ha nem (akarni fogják), meg lesznek figyelve. Literatúr pipsó. Újra belenézek hétköznapijaimba, mi az ábra, talán zenei közege is lesz majd, ősz, meg zene, mondtuk már ezt itt. Vannak ilyen szavak, kifejezések, hogy kimondod, de újra kimondanád, mert szép. Aviatika. Mert ez olyan könnyed, légies. Feldobod és ottmarad. De maradjunk az évszagnál.

Ősz.

Zene.

Avar.

Zene.

Zene.

Zenezene.

Élsz egy zenésszel. Napközben többször hangol, mondjuk így, hangoskodik, hangelődik. Ráhangolódik a világra, belövi a fízsz mollokat, meg amik vannak még, félreleteszi lelkében a szinkópákat. Összebújjk a húrokkal, mint részeg fickó a drótkerítéssel.

Sutba a tört ritmusokkal, de nem elfelejteni, hogy a tört ritmus is zene, ha botlós is. Belenézni a tükörbe, és elmosolyodni azon, hogy a világot a botlások is viszik előre, néha komolyan venni ezt a megállapítást. Zenészként készülni a folyópartra, könnyed őszi séta, mint egy rövid zongoradarab, papparam, szeretni a félhangokat, a nem steril akkordokat, a bűdösebb skálákat. Figyelni a világ ritmusát. Kiülni egy padra és füllel leszedni a világot, lenyülni. Plagizált plasztikplanéta. Nem írni túl nagy hülyeségeket.

Képzeld csak el. Ha valaki egy zenésszel él, aki, mondjuk így, naponta többször aktív, akár egy őszi vízfórraló, az ne csodálkozzék, ha zenévé válik. Mint ahogy egy orvosnövendék is előbb-utóbb elmutogatja szeretett párjának a főbb belső szerveit, mi hol van, szív (maroknyi húskazán), máj, tüdő, vastag- és vékonybél, fejbiccentő izom, musculus sternocleidomastoideus (vannak latin szavak, amiket érthetetlen módon, különös pontossággal jegyzek meg). Melyik műtét hogyan kezdődik.

Vannak olyanok, akik meg takarítani szeretnek. Szeretkezés után, hogy mit, hogyan takarítana ki a lakásban, meg, de frankó felmosónyelet láttam az egyik áruház katalógusában. És akkor felidézni a felmosónyél érdekesebb, praktikusabb részleteit. Nem kinevetni ilyenkor.

De maradjunk egy pillanatra a zenésznél. Aki mondjuk, legyen ez egy ilyen karakter, hogy ha a testére, vagy szeretett párjának testére gondol, beszél róla, akkor mint ritmusgépről beszél. Szívritmus, satóbbi, májritmus, tüdő, le, föl, közös ritmusok, ki, be, ki, be. Lehetne egy olyan zenészről beszélni, akinek a dolgok általában kiesnek a kezéből. Vannak ilyen napjai. Ősszel különösen. Talál valami meghatót az őszben, nem is kell keresni, magától jönnek a dolgok. Mint a felhők, az őszi kövér, nedves felhők. Telt bendőjű, égi mosogatószivacsok, amikkel elmosogatták a nyár színes edényeit az angyalok. A leégett tejsiket, kormos nyársvasakat. Megtalálja ezeket, elmélázik a mi derék zenészünk, és már potyogtat is.

Hogy tehát megfog valamit, kislábas, téelosztó, akármi, aztán kiesik a kezéből.

De nem idegeskedni ezért, hanem hallgatni a ritmust, ahogy pattognak a háztartás kellékei a konyhakövön. Van, hogy nem pattannak. Leesnek, és több részletben végzik. Mint egy brazil sorozat. Hogy sok apró részből akarod összetenni az egészet. Az ördög a részletekben lakozik, és nem fizeti a rezsit, közös költséget. Az igazat megvallva, belezarik az egészbe. Nem agyal ilyen részleteken. Dilemtegnap. Dilemma. Dilemholnap.

Rosszalkodik a zenész, kiidegel, kötözködik veled, fikázza ruhád, elveid, viccből szembeköpi tükörképed az előszobatükörben, hogy ezt élőben úgyse merné, de most, csak most az egyszer, légyszi, kacag utána, letörli kamillás papírzsebkendővel. Nézed az ívelt, lusta törlőmozdulatokat, közben dúdol valami bárgyú, ordenaré popslágert. Rád vigyorog azzal a zenész tekintetével. Utálod. Kívánod. Hogy legszívesebben bezárnád egy hétre, valami üres szobába, egy üres hegedűvel, húrok és vonó nélkül. Remélve, hogy két nap múlva már a körmeivel fogja kaparni a fát, nem fogja bírni. Fosni fog az idegtől. Hasmenni. De te csavarsz rajta még egyet: fényképeket tesz ki a falra, komplett zenekarról, egyebekről. Néhány átélt tekintetről, amik egy testesebb dúr lefogása közben rakódnak a zenészek arcára. Egy képet valami brácsás lányról, aki becsukott szemmel húzogatja a vonóját, combjai között a hangszer, búgnak a dúrok, tudod, hogy nyirkos, párás a lány hónalja a zene élvezetétől. És újra rácsukod a magányát a zenészre. Ezt gondold. Hogy ki nem állhatod, de egy percig sem bírod nélküle, hogy leköpnéd, de aztán le is csókolnád róla.

Van az ismert önszórakoztatás, magánbuli, nem mindenki vallja be: belső zongorázás, vagy még: belső sakkparti, önmagaddal. Ne szaladjunk előre. Ha már itten tartunk, ilyen is van, hogy belső kocogás.

A kezdők és lelkes amatőrök csak eljátszanak bizonyos alapgondolatokkal, felidéznek érzelmeket, ilyesmi. Néha elmondják, bizonyos esetekben leírják, még bizonyosabb esetekben az irományokat nyilvánosságra hozzák, további bizonyos esetekben a nyilvánosságra hozott irományokat könyv formájában kiadják bizonyos könyvkiadók. De a vérprofik, azok belsőzongoráznak, belsőszakkoznak. Mat-tot adni Chopinnek, de megejteni a szívet, hogy na, oké, boci, hamarosan karácsony, ne legyünk ilyen szigorúak, ha sportszerűtlenek is. Csendesen mosolyogni a csendesen, mosolyogva közeledő fehér köpenyes nénikre és bácsikra. Csendesen mosolyogni, mint egy csésze forró mézes tea. Tudni a titkot, de nem mondani el senkinek. Magunknak se.

November közepe. Vác.

Duna-part. Mostanában így kezdődnek a dolgok itt. Egy folyónál könnyebben beszél az ember olyanokról, hogy kezdet, vég, talán mert a folyó alapvető természete az idő, kezdődni, aztán befejeződni, hogy a befejezésből újabb kezdet születik, és így tovább, pörögni körbe, szépen, mint a bűgőcsiga. Elgondolkozni azon,

mi végre is vagy, kinek, minek, mi a célja veled. Nem bosszankodni azon, ha ilyenkor néha úgy érzed magad, mint pörgő bűgőcsiga a vasúti sínen. Vidáman toporogni saját tengelyed körül.

Fémes íz a szádban reggelente, marék rozsdás vaspor. Csak ősszel érzed ezt. Vanak titkok az univerzumban, amik megfejtésre várnak – ez is az.

Duna-part. Mostanában így kezdődnek a dolgok itt. Talán nem hiába. Nem hiába, hogy kimész a sétányra, mint önmagát sétáltató, általában szobatiszta kutya, vagy milyen állat. Ember. Csóválja a farkát, vagy a farka csóválja őt, régi poén, akkor is rossz volt. Nem rosszabb, mint egy pohár langyos fokhagymás tej. Tehát finom, ha idegen is, tehát jól esik, ha ráz is a hideg közben. Szóval, sétáltatják magukat, sétáltatják a családot, privát idilljüket a városi népek. Szép lányok mennek, szép lányok, akik csúnyán beszélnek. Olyanokat mondanak, hogy szar, meg hogy mit buziskodnak valakik, valakikkel. Nem hallgatni meg a mondatot végig, de figyelni. Sétányolni, mint egy jólnevelt kiskutya, megjelölni, amit meg kell, amit meg lehet. Nem nyugtalanodni azon, ha önmagad lábszárára is kerül pár csepp.

Íróskodni, az olyan, mint a városi kőborkutya, felfigyelni minden ajtócsapódásra, dudálásra, megszagolni minden lámpavasat, eldobott vasalót, idegen kutyákat. Megjelölni, ami megjelölhető.

Kicsi jóidő, máris megtelik a folyópart emberekkel, mintha legalábbis tapsra, kamerára, rendőrzenekarra jönnének. A zene mostanában rendre visszatér így vasárnaponként. Hogy van-e zene a vasárnapokban. Vasárnapnyi, vagy nem vasárnapnyi, ez itt a kérdés. Vasárnapoljunk hát, ha nem is lesz minden akkord tiszta (mint az angyalok füle). Angyalfülzsír. Megnevezni azt, ami nincs. Ha van is.

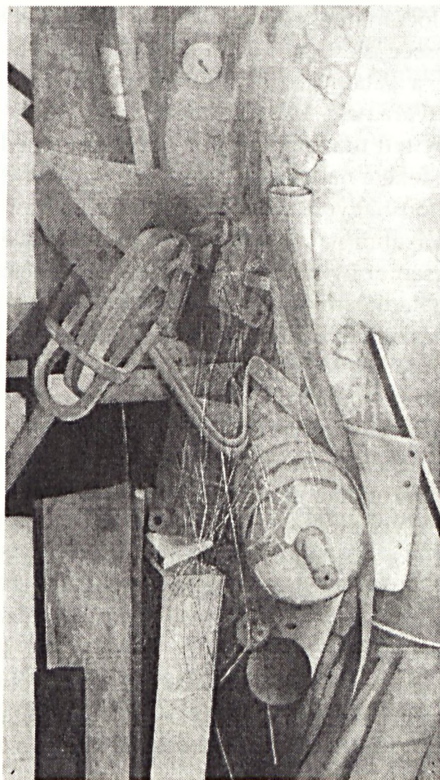
Hallgatni a gyerekek őszi örömét. Mosolyogni, mint egy aranysárga falevél. Röhögni. Feltartani arcod a langyos napfénybe, és beleröhögni a világba. Kimondani valamit, amiből lejön, hogy neked most jó. Néha elhinni ezt. És írni valamiket. Mint aki jól érzi magát. Nem pontos. Pontosabban, írni valamiket, mint aki érzi magát. Megpróbálni jókat írni. Érvényeseket. Hogy mikor majd jön a nagy kalauz, a főrevizor, büszkén mutatni a jegyet, de legalábbis nyugodt szívvel, hogy érvényes az utazásod, ha néha ki is nevetteg egynémely utastársadat, kibeszélted, esetleg kihasználtad. Meglested.

Némely kalauznak olyan a tekintete, mint aki mindent tud. Rád néz, és megmondja, mit csináltál reggel, kivel, hányszor, hogyan. Megmondja a rántottát, a gyógyfűves teát, illetve nem mondja ezeket ki, csak a szemével. Te néha visszanezel

a revizorra, azzal a tekintettel, amiben olyanok vannak, hogy a revizornak is vannak revizorai, ellenőrnek ellenőrei, világnak világa, satöbbinek satöbbije.

A csendes őszi izgalom, hogy van benned valami, ami beérett, hamarosan formát ölt, lehetőleg gömbölyű formát, kerek lesz a világ, kapuba rúgott, majd otffejeztett focilabda. Amíg ott van, addig tart a gólöröm. Kiülni valahová, egy folyópartra, ne mondd ki hangosan, önmagad folyópartjára, aztán a többi jön magától, mint egy elszabadult tehervonat. Nem megijedni, kicsit meglepődni. Meglepődés nélkül nem megy. Rácsodálkozni. Elámulni, hogy jó. Ez mozgatja az irodalmat. Ettől ugrásra kész. Ugrásra kész tehervonat.

Két hét maradt a feladatra: a legutóbbi kötet óta írt ilyen-olyanságok rendszerezése, összeválogatása, mit lehet kitenni az ablakba. November vége a határidő, összehúzni a takarmányt az udvaron, megmenteni, amit lehet, az utókornak, ha magasztos is ez így. Mit lehet kitenni az ablakba. Hogy ha megy valaki az utcán, azon az utcán, ne érezze magát kellemetlenül, ha odanéz. Portádra. Az ablakban kisvödör, benne virág, a vödör mellett satöbbi, játéktelefon, csúzli, egy kopott regény.

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

Sziránó és az első-utolsó cseppek

A mai osztályfőnöki a legrosszabb. A Viviennek persze eddig is voltak szörnyű dolgai, na de ez, ez valami kegyetlen. Pedig az osztályfőnökik amúgy is mindig a terrorról szóltak. Már mikor bejött, látszott rajta, hogy mindjárt szétveti a düh, ezt sosem tudta és nem is akarta leplezni. Sőt, nem is csak egyszerűen a düh, hanem valami mélyebbről jövő, vad, haragvó, bosszúálló fortyogás, valami olyan sérelem táplálta nyers indulat, aminek eredői bizonyára nem ezek a szerencsétlen gyerekek (ők), hanem valami sokkal komolyabb és hátborzongatóbb dolog kellett, hogy legyen. Hogy a Vivien mitől lett olyan, amilyen, jobb volt nem is tudni. Nem mintha nem lehetett volna összerakni az egyértelmű és köztudott részletekből, mégis, egyszerűbb volt az értetlent adni. Azaz, az értetlent se, mivel attól csak még agresszívvabb lett. A Vivien ugyanis a bűnbánó típust szerette. Azt, aki az ő bölcs és erkölcsileg kérlelhetetlen revelatív szemfőlnyitása által egész testében megremeg eddigi bűnös voltának, szégyentelenségének és egész mocskosságának felismerésétől, és, bár tudja, hogy nincs bocsánat, egyetlen, utolsó reményével esdekel mégis a Vivien és persze a teljes közösség előtt, gaz tettei elfelejtéséért. Ha történetesen nem osztályfőnöknek születik, a sztálini Szovjetunió legsötétebb korszakaiban, mondjuk üzemvezetőként, bizonyára nagy karriert futott volna be.

Most is csak úgy süvített utána a szappan- és olcsó dezodorszagú levegő, amint beviharzott a terembe, fekete nadrágkosztümében, smink nélkül, a szándékos és az igénytelen között félúton hagyott szénaboglya frizurájával. A szája széle finoman meg-megrándult. Vigyázálni nála nem, hogy nem kellett, elvégre is dült a liberalizmus, hanem egyenesen annyira dült, hogy nem is volt szabad. Aki erről eleinte mégis képes volt megfélemedezni, olyan vehemens filippikákban részesült a Vivien részéről, mint például szitaagyú bamba szerencsétlenség, aki még mindig képes ragaszkodni a primitív beidegződéseéhez, tudniillik, hogy még mostanra sem bírta megjegyezni, hogy *Vivien néninél nincs vigyázz*. A gyerekek nagy szerencséjére a régi rendszer, tehát más tanárok regnálásának e csökkent, dohszagú, zsarnoki és múlt századi utolsó emlékének, az óra eleji vigyázállás primitív beidegződésének lezser elhagyása azért viszonylag gyorsan beidegződött.

A legtöbbször szerint a Vivien olyan volt, mint egy cápa. Még hozzá egy olyan cápa, aki éhségének mértéke alapján válogatja meg aznapi áldozatait. Mikor nagyon csillapíthatatlan volt, elővette valamelyik butább, lassabb felfogású diákját, egy könnyű célpontot. Egyetlen félmondatával tönkre tudott tenni bárkit, ritka volt, hogy az osztály minden tagja sírás nélkül hagyhatta volna el a termet a lelki fröcsök végén. Mikor valami ingyenségre vágyott, jobb tanulókat vett elő. Népszerűbeket. Strébereket és seggnyalókat. Legfőbb kegyeltjeit pedig ünnepélyes alkalmakra tartogatta. A kegyelték és éppen kitaszítottak névsora és összetétele pedig szinte

havonta (rosszabb periódusok esetén hetente) változott. Az ember pár hét után sosem tudhatta, hol a helye a népszerűségi listán. Mikor épp váltás volt, tehát valaki letaszított, avagy felemeltetett a pixisbe, legalább pár nap nyugta volt mindenkinek, változásokkor ugyanis fény derült szinte a teljes status quo-ra. A legijesztőbb talán akkor volt, amikor nem evett. Mármint nem vadászott. Szadizmusával együtt járó, ám annál sokkal enyhébb, látens mazochista hajlama néha megkívánta, hogy éhen maradjon. Hogy gyűljön a düh. *Ma koplalunk, holnap picit nassolunk.*

Mikor például Nagy Dániel került sorra (először és egyedüli alkalommal), akiről aztán már csak létezésének jóformán tudományosan is bizonyíthatatlan, kétes volta miatt sem gondolta volna az égvilágon senki, hogy a többiekéhez hasonló nyilvános megalázásban lehet része, egy hétig koplalt előtte. Persze az sem kizárható, hogy az ürügy kiötléséhez amúgy is szükséges lett volna néhány nap. Nagy Dániel ugyanis érinthetetlen volt. Életében nem kapott talán ötös alá nál rosszabb jegyet, soha nem vett részt semmi rosszban, még jóban is csak az egészséges, családirag beléplántált (nyárs)polgári keretek közt, tehát csak módjával. Egy-egy versenyt megnyert. A második, harmadik helyeknek őszinte csodálkozására szinte jobban örültek otthon. *Nem jó feltűnősködni, kislfiám, egészségtelen dolog különködni.*

Az ő vesztét például egy biccentés okozta. Egyszerű, önkéntelen izommozdulat. A diákönkormányzat ugyanis, ahol Nagy Dániel, legalábbis nyilvános meghurcoltatásáig jóformán osztálytársai tudta nélkül képviselte az érdeket, dögunalmas volt. Egy-egy ülés kétésfél-három órán át is eltartott. Mindez havonta. Dániel azonban állta a sarat. Egyszer azonban Böbe néni órai viselkedésével kapcsolatban érkezett építő jellegű tanulói észrevétel (nek álcázott névtelen feljelentés). Böbe néni földrajzóráit ugyanis, ezek szerint, gyakran nem lehet érteni, mivel óra közben eszi meg az uzonnáját. Így vetődött fel a kérdés a minden tanulói észrevételre természetesen munkakörileg nyitott Laci bácsi (igazgatóhelyettes) részéről, hogy van-e még máshol is hasonló tapasztalat. Egy-két bátortalan kéz, bár remegve ugyan, de felemelkedett, bizván (mondanunk kell egyáltalán, hogy persze hiába) a névtelenség és diszkréció védelmében. Ekkor bólintott Nagy Dániel is, aki, valljuk be, már nem is igazán tudta, hogy hol van, nem hogy mire bólint éppen. Laci bácsi nem kérdezett többet, felírta a tanulók nevét (*Természetesen csak nekem lesz, az adminisztráció végett, hiszen tudjátok, ami itt elhangzik, köztünk marad.*), majd leült beszélgetni néhány osztályfőnökkel.

A Vivien, mikor megkérdezték, előfordul-e, hogy valamelyik tanár az osztályában óra alatt étkezik, rögtön magára vette a gyanúsítást. Nagy Dániel kitarzott az egész osztályfőnökre. Holott máskor amolyan népbíró-szerűen többen is sorra kerültek, aznap, ünnepélyes alkalom lévén, csak ő volt terítéken. Valahol úgy a harmincötödik perc környékén a Vivien éppen azt kérdezte hosszas üvöltés után, ismét fenyegetően sziszegő suttogásra váltva a vádlottól, hogy mégis miket hazudozott még össze róla a diákönkormányzatban, hogy például ő, Vivien, óriási, sült pulykacombokkal hadonászva tartja az óráit? A groteszk ötleten normális körülmények közt nevettek volna a főbb seggnyalók és egyéb stréberek, sőt, félelemből talán a többiek közül is páran, most mégse lehetett pissenést se hallani. Nagy Dániel két vérvörös füle mellé már a jobb és bal orca is csatlakozott, vörösén lángolt az egész feje, a hozzá közelebb ülők magukban (naná, mernék is csak nyíltan) azért aggódtak, hogy mi van, ha itt, helyben rosszul lesz ez az amúgy is nyöszöge, tüdőbajos

külsejű gyerek, aki már nem bír felnézni, szipogni pedig a mélyen belénevelt polgári jómodor okán nem mer, így hangtalan bömböl befelé, egész testében rázkódik, a taknya és a könnyei közös kis tócsában érnek össze a padon. Mikor Timi zseb-
kendőt csúsztat a pad szélére, a Vivien újult erővel csattan fel (egyben erőt is merít a további vallatáshoz), *Ó, nagyszerű, sajnáljátok csak őt, hát persze, igazatok is van, elvégre is őt alázták meg nyilvánosan, az ő szakmai tekintélyét ásták alá az egész iskola előtt, róla terjesztettek sunyi hazugságokat*

de

de én

Nagy Dániel hangja máskülönben is ismeretlenül csengett a legtöbбекnek, hiszen még az órákon sem nagyon szólalt meg, a helyes válasz bemondása ugyanis, hacsak nem szólítják fel az embert, felesleges kérdés, ami méltatlan hozzá az édesanyja szerint, most azonban, ha úgy tetszik, még ismeretlenebbül szólt. Nagy Dániel *hörögött*. Halkan és finom, visszafogott polgári eleganciával, mégis, remegő, dadogó, könnyáztatta hangja reszelős torkán, csontszáraz szájjpadlásán meg-megbi-
csaklott és felismerhetetlen tónusba váltott. Halálraítéltek utolsó mondatairól, hasz-
talan kegyelemkéreseiről számolnak be hasonlóan a visszaemlékezések.

én nem akartam, nyögte ki végül.

A Viviennek, Sziránó legalábbis ezt gondolta, ahányszor visszaemlékezett erre a napra, ez lehetett életében a legközelebb tapasztalata ahhoz, hogy milyen lehet egy orgazmus. Elvégre is itt van ez a tökéletesnél is tökéletesebben nevelt, színjeles, nem-csak szinte, hanem effektíve ténylegesen is láthatatlan, papírgyenge kisgyerek, aki egyetlen évet sem úszhat meg csonttörés nélkül, tehát lényegében egy beiskolázott, tizenkét éves Fabergé tojásként képzelhető el, magyarán szólva olyan védelem alatt áll, amilyenről még a kis Harry Potter is csak legszebb álmaiban fantáziál és erre ő, Vivien (A Vivien!) feltöri ezt a hártyavékony, mégis a platinánál is erősebb burkot, kiveszi belőle ezt a koraszülött magzatnál is esetlenebb és védtelenebb lényt, majd még azt is eléri, hogy megpróbáljon ellenállni, mintha a kis koraszülött most diónyi öklét emelné picivel feljebb, ütni próbálván, ő pedig erre most az ég és föld minden gyűlöletével csaphat le. A Vivien kivárt picit, érezte, hogy valami különleges érzés ez, érezte összeszoruló torkában és azokat a sült pulykacombokat bizony igencsak hiányoló, korgó, üres gyomrában, érezte hideg, száraz, összeszorított kezeiben, ültében megfeszült vádlijában, már-már görcsbeálló, kifeszített lábujjaiban. Ez a minden frigidek legfrigidebbike nő életében először és talán utoljára *nedvesedett*.

Sziránó ebből – ekkor még – mit sem értve, ezen a ponton elégelte meg a dolgot. Bár Nagy Dánielt szívből gyűlölte, mivel – bár ezzel szinte egyedül volt – átlátott rajta, tapasztalat és emberismeret híján, inkább csak zsigerből, és míg mások gyakorlatilag észre sem vették a fiút, ő a megszállottja lett, kutatta és megvetette ismeretlen arisztokratizmusának nyitját, oly hevesen irigyelt lányos törekenységét, ájtatos nézését, a csajok részéről élvezett feltétlen bizalmát és anyáskodó, gondoskodó szeretetét, felismerte benne az ősi, nagy ellenséget, a csendes, partotmosó sunyi lassúvizet, és bármily toronymagas fölényben érezte is magát vele szemben, egyszerűs mind rettegett is tőle. És mégis, ezen a ponton úgy érezte, betelt a pohár, ez volt az utolsó csepp. Betelt, egyrészt a Vivien viselkedésével, aki immáron lassan második éve teszi rémálommá minden egyes napjukat, és betelt, ezzel a szégyentelen és ocsmány procedúrával is. Elérkezett az utolsó csepp.

Felemelte a kezét. Nem várta meg, hogy felszólítsák.

Vivien néni, ez... Nyelt egyet. Ez így túrhetetlen. Ez az egész, amit itt művelni tetszik. Most és már ötödik eleje óta. Ez a, itt kivárt egy picit, meghallván saját elvékonyodott hangját, terror, amit itt ránk tetszett szabadítani, ez az állandó lélektani hadviselés. Mi is emberek vagyunk. Ha csak hatodikos emberek, akkor is emberek. Ez pedig egy iskola. És a Vivien néninek pedig fizetést tetszik kapni ezért, amit a mi szüleink adójából fizetnek. És a Vivien néni ezért a fizetésért köteles, igen, bátorodott neki, egyszersmind a hangja is kezdett kevésbé remegni, megismétlem, kötelesnek tetszik lenni velünk, mint emberekkel bánni, méltósággal és tisztelettel, a tisztelet ugyanis nemcsak egyirányú. Úgyhogy amennyiben nem tetszik befejezni ezt a terrorizálást, aminek itt minket alá tetszik vetni, attól tartok, beszélnem kell Sárika igazgató néniével. És akkor már nem csak nekem lenne mit mondanom Vivien néniről. És el tetszik hihetni, hogy ott bizony már nem csak holmi pulykacombokról lesz szó.

Egyetlen cseppet érzett ekkor az alsónadrágjába távozni, nem többet, mindössze egyet, és büszkén észlelte, hogy a veséje még ilyen helyzetben sem adja fel a szolgálatot, egyetlen egy csepp után összezár és nem hagyja megszegyenülni. Büszke, dicső örömét mindössze csak az árnyékolta be valamelyest, hogy nem akart hinni a szemének és fülének, amiért az imént a keze mindössze csak pár centit emelkedett fel a padról, mikor a Vivien – orgazmusközei pillanatában, az utolsó, nagy verbális roham előtt – merőn és csontigatható, borotvaéles tekintettel utoljára végigmérte Nagy Dánielt, nagyjából még két centivel följebb emelkedett, majd – agya és akarata minden eltökélt, világos utasítása ellenére – visszahanyatlott a tolltartója mellé. A száján, bár határozottan érezte, ahogy ajkai a fenti szavakat formálják, egy hang sem jött ki. A Vivien pedig folytatta, onnan, sőt, még magasabb lóról, mint ahogy abba-hagyta, Nagy Dániel veséje pedig nem bizonyult olyan strapabírónak, mint Sziránóé.

Apropó, vese, innen, egyedül innen tudta Sziránó kicsöngetés után, hogy nem csupán képzelődött: az a csepp valóban ott száradt az alsónadrágján.

Fél nap

A gyorsétterem épületétől száz méterre elfogyott az út a kocsni alól. Kerekek dagasztotta saras emelkedő vezetett a faluig. A váltás közeledtét csak Zümi vette észre, de nem szólt; szorongva kapaszkodott a táskájába a hátsó ülésen. Akik pedig elől a beszélgetésükbe feledkeztek, a saras útszakasz hirtelen bekövetkeztekor egyszerre elhallgattak.

A leutazást megelőző napon Edit, a csigahajú fotóslány felkereste a főszerkesztői irodát. Ő vitte a spirituális vonalat a lapnál, belefásult. A főszerkesztő általában csak mosolygott a lány kitérés kísérletein, az első néhány percben nem is figyelt igazán a szavaira. Aztán ahogy Edit a történetet bontogatta, valami különös mélység nyílt meg előtte, amely még a fiatalkori kíváncsiságnál is erősebben rántotta magához.

– Mégis, ki a forrás? – kérdezte hamisan csengő kétkedéssel a csigahajút. Olyan képet vágott hozzá, mintha rosszízű falatot forgatna a szájában.

– Egy ismerősöm. Azt mondta, siessünk, mert könnyen lehet, hogy valaki más teszi rá a kezét a témára.

Ezen a ponton jelent meg a szobában Zümi, aki a rá jellemző módon, minden szó nélkül lépett a főszerkesztői asztalhoz. Nagy, kerek szemüvege mögött megadó bárányarc rejtőzött; jámbor külsejének köszönhetve, hogy az újságírók szívesen vitték magukkal a helyszínre. Egy kinyomatott cikket tett a főszerkesztő elé: írás a hetvenes évekből, fénykép a vegyesboltról és az ösvényről, amely onnan felfelé vezet.

– „Kanuksa”? – olvasta ki a filccel kiemelt szót a főszerkesztő.

– Kanuksa. A helyiek így mondják. Ő a mi emberünk. A szó etimológiája kérdéses.

– Gondoltam. Csodálom, hogy ez megjelenhetett annak idején.

– Így van. Nagy volt a csönd. De most, ha jók vagyunk, lehet belőle valami!

A fotóslány hangja ellágyult. Napok óta a hír hatása alatt élt; képernyővédője egy kertkaput ábrázolt, melynek nyílásában tömörültek, szinte tódultak kifelé a tenyérynvi rózsafejek.

– Leutazás, riport, fotók. Visszaút. Mindennel együtt: fél nap – törte meg a csendet Edit.

– Rendben. Hárman megyünk! – döntött a főszerkesztő, és elővette a térképet.

A sűrű lomboktól a falu még mindig nem látszott. Elöl a főszerkesztő és a csigahajú fotóslány kíváncsian figyelte az utat, beszélgetésük végére értek. Sokadszorra foglalták össze azt, amit a faluról és a kanuksáról tudtak, de a beszámoló minden alkalommal összébb zsugorodott, akár az agyonmosott ruha. Ennek ellenére, minél többféleképpen csoportosították az ismereteiket, annál jobban nőtt bennük az izgalom: (1) A kis észak-magyarországi falu, melynek infrastruktúrája nem mondható fejlettnak, féltve őrizi saját vallását, és annak vezetőjét, aki egyben szálka a helyi katolikusság szemében. (2) A vallási vezető neve kanuksa. (3) A kanuksa mindent tud. (4) A kanuksa örök idők óta létezik, halhatatlan. (5) A kanuksát senki sem láthatja, ezért aki hozzá fordul, azt egy vászonzsákba varrva viszik elé. (6) A kanuksa nem beszél, hatóerejét nem nyelvi eszközökkel érvényesíti.

Zümi, akit örök időktől fogva bárányarcúnak tartottak, elragadtatva hallgatta az örült tényhalmazt. Csak megszokásból szorongott csendben, a másik kettő háta mögött. Az autó lassanként kapaszkodott föl a saras emelkedőn; az erdőből fokoatosan bukkant elő a falu, és feljebb a vegyesbolt is, akár az archív képen, csak most már egy kólás reklám is díszítette a falát.

A bolt előtt, az autóból kiszállva máris egy el nem hanyagolható részletre lettek figyelmesek. Mindegyikük karján egy-egy viszkető vörös folt jelent meg. Pár pillanattal bosszankodva vizsgálta mindegyik a magáét. A fotóslányé mélyre ható, kemény csomó volt, melynek sűrű közepét könnyen ki lehetett tapintani. A főszerkesztőé hólyagosra sikerült, és az azt körülvevő bőrtől színben is, állagban is feltűnően elkülönült. Zümié csak olyan volt, mint egy pörsenés, mintha egy sietősen elhaladó üstökösről készítették volna hófényképet. Ezeket fújdoszták, nedvesítgették, aztán a vegyesbolt felé vették útjukat.

A boltos segítőkészen támaszkodott a pultra. Ám amikor megtudta, miről van szó, magához rántotta a mobilját, és kijött az áruk közé.

– Igen, igen. Néhány hete többen érdeklődnek. Kettesével-hármasával. De gépet még nem hoztak... – bökött riadtan a fényképezőre. – Mert azt nem lehet ám...

– Tudjuk, hogy a kanuksa nem fotózható – biztosította tájékozottságáról a fotóslány. – Ellenben Önt, ha lehetne...

A boltvezető felcsörögte a kanuksa ügyintézőjét. Ő kísérgeti a vendégeket, ő válaszol az esetleges kérdésekre, és ő tolja be tálcán az ételt a kanuksának, naponta két alkalommal. Szintén ő szokott takarítani a fogadószobában, mialatt a kanuksa saját fiülkéjében húzza meg magát.

Néhány kép készült a boltvezetőről és magáról az épületről. Zümi keresztbetett lábszárakkal ücsörgött az árnyékban, és sebesen járatta körbe a szeméit. Fotózás közben sohasem találta a helyét. A betonon átdagadt egy fa gyökere, azt a dudort babrálgatta végig.

Nemsokára megérkezett az intéző, hogy felajánlja szolgálatait. Leplezetlen kíváncsisággal, jól megnézte mindhármukat.

– Majd én elkalauzolom a kedves vendégeket. Fent azonban a beszéd tilos. Ezért kérem, ha kérdésük van, itt tegyék fel.

– Minket igazából egy ismerős irányított ide. Szinte semmit nem tudunk a kanuksáról. Elmondaná a dolog lényegét, kérem?

– A kanuksa számunkra maga a válasz – kezdett jól betanult monológjába az intéző. – Aki felmegy hozzá, az vagy megoldást nyer, vagy a kérdéseit egyszerűen elfelejti. Így van ez évszázadok óta.

– De végül is ki a kanuksa? És ha meghal, ki örökli a tisztjét?

– A kanuksa, hölgyem, halhatatlan és megismerhetetlen. Ugyanaz volt kétszáz éve, mint most. Ezt, merem remélni, Önök is tapasztalni fogják.

– Hogy lehet, hogy halhatatlan?

– Képzeljék el, hogy valaki megöregszik, aztán a környezetében lakók elkezdnek kihalni mellőle. Sorban túléli őket. És a generációk úgy emlékeznek rá, hogy „az az Öreg”. És a többi öreg is meghal, így senki sem kérdezi többé, mikor született. Sorban mindenkit túléli, mert nincs már, aki emlékezzen, milyen öreg valójában, és már rég meg kellett volna halnia. Így él tovább. Ilyen a kanuksa.

– Miért nem lehet beszélni a közelében?

– Soha nem beszélünk a közelében. Senki sem kérdezi, miért. Így teszünk hosszú idők óta. A kanuksa nem olyan, mint a többi bölcs... Egyébként még soha, senki nem kérdezett ennnyit, mint maguk.

Az intéző a bolt nyitott ajtaja mögé nyúlt, és a sarokból leakasztotta a kulcscsomót. A főszerkesztő akkor látta meg az árnyékba boruló falakra kiragasztott újságcikkeket. Napilapokból, kifakult színű, apróbetűs magazinokból kinyirbált hírek, kivehetetlen szavak, az átütő nedvességtől elmosódott betűk, a képeken alig sejlő zászlók, mereven pózoló alakok a vegyesbolt időtlen beton-dolmenje mellett. Az intéző jelentőségteljesen megcsörgette a kulcsokat, majd megindult, nyomában a három látogatóval, a fölfelé vezető úton.

Gondozott ösvényen haladtak, bár időnként ki kellett kerülniük egy-egy terebélyes fát, amely úgy döntött, az ösvény közepére nő. Igaz, néha inkább úgy tetszett, az ösvényt kialakító emberek akartak minduntalan nekimenni egy-egy fának. Zümi leszegett fejjel, kitartó tempóban haladt a többiek mögött. A fotóslány buzgón kattintgatott, a főszerkesztő meg azt találgatta, vajon megkezdődött-e már a hallgatási tilalom. Az ösvény tetején feltűnt egy viskó, mellette a reterát. A kanuksáé.

– Itt várjanak – formálta a szavakat hangtalanul az intéző, majd az egyszerű, fehérre meszelt ajtóhoz lépett, és az alsó, befelé billenthető nyílászárón benyúlt. Kihúzta a tálcát, rajta az üres tányérral, a piszkos evőeszközökkel, pohárral, gombócba gyúrt szalvétával. Aztán a reterát mögül előhúzott három óriási vászonzsákot. Széthajtotta őket olyanformán, hogy azok hárman bele tudjanak lépni. Az utolsó látvány, amellyel szembesültek: az intéző néhány gesztussal szemléltette, hogy ugyan a zsákot lazán ölti össze, kukucsálásnak helye nincs. Úgy tolta be őket a viskóba, mintha csak egy-egy zsák búza volnának.

A zsákok, talán az intéző titokzatos akaratának, talán a fizika törvényeinek engedve, a következőképpen rendeződtek: kettő egymásnak támaszkodott, vagyis az egyik részben a másik alá szorult, a harmadik pedig a földetérés pillanatában elgurult a többitől. Ez volt Zümié. Kezét reflexszerűen a szemüvegéhez kapta, aztán térdeplő pózban nyugodott meg a padlón. Valami lihegésre emlékeztető, furcsa neszt észlelt maga mellett, amitől a szíve még gyorsabban dobogott; aztán ahogy a nesz elhalt, igyekezett hangos szívdobogását is a tőle telhető leghamarabb lelassítani.

A főszerkesztő testhelyzete kevésbé volt szerencsés. Összehúzott térdei a feje fölé kerültek, ám a lábai között jól látta a zsák összevarrt száját, melyen keresztül lyukakon folyt be a fény. Edit, a csigahajú fotóslány feje a halom tetejére került. A főszerkesztő erőteljesen az oldalának nyomódott, de ő, mivel nem volt biztos abban, hogy a dolgokat nem tudatosan rendezték-e el így a kanuksa fogadótermében, mozdulni sem mert. Az oldala ekkor még nem görcsölt.

Az ajtó becsukódása után megsúlyosbodott a csönd. Percekig tartó zajnélküliség telepedett rájuk, ők mégsem unatkoztak. Mintha a hallás érzékszerve nyomtalanul felszámolható volna, a zajok létezésével együtt. Percről percre fogadták be azt, ami következett, annak a biztos tudatában, hogy a megtapasztalás folyamatáról és annak határozott és észrevehető lezárásáról rajtuk kívülállók gondoskodnak.

És akkor, egész közelről, apró neszeckére lettek figyelmesek. Egy emberként rezentek meg rá. Olyan volt, mintha valaki hirtelen szólásra nyitná összetapadt ajkait, épp csak a hang késne kijönni rajtuk. Ám ez olyan közelségből jött, hogy mind azon csodálkoztak, hogy nem hallhatták eddig az ott-lévő lélegzését. A fotóslány

a várakozás pillanatait természetellenesen hosszúnak érezte, most pedig kissé becsapva érezte magát. Mintha percekig, testközelből megfigyelés alatt tartották volna őt, a gyanútlant; mintha teste elnagyolt körvonalainak és helyel-közzel egyenletes lélegzésének tanulmányozása elég volna legbelsőbb titkainak leleplezéséhez.

A három zsák görccsszerű megmozdulását akár rémületnek is fel lehetett fogni, amelyet az ismeretlen negyedik közvetlen közelsége váltott ki belőlük. Pedig a zsákoktól majdnem egy méterre helyezkedett el a sötétbarna bőrű kislány, aki mezítláb, sarkán ülve járatta ráérősen a szemét a három látogatón. Alig-alig mozdult, ám még a szeme járása is megfontoltságról, hozzáértésről árulkodott.

Akkor a kanuksa összecsuicsörítette a száját, és fújni kezdte a levegőt, míg az el nem fogyott. Aztán megint levegőt vett, és olyanformán lélegezte ki, hogy azt a maga módján zenének is érezkelhette, aki hallotta.

A főszerkesztő felfelé nézett, a zsák szájára. Jól érezte magát a melegben.

„Bárcsak még sokáig itt lehetnék!” – gondolta, és behunyta a szemét, úgy hallgatta a kanuksa zenéjét. Szinte kívülről látta, hogy úgy mosolyog, mint egy apró gyermek. A külső zajok, a másik két zsák moccanásával járó neszek is meglepően tisztán jutottak el hozzá, a zsák falán keresztül. Évek óta először nem bánta, hogy hatni akarnak az érzékeire, a benyomásait annyira sem szűrte meg, mint az öltések a zsákba áradó fényt. Súlytalannak érezte magát; kedve támadt befordulni, aludni szépen.

A fotóslány nem látott rá a zsák szájára. Oldala már fáj, és furcsa gondolatok nyomasztották. Lehet, hogy aludt, lehet, hogy valaki tudatosan irányította a képzeletét: egy elsötétített szobában járt, kábán keresgélve az ajtókilincset, míg végül össze nem rogyott a fülldt térben.

És akkor az egyik zsák megmozdult. Ujjak jelentek meg, majd szétfeszítették a lazán összeöltött zsákszáját. Pár pillanat múlva Zümi feje lett látható; szinte azonnal rátapadt a kislány szemére, aki minden meglepődöttség nélkül tekintett vissza rá. A plafonhoz közeli kis, kerek nyíláson beragyogott a napfény. Zümi megigézve merült el a kislány egykedvű, mégis tekintélyt sugárzó pillantásában. Aztán mosolyra húzta a száját, melyet a kanuksa viszonzott. Zümi a látványtól eltelve viszszabújt a zsákba, összehúzta feje fölött a varrást.

A kanuksa zenéje elhalt. Megvárta, amíg lélegzése visszaáll normális ütemére. Száraz kezébe csengőt vett, és eszelősen rázni kezdte. A zsákok hirtelen megvonaglottak, a két egymásra támaszkodó pedig szétvált; a szélső, amelyben Zümi várakozott, kissé távolabb is gurult. A kanuksa összepréselte a torkát, és levélzörgéshez hasonló, nem evilági hangot hallatott.

A kinti napfényben, a kunyhó előtt tértek magukhoz, ahol az intező gyakorlott ujjai sorra szétfejtették a zsákokon a varrást. Mindhárman csak igen nehezen, többszöri próbálkozásra tudtak előbújni, mivel izmaik görcsbe álltak, és a zsák levedlése is időbe telt. A főszerkesztő, aki pár perces mély álomból ébredt, kíváncsian pillantott körbe a kanuksa udvarán. A könnyű lebegés, amelyet a zsákban tapasztalt, nem bontotta le benne az évtizedek alatt felgyűlt szkepticizmust, inkább csak ezernyi apró lyukkal kezdte ki, mint egy természetes várat.

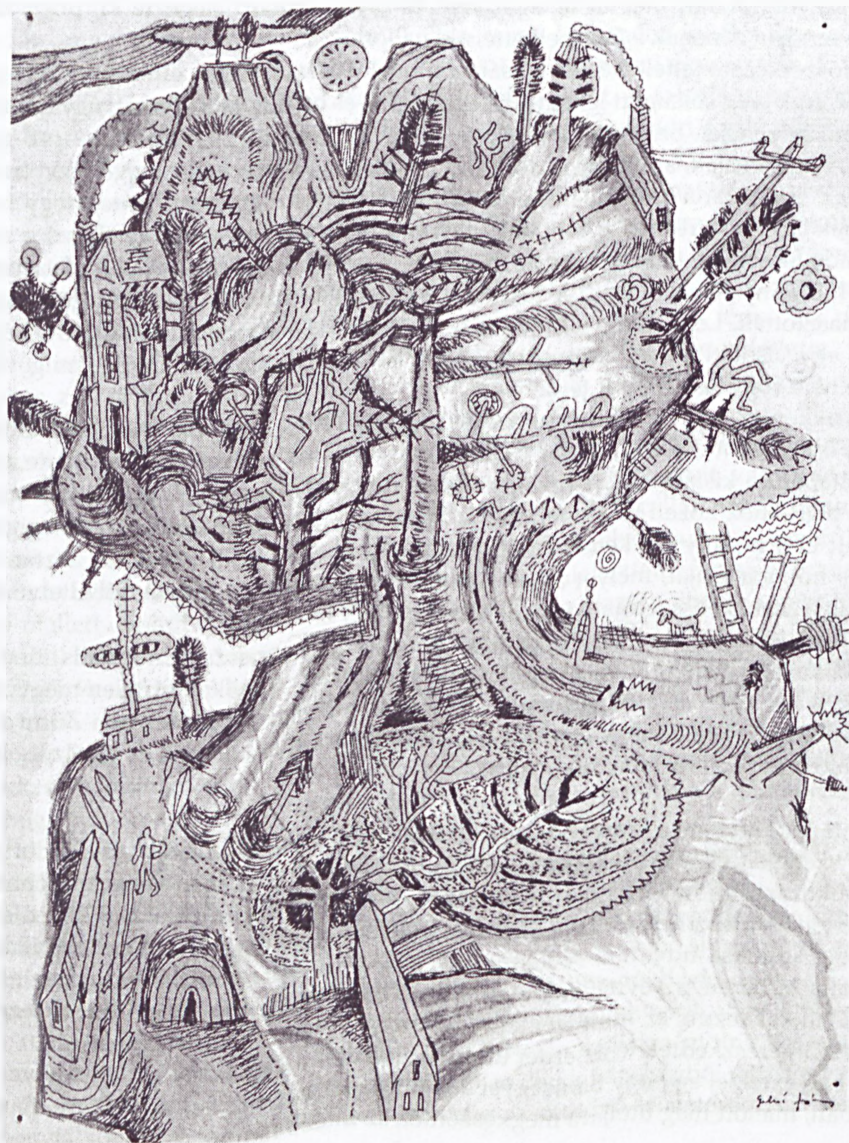
Némán ereszkedtek le az erdei úton a kalyibától a vegyesboltig. Ugyanilyen némán helyeztek el egy-egy bankjegyet a kanuksa költségeire fenntartott adományosládában, mielőtt még utoljára megköszönték az intező fáradozásait.

Egymásra se néztek egészen addig, amíg néhány kilométerre, a gyorsétteremnél le nem parkolták az autót.

– Micsoda egy aszott öregemberhangja volt! – próbált beszélgetést kezdeményezni a fotóslány. Talán észre sem vette, hogy képtelen abba hagyni a döbönt fejcsoválást. Mostanára eldöntötte, hogy szakít a spirituális vonallal.

Zümi egy rejtélyes mosollyal válaszolt, amely még sokáig nem tűnt el az arcáról. A főszerkesztő pedig csak ennyit volt képes hozzátenni:

– Hihetetlen. Hihetetlen! – és ujjait elvakart csípésére tapasztotta.

Nézők

– Izgulok, mint egy gyerek. Mint harminc évvel ezelőtt – lépett ki Báró Ádám a földszinti saroklakásból, hogy elszívjon egy cigarettát a kávéja mellé.

Hogy mi történt harminc évvel ezelőtt, természetesen elmesélte már számtalanszor, de soha nem bánták, szerették hallgatni, szerették a hangját, a szép, tiszta és értelmes beszédét. Sokat tudott mesélni, mélységesen és zamatosan, ha belelendült, és mindig belelendült.

– Akkor fiatal voltam és szép – nevetett fel Báró Ádám, akit egyébként báró úrnak vagy báró bácsinak szólítottak, és boldogok voltak, hogy a házukban, a közvetlen szomszédságukban egy igazi báró lakik, még ha csak annyit is tudtak a rangokról, a báróságról, amennyit a tévévetélkedőkben vagy a filmekben láttak-hallottak, sőt, még némi büszkeséggel is eltöltötte őket, ha belegondoltak, és néha azért belegondoltak.

– Számítottam rá, hogy rettentően nehéz lesz, de a sírást azért szeretném megúszni – kacsintott Báró Ádám, mielőtt visszament a lakásába.

Már hajnalban felkeltek, s fog között elmormolt köszönésekkel ünnepélyesen megtöltötték a gangot. A halálos beteg Margitka néni is kibotorkált valahogy, fújtatva és szédelegve csoszogott a rozsdafehér vaskorlátig, mindkét kezével megmarkolta, öreg botja, persze, nagyot koppanva esett a köre, ám amikor a szomszéd Lacika ugrott volna érte, Margitka néni csak legyintett a könyökével, s erőtlen hangon azt mondta, nincs jelentősége, Gáborka, köszönöm, hagyja csak, majd felvesszük, majd. A szomszéd Lacika megállt, elmosolyodott, bólintott, és visszadőlt a korlátnak. Azóta viszont szinte meg se mozdultak, szót se szóltak, csak Báró Ádámra koncentráltak, hallgatták a nyitott ajtaján kiszűrődő zajokat, próbálták kitalálni, éppen mit csinálhat, amikor pedig az udvarra lépett, csak őt figyelték, és végtelen nyugalom járta át őket, hogy láthatják és hallhatják. Királynőtlen hangyaboly, magukra hagyott gyermekek voltak nélküle, legalábbis a magasból vagy a távolból, a felhők mögül vagy a ködön túlról ennek vagy annak láthatta volna őket, aki arra száll vagy jár.

A nap egyre szélesebben sütött, az élet odakint, a falakon túl az átlagosnál kevesebb zajjal működött. Háromnapos ünnep, úgynevezett hosszú hétvége péntekje volt, és ettől kicsit felszabadultabb lett a város. Kevesebb volt a dudálás, az anyázás, többen vettek villamosjegyet, kényelmesebben teltek meg a metrók. A szerencsésebbek és ügyesebbek amúgy már csütörtökön nekivágtak az autópályáknak, repülőre, hajóra, vonatra vagy távolsági buszra szálltak. Akik maradtak, azok próbálják utolérni magukat a házimunkában, a ház körüli munkában, esetleg nagybevásárolnak, összevont családi ünnepésre készülnek.

Báró Ádám is ünnepi hangulatban volt. Annyira váratlanul történt az egész, nem számított, de hát hogyan is számíthatott volna rá, hogy ő, aki, mondhatni, teljes életet élt egyedül, egyszer csak vágyódni kezd valaki, pontosabban egyvalaki után, hogy úgy érzi, nem tud nélküle élni, hogy mindaz, amit eddig az életének hitt, előjátéka volt csupán ennek az új világnak. Megbolondult, bizonyosan megőrült,

morogta az első találkozásuk másnapján a tükörképének borotválkozás közben, és azóta vadalmaként vigyorgott, ha Évára gondolt, márpedig folyamatosan rá gondolt. Akadt is jó néhány kellemetlen, vagy legalábbis furcsa helyzet, amikor magyarázkodni volt kénytelen, ám, természetesen, ahelyett, hogy tisztázta volna a félreértést, mind jobban belebonyolódott, és nem egyszer szinte menekülnie kellett a boltból, a postáról, de még egy fiatal kollégája temetéséről is, szerencsére a következő napon lehetősége nyílt helyükre tenni a dolgokat. Csak akkor nem vigyorgott, amikor a házra és a lakóra gondolt. Szerette őket, az évtizedek során összenőtt a házzal, és megrendítette, hogy oda kell hagynia mindent az új életéért. Ő lakott itt a legrégebben, a többiekkel ellentétben még pénzért, sőt, hitelre vette szerény legénylakását, igaz, eszébe se jutott éreztetni, hogy emiatt valamiféle különbség lenne közöttük.

– Soha nem gondoltam volna, hogy én innen valaha is elköltözöm – lépett ki ismét Báró Ádám az udvarra, kezében egy tisztességesen ropogósra sült csirkecombbal.

Az idő továbbra is állt, csak egy kis meleg szél fújt, szerteavarta az olcsó cigaretták füstjét, fiatalossá frissítette az arcbőröket, zörgette, zenéltette az elnyűtt blúzujjakat, a kopott inggallérokat. A dohányosok, akárha jelre, újabb cigarettára gyújtottak, a nemdohányzók kivették kezüket a szakadt nadrágzsebből, hogy egész karjukat keresztbe fonhassák a mellkasukon. Senki se volt részeg, se rosszkedvű, csak ünnepélyes.

– Azért, persze, hogy ne legyen egyszerű az élet, egy-két papírt el kell még intéznem – mondta Báró Ádám két falat közt –, de annyi baj legyen, ki fogom bírni.

Vakon bíztak benne. Amit ő nem tud elintézni, azt nem lehet, amit ő nem tud megszervezni, azt nem lehet, mondogatták egymásnak, amikor megint valami kis jó történt a házzal, velük. Mert Báró Ádám nemcsak a takarítást, a kapucsengő azonnali javítását, a ház előtti járda hólapátolását és a szelektív hulladékgyűjtést intézte, szervezte, vezényelte. Hanem, ha arra volt szükség, bárki életébe szívesen besegített. Szerelt, vett, eladott, békéltetett, megvédett, úgy tekintettek rá, akár a szerető apára, és egy kicsit Báró Ádám is akképp viszonyult hozzájuk, mint egy nagy család feje, felelős vezetője. Soha nem fogadott el tőlük se pénzt, se ajándékot, se semmit. Ők itt egy család, segítenek egymásnak, mert mindannyiuknak az a jó, ha mindannyian jól érzik magukat, ha a ház, a házuk felszabadultan, vidáman lüktet, lélegzik. És ha majd neki lesz szüksége segítségre, akkor jönnek ők, de, persze, Báró Ádámnak soha nem volt szüksége segítségre.

– Van egy-két ez-az, amit nem viszek magammal, leteszem őket az ajtó mellé, vigyék, használják – mutatott maga mögé Báró Ádám. – A kacatot, szemetet a kukák mellé pakolom egy dobozba, majd ne felejtsek intézni.

Ahogy visszalépett, csak bambultak utána szomorú szemekkel, a dohányosok, akárha jelre, újabb cigarettára gyújtottak, a nemdohányzók kezüket a zsebükbe mélyesztették, támasztották a rozszant korlátot, Margitka néni a kövön fekvő botjára pillantott, kezdett kissé fáradni, a szomszéd Lacika a hajába túrt. Néma csend honolt továbbra is, háborítatlan, tökéletes csend, egyetlen úgy hagyott öreg tévé sem üvöltött, egyetlen ócska rádió se recsegett.

Báró Ádámot a munkahelyén is szerették. Ha a kismotor- és gépgyár nem szűnik meg, ő valószínűleg most is ott dolgozik, csakhogy megszűnt, vagyis átalakult, egy volt munkatársa pedig rábeszélte, menjen át hozzájuk biztonsági őrnek. Elég jó pénz és semmi különös, katona, ugye, volt, a cég alkalmazottja lesz, és ők közvetítik

ki, vannak, persze, kellemetlenebb helyek és munkák, de aki jól dolgozik és megbízható, szépen lépegethet felfelé a ranglétrán, és egyre jobb és jobb helyekre kerülhet, sőt, ha a megrendelő nagyon elégedett, akkor folyamatos a szerződés, tehát számolhat a megszokott munkával, a körülményekkel, a körülötte dolgozókkal, a kialakult napi rutinnal, a közlekedéssel, a környékkel, és így is lett, a kisméretű budai irodaházban egyetlen cég sem bérelte régebben az irodáját, mint amióta Báró Ádám a recepciót működtette. Nem volt kérdés, hogy az irodaház részévé vált, sőt, hogy ő maga a ház.

Tulajdonképpen szépek így együtt, gondolta Báró Ádám, amikor földszinti sa-roklakásából újfent az udvarra lépett, hogy délutáni kávéját némi füst társaságában igya meg. Álltak némán, méltóságteljesen, őt nézték mereven, tekintetük üresnek tűnt, már-már céltalannak, de szépek voltak.

– Hej, a mindenit! – kiáltott fel nevetve Báró Ádám, és kissé előrehajolt, hátha megtapsolják. Miért is ne? Ők ott a közönség, csupa állójegyves néző, ő pedig a súlylyesztett színpadon monodrámázó színész – kötelességük tisztességgel eljátszani a maguk szerepét. Eszébe jutott Éva. Jó felfogású, erős lelkű nő, akit bár megviselt szeretett férjének, két gyermeke apjának halála, de nem tört meg. Tiszta és egyértelmű benne az élet parancsa, az, hogy ameddig csak élhet, élnie kell, hiszen a két gyereknek bármikor szüksége lehet az anyai szeretetre, támogatásra, a biztonságérzetet nyújtó otthonra. Ez az otthon ráadásul jó környéken van, a ház karbantartott, korrekt épület, a lakás benne izléselesen berendezett, fényes, meleg. Persze, nem számítana, ha köztük a vonzalom nem lenne oly erős már az első pillanattól, mint a mágnes, ha nem tudnának fejbűbig lubickolni a harmóniában, ha képesek volnának egymás nélkül élni.

– Ez még mindig nagyon finom – kortyolgatta átszellemülten Báró Ádám az úgynevezett magyar kávéját, ami a saját fejlesztése volt, egy kis ágyas diópálinka a kávéban, hasonlóan az írhez, ír és magyar két jóbarát, ugye, férfias és tökéletes ízvilág.

Csak Báró Ádám tudta, hogy hosszú évekkel ezelőtt lebontásra ítélték a házat, hogy minden aprócska javítás, festés csak átmeneti, mondhatni, időhúzó jellegű tett volt. Hogy rég nem tőlük, sőt, nem tőle függ, mikor költöztetik ki őket, mert az előregedett házat lerombolják, mert kell a hely valami másnak, valami újnak, mert nem tudnak mit kezdeni egy efféle régi, rossz épülettel. Ő maga is úgy élt, lakott itt, hogy bármikor jöhet a hivatalos, pecsétes levél, aztán pedig az öltönyösök a munkásokkal.

– Hiányozni fognak nekem, nagyon – mondta Báró Ádám, állt, próbált mind-egyikük szemébe nézni, aztán visszament a lakásba, és elkezdte kihordani a dobozokat és a zsákokat, bepakolni őket a kicsi kocsijába, a tizenötéves, drága tragacsába, lekapcsolta a villanyt, elzárta a gázt, bezárta az ajtót, és érezte, ahogy meghal az üres lakás.

– Ha erre járok, benézek. Vigyázzanak magukra! – intett, bólintott és mosolygott Báró Ádám, és elindult kifelé, utoljára, végleg.

A ház lakói álltak, senki sem szólt semmit, talán csak Margitka néni mosolyodott el kényszeresen, csak nézték meredten, ahogy becsukódik a kapu, a szemük se rebrent, ahogy a falak a repedések mentén elváltak a gangtól és kártyavárként leomlottak. Báró Ádám tizenötéves, drága tragacsának távolodó sziluetdje talán kivehető lett volna a hatalmas porfelhőben, ám ők csak álltak, támasztották a rozsdafehér vaskorlátot, és a naplementét nézték.

SOS

Még az avasító álgysz gyanúja esetén is vigyázni kell a mindig-rakoncátlan testnedvekkkel, síráskor ne bugyogjon elő az émelyítően álságos hömpölygést imitáló vér, mert nincs az a rafinált vegyszeres varázslat, amivel még egyszer eltüntethetők az önmagukkal dicsekvő nyomok, vagy másba pumpálható az így kialakuló értékvesztett élet, nincs az a túlra vezető furfangos furat, mely megértően felvehetné és csendesen, ízlésesen elvezethetné azt, ami többet ér még annál a főbiákkal elrontott galambéletnél is, amit a tenger elvégtelenedésétől másnapos kétéltű ember kioltott, mikor rálőtt a Noé által semmibe küldött madárra, ...mert ma, a visszavonhatatlannak tűnő fogyatkozás napján, amikor angyalszarvak puhulnak, ördög szárnyak fakulnak, még nem készülhetünk fel arra, hogy minden kedves illat végleg visszaszívódik, a virág, ártatlanságában, embert szagol-tép-tapos, a fény, mint egy régi reklámban, cirokseprűvel és porszívóval takarítható mocsokként gyűlik a szétvert szoba sarkaiba, ahonnan hiába próbálsz reszketegen, reménykedve kibogozni a pókhálóba feszített éjszakából az egyetlen éltető morzsát...

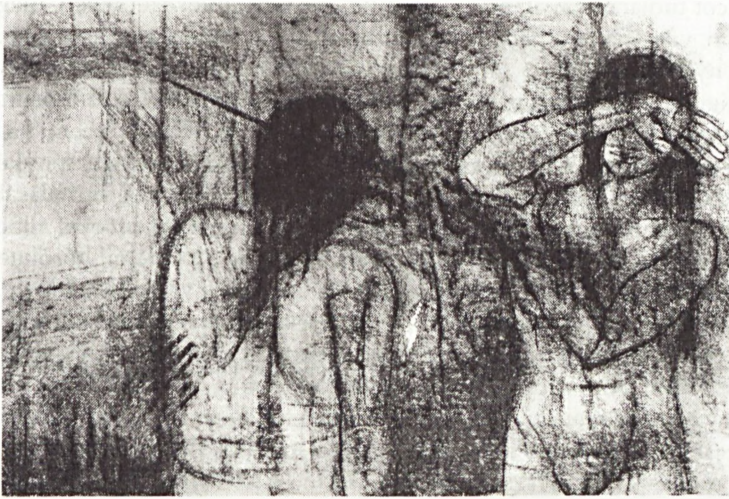
...pedig az utolsó csepp, amivel leöblíthetnéd, már megállíthatatlanul gördül felé, és nem lehetsz ott, hogy felidd.

Hogy' feledd?

Daru

Fene se érti, miként képes egy pálinkától büzlő gépkezelő tévedés nélkül kiszűrni a tömegben megbúvó csendes szerelmeseket, hogy aztán a rideg, fertőzésekkel terhelt kampót bal lapockájuk alá dőlve, a kíváncsiskodókra vért fröcskölve, kiemelje, és a Gyűjtőbe helyezze őket, hová üresszívűek nem juthatnak, a foszladozók nem vágyhatnak, az elapadók pedig nem mernek vágni, ...csak az ismeretlennek remélt megbízó tudja, mi célból halmozódik egyetlen helyen a szépség és a gyönyör furcsa összetételű maradéka, amit nem is olyan régen még nyilvános megszegényítések közepette pusztítottak a kellemes modorúnak mondható, festőien tar fejű, öltönyös keretlegények, kik egyszer csak beültek szolgálati autóikba, és kioldott biztonsági övvel, részegen elhajtottak valahová az Isten Gerincferdüléses Háta mögé, ahonnan, ha van Isten, nem jönnek vissza, ...egyesek azt mondják, hogy az utolsó kanyarokban kiégett lányokat és szűzies asszonyokat ragadtak magukkal, hogy „ott” is legyen kit kényeztetésre kényszeríteni, mások azt suttojják, hogy, a rítusokkal szembeni örök érzéketlenségük ellenére, rituális öngyilkosságot követtek el, néhányan pedig jobban félnek, mint valaha, s akár a Lélekkufárok terén is maguk alá vizelnek ijedtükben, ha rájuk vetül egy angyalárnyék, mert őszintén

nem-hisznek abban, hogy a rossz elmúlhat, sőt, a Gyűjtő belsejét is óriási darálónak képzelik, s igyekeznek úgy sétálni, hogy a falloszként meredő kémények bodorodó füstjéből szagmintát nyerve okot találjanak a halálra, amin túl valami újjászületésmentes, rózsailatúan gyermeki, mégis bővérűen erotikus kéjvilágot bátorkodnak sejteni, anyatejzuhatokkal, és mindig síkos, mosollyal hívogató testnyílásokkal, mikben bármikor lehet mártózni, és szabad lankadatlan meredezni, amint arról egy születésétől fogva fogatlan vénasszony, az utolsó nyugalománú örömsztó dalol, valahol a lerombolt kerület egyik épen maradt imaházának hugyos kapualjában, ahol már leánykora rekkenő nyarán elapadt a falikútból csordogáló vörösbor, és a dögszagú falragaszok szövege magától változik giccses, szerelmes verssé, minden holdvilágos éjjelen, mióta megtörtént az elképzelhetetlen...

DEBRECENI BOGLÁRKA

„Semmi mozdulat most”

Mikszáth-ábrázolások és rögzítések

Az arcmás megörökítésére már az ókortól kezdve igény mutatkozott. Az emberek számára fontos, hogy a kiemelkedő jelentőségű vagy az érzelmileg közelálló személyekhez arcot tudjanak társítani, ezáltal felidézhesék emlékezetükben, még akkor is, ha távol van, vagy ha már nem él. A 19. századi Magyarországon, ahol a képzőművészet és a fényképezés különböző irányzatai később bontakoztak ki, mint a nyugat-európai országok többségében, a portré különös jelentőséggel bírt, a történelmi festészet mellett a legkedveltebb műfajnak számított. Az írókat, költőket, szellemi nagyságokat gyakran ábrázolták szobrászok, festők és grafikusok, később pedig a fényképészek is műtermükbe csalogatták a hírességeket. A nemzeti identitás megformálásához már a jubileumi év előtt hozzákezdtek. „Az I. világháború kitöréséig emléket állítottak minden nagy költőnek, írónak, korán elhunyt politikusnak, történelmi hősöknek a távoli múltból, legendás alakoknak, elvont fogalmaknak, nagy évfordulók ünneplésének.”¹ A századfordulón, az imázs-teremtő erőfeszítések következtében átalakult a magyar művészeti élet, a fényképészek részéről pedig elindult a küzdelem, hogy az új médiumot, a fotográfiát, művészetként ismertessék el. Ebben az időszakban elvárássá és belső igénnyé vált a jól értesültség az élet minden területén, az újság-előfizetők próbáltak tájékozottnak mutatkozni a színházi, a politikai, a társasági és a sportélet eseményeit illetően, művészeti kérdésekhez szóltak hozzá. A hetilapok, a szerkesztők által közölt képekkel – így a portréfelvételekkel együtt – a beavatottság érzését közvetítették. Eleinte az alkotók az azonosság, a hasonlatosság kritériumainak igyekeztek megfelelni, legfőbb eredménynek ugyanis a felismerhetőség, a beazonosíthatóság bizonyult, ami azért volt fontos, mert ki akarták elégíteni az információra éhes közönség kíváncsiságát. Később egyre nagyobb kereslet mutatkozott a személyes kontaktus alapján készített jellemábrázoló, a személyiség titkait sejtető, érzelmeket tükröző portrék iránt, de a fotó leginkább még csak a magánélet szférájában jelent meg. Az első, illusztrált magyar nyelvű képes lapok kezdetben divatképeket közöltek, történelmi rajzokat, közismert személyiségek arcképeit, csak ritkán jelentettek meg életképeket, riportrajzokat. Az 1840-es évektől a dagerrotípiák, majd az eredeti fényképek alapján megrajzolt metszetek és litográfiák „színesítették” az újságokat. Az 1854-ben alapított *Vasárnapi Újság* szöveg közé tördelt illusztrációkat szerepeltetett, elsősorban gazdag képanyaga tette népszerűvé. 1883-ban közölt először sokszorosított fénykép-illusztrációt, de előtte is sok fotográfust foglalkoztatott, hogy elkészítsék a metszetekhez szükséges felvételeket. Emellett a századfordulón több más, képes sajtótermék is feltűnt, Mikszáth életében ilyen volt például az *Új Idők* (1894) és a *Tolnai Világlapja* (1901),² átalakult a *Képes Újság* (1830) is, de szinte valamennyi lapnak ugyanaz a fotósgárda dolgozott.³

Mikszáth, az anekdotázó „nagy palóc”, íróként, újságíróként, politikusként egyaránt nagy népszerűségnek örvendett, irodalmi társaságok és a Magyar Tudományos Akadémia (levelező) tagja volt, Illyefalván, Fogarason mint képviselőt ünnepték. Gyakran szerepelt a sajtóban, nemcsak tárcáit, novelláit és regényeit közölték szívesen, hanem arcképeit is, *A Hét*, a *Képes Folyóirat*, a *Koszorú*, az *Ország-Világ*, a *Vasárnapi Ujság* és az *Új Idők* lapjain. A legtöbb, róla készült felvétel a *Vasárnapi Ujságban* és az *Új Időkben* jelent meg, a sajtóorgánumok azonban nemcsak portréfotóit, hanem egyéb műalkotások (szobrok, grafikák, festmények, karikatúrák) reprodukcióit is hozták. A *Képes Folyóirat* több, az író közéleti tevékenységével kapcsolatos ábrázolást közölt, az *Új Idők* és a *Vasárnapi Ujság* szívesen foglalkozott a magánéletével is. A konzervatívabb megjelenésű *A Hét* maradt a reprezentatív portréfelvételeknél, Mikszáthot nem mutatta be magánemberként az olvasóknak. Rengeg közlés jelent meg a tiszteletére rendezett szegedi és budapesti, Vigadóbeli jubileumi ünnepségek idején, majd temetéséről, halála után pedig az életút fontosabb állomásairól vonultattak fel jellemző képeket, egyéb illusztratív felvételek (szülői ház, népviseletbe öltözött palóc legények és menyecskék, horpácsi kúria, az író halotti maszkja, kezének gipsz-másolata stb.) kíséretében.

Mikszáth nem fotózott, nem rajzolt, nem szobrászkodott, nem festett, de jó kapcsolatban állt több fényképésszel, szobrásszal, karikaturistával, képzőművésszel. Többek között Benczúr Gyulával, aki két képet is festett róla, és Jókai Rózával, Feszty Árpád feleségével, akivel már hosszú évekkel a Jókai-életrajz megírása előtt megismerkedett, hiszen állandó látogatója volt a Bajza utcai Jókai-Feszty ház szalonjának.⁴ Paczka Ferenc, Pollák Zsigmond, Mayler Ede, Jankó János, Garay Ákos, Faragó József, Glatz Oszkár, Záhonyi Nagy Mihály, Komáromi-Katz Endre, Karel Klič személyesen ismerte, ábrázolta őt. A hagyatéki anyagból több olyan művészeti alkotás is előkerült, melyet ajándékba kapott képzőművészekről, esetleg művei illusztrációiként jelentek meg,⁵ ezek jelenleg Horpácson, az emlékházban található.

Mikszáthról nagyon sokat, mégis nagyon keveset árulnak el a róla készült felvételek. Megtudhatjuk például, hogy mellőzte a túlkapasokat, nem fotóztatta magát díszmagyarban, széles karimájú kalapban vagy háziköntösben a kor divatja szerint, a fényképek ugyanakkor nem tudják visszaadni azt az elevenséget, ami kortársai és családtagjai elbeszélései alapján jellemezte őt. A róla készült, fellelhető fényképek száma azonban kevés. Levelezése alapján kiderül, hogy néhány, számára fontos személynek küldött arcképe például elveszett. Elképzelhető, hogy ezek a fotográfiaik megsemmisültek, erre következtethetünk például Mikszáth Gyula⁶ az író 75. születésnapjára adott nyilatkozatából. „Nagyon szerettem Kálmánt én is [...] Állandó levelezésben is állottunk egymással. Hozzám írt levelei, sajnos, elkallódtak az évek során... Tudja, mi olyan flegmatikus család vagyunk, hogy a szeretetet nem külsőségekben és nem relikviákban, hanem a szívünkben őrizzük.”⁷

Mikszáth Kálmánné ügyelt arra, hogy a férje levelezése megmaradjon, megjelenhessen. Benczúr Gyulánénak, akivel meghűt, baráti levelezést folytatott, és aki férjével együtt segítségére volt tervei megvalósításakor, így írt, miután eldöntötte, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozza férje hagyatékát: „Semmi egyéb nem vezérel, engemet, a levelek kiadására, mint az, hogy szeretném magam Őt (a megboldogultat) úgy a világ elé állítani, mint amilyen volt. Ő maga írja a Jókai életrajzába, hogy Jókainál az a nagy hiba, hogy nem voltak intim levelei, amelyekből

meg lehetne az egyéniségét állapítani, ezekre szükség lett volna, de nem voltak. Itt nála vannak, csak jól kell felhasználni, de azt csak én tudom.”⁸ Mikszáthné tehát őrizgette a leveleket, a fényképeket, melyek segítenek közelebb férkőzni az író egyéniségéhez, megismerni a környezetét, ugyanakkor nem elképzelhetetlen, hogy megsemmisített vagy megmásított néhány dokumentumot annak érdekében, hogy az általa elképzelt Mikszáth-képet közvetítse az utókornak.⁹

Mikszáth Kálmán dédunokája, Mikszáth-Csene Kálmán¹⁰ a hagyaték egy részének pusztulását annak tulajdonítja, hogy 1950-ben a Belügyminisztérium emberei minden mozdítható tárgyat elhurcoltak a horpácsi kúriából, és már a szállításnál megsérült, megsemmisült az anyagok egy része. Elmondásai alapján az 1960-as évek végén találtak rá a hagyatékra a BM pincéjében, rettenetes állapotban, akkor adták át a Magyar Tudományos Akadémiának az anyagot, hogy tovább gazdagítsa az ottani Mikszáth-gyűjteményt. Méreiné Juhász Margit, az író levelezésének rendszerezője cáfolja ezt az állítást: „A Mikszáth-émlékek a második világháborúig maradtak az emlékszobában. Ekkor az anyagot légi veszély miatt összecsomagolták, és biztos helyen tárolták.”¹¹ Az MTAK könyvtárosai szintén tagadják, hogy a BM-ből bármi is az Akadémiára került volna, az Akadémiai Könyvtár dokumentációs anyagában ugyanis az szerepel, hogy a PM, azaz a Pénzügyminisztérium szenespincéjéből vettek át relikviákat 1950-ben, melyeket ifj. Mikszáth Kálmán adótarozásai fejében foglaltak le. Az átvett anyagokról nem készült leltár. Elképzelhető továbbá, hogy készült néhány, az idők során elkallódott felvétel az író külföldi útjain, a fürdőhelyeken töltött időszakok alatt, Balatonfüreden, Marillavölgyben, Gleichenbergben, Gyopároson, Karlsbadban, Mehádiában, Rohicsón vagy Zsélyen, esetleg politikai útjain is.

Néhány elkallódott fotó korábbi létezésére utal Mikszáth Mauks Ilonához írt levele,¹² melyben arról számol be, hogy Mikszáth Miklósnénak (Blumlacher Júliának) küldött egy felvételt Szilácsra, egy tréfás németességgel megfogalmazott levél kíséretében: „Kedves Júlia! Itt küldöm fényképetem. Persze nem jól vagyok eltalálva, mivel akkor szép volt a frizurám. Erről a képről tehát nem ismersz majd fel. De ebben a levélben lefényképezem beszédmodorom, és az nagyobb »emlék« lesz számodra, mint az én külsőm látványa. »A stílus maga az ember« – mondja egy ostoba francia költő... mint ahogyan az én német stílusom én magam vagyok.”¹³ A levél további részeiből kiderül, hogy aznap Mauks Ilonának is küldött magáról egy fotót, ami szintén eltűnt. „Egy éves írói jubileumának tiszteletére itt küldöm ajándékba az arcképetem. A csizmákat azért vágtam le, mert az én Sándor barátom egyenesen a budai hegyekről jött magát levétni sáros csizmával, midőn én távozó félben voltam Pestről – s ő egész életében meg nem bocsátaná, ha »dámák« előtt sáros csizmával mutatnám be. Arcképem csizmás részét majd elküldöm neki Pestre: miután ez éppen hatalmas anyag lesz egy jó »élcre« – melyről majd élőszóval valamikor.”¹⁴

A csizma korábban is karakteresen megjelent, mint jellemző Mikszáth-kiegészítő. Özvegye a *Visszaemlékezésekben*¹⁵ így ír megismerkedésük pillanatáról: „A fiatalemberen, szép két beszélő szemén kívül, nem volt semmi különös megfigyelni való; kék, fehér pettyes nyakkendője mindenhez hasonlított, csak csokorhoz nem, különös színű sárga kabátján négy vagy öt zseb is volt, mind darabka papirosokkal megtöltve, és csizmája volt. Az öregurak ugyan többnyire csizmában jártak, atyám is magyar ruhát viselt, de a fiatalembereknél ezt kevésnél láttuk, úgy bizony ez

nekünk sehogy sem tetszett.”¹⁶ Mauks Kornélia a következőket említi az első találkozással kapcsolatban: „Lehetetlen, sárga színű a kabátja [...] no, és csizma volt a lábán [...] és folyton a szivarjával babrált [...] bizony kár – mondta a nővérem –, hogy olyan szép fekete szemei vannak.”¹⁷ Fiatal korában tehát a csizma valószínűleg elmaradhatatlan részét képezte Mikszáth öltözetének, diákkori, Selmecebányán készült képén is látható, később azonban felváltotta a gombos cipő, a fűzős félcipő. Az utóbb idézett levélrészlet azonban arra is felhívja a figyelmet, és más forrásokat alapul véve is erre lehet következtetni, hogy Mikszáth, úgy tűnik, kedvelte a sárga színt. Tersánszky Mihályhoz írt levelében a következő olvasható: „Esküszöm a sárga nyakkendőmre – hogy soha se kurizálok senkinek, sohasem teszek vizitet senkinél.”¹⁸ Később, második jegyessége alatt azt firtatja, nem hagyta-e Mohorán a sárga mellényét. „Ugyan írja meg, kérem, nem hagytam én ott maguknál egy sárga mellényt? Mert az egész olyan egyszínű ruha megvan, csak a lajbi hiányzik, pedig arra emlékszem, hogy Mohorán volt rajtam egyszer.”¹⁹

Feltűnő, hogy az 1880 előtti időkből csak két Mikszáthról készült felvétel ismerünk, egyet vőlegénykorából, 1873-ból, egyet pedig diákkorából, 1866-ból. Ennek magyarázata lehet, a fent említetteken kívül, hogy Mikszáth ifjúkorában, mint ahogy később sem, nem adott sokat a külsőségekre. Házasságkötését megelőzően nem volt tehetős, nem szerette a hivalkodó, magamutogató embereket, ennek ellenére mindig figyelt a tisztességes megjelenésre. Később, ahogyan egyre rosszabb helyzetbe került, elárvezték mindenét, a ruháit is, hosszú ideig nem készült róla felvétel. A tarthatatlan állapot akkor szűnt meg, amikor Enyedi (Eisenstädter) Lukács és Gelléri Mór meghívására 1878-ban elhagyta Budapestet és elszegődött a *Szegedi Napló*hoz. Ez év június 11-én így írt Rudnyánszky Gyulának:²⁰ „Ruhám elszakadt rongy, csizmám hasonlatosképpen – Úgy állok itt, hogy lehetetlen pirulás nélkül az utcára lépnem.”²¹ Bába Sándor érzékletesen festi le, hogy milyen körülmények között érkezett Mikszáth Szegedre. „Bizony vékony helyzetben került ide a »Szegedi Naplóhoz« a nagy palóc. Mikor megérkezett, fölvezettem a redakcióba és rendelkezésére bocsátottam a hálószobát ággyal, pamlaggal és két szekrénnel. Aztán előzékenyen ajánlkoztam, hogy behozatom a málháit és kértem a főladó vevényt. Belenyúlt a zsebébe és utolérhetetlen flegmával tett ki az asztalra egy kis csomagot, melyben két inggallér volt. Íme – mondá – a *kufferem*.”²² Mikszáth a *Szegedi Napló* vezető publicistájaként vált ismertté és elismertté, de ebben az időszakban sem készültek róla portrék, egyedül Vágó Pál „*Szeged szebb lesz mint volt*” *Szegedi nagy árvíz* (1899–1902) című festményén jelenik meg, az uralkodó kíséretének csoportjától hátrább, apró, alig felismerhető alakban.

1880 végén költözött vissza Budapestre, egyre nagyobb népszerűségnek örvendett, anyagi helyzete rendeződött. Onnantól kezdve, mint neves alkotót, gyakran fotózták. Ruházatára ekkoriban jellemző, hogy szerette az egyszerű öltönyt és a csokornyakkendőt, a fotókat nézegetve, úgy tűnik, főként az egyszínű, pöttyös vagy kör-mintás csokornyakkendőket kedvelte, az állógalléros ingeket. Zakója alatt általában mellényt viselt, zsebrával, amit óralánccal mellénye egyik gomblyukához rögzített. Kisfia halála után erre az óralánccra került Jánoska miniatűr fényképe és egy krajcár, amit gyermeke adott neki halálos ágyán, hogy viselje gondját kedvenc állatkáinak, a lónak, a báránynak és a nyúlnak.²³

Mikszáth nem szeretett fényképezkedni, az 1880-as évtől azonban egyre gyakrabban örökítették meg arcvonásait. Ehhez, a népszerűségen túl, az is hozzájárult,

hogy a fényképezés a 19. század végén egyre szélesebb körben elterjedt eljárássá vált. A könnyű kis gépek megjelenése után a közönség megszerette a merev, kimódolt, agyonretusált műtermi fotográfiáktól eltérő, az embert természetes közegében mutató, nem mindig előnyös pillanatképeket, a fotókészítés már nem csak a fényképészek privilégiuma volt.

A neves író kinézetére egyre többen lettek kíváncsiak. *A saját ábrázatomról* című írása, mely a Kisfaludy Társaság új tagjaként mutatta be, és amelyben a fotózáshoz való viszonyáról ad számot, a *Koszorú* 1882. áprilisi számában jelent meg, egyik legsikerültebb fotójával együtt.²⁴ Mikszáth így írt ekkor: „Hát én, mondom, már leszámoltam külsőmre nézve a világgal s dacára annak, hogy egészen semleges személy vagyok önmagam előtt, mégis bizonyos hiúság vett rajtam erőt, midőn a Koszorú szerkesztője kijelentette, hogy lefestet az újságába, mivelhogy az már ősi szokás, író embernek át kell esni rajta, körözik az arcképét országszerte, hogy minden ember megösmerje majd elevenen és ne adjon neki kölcsönt, akármilyen álruhát vagy nevet venne is föl.” Ebben a humoros, ironikus cikkben mesél a műtermi munkát megelőző procedúráról (alkotófolyamatról) is, amin keresztüliment.²⁵ Elbeszéli, hogy első útja a borbélyhoz vezetett, hosszasan részletezi, mi történt vele a borbély székében. Elképzeltethető, hogy az izgalmas leírás hatására címkézték fel a *Mikszáth Kálmán borotválása* című olajfestményt (Magyar Nemzeti Múzeum, ismeretlen festő munkája), ami bizonyosan egy 18. század végi alkotás, és nem őt ábrázolja. Mikszáth műve önironikus is, természetesen túlzó, abban viszont igaza van a szerzőnek, hogy a fényképet gondosan megkonstruált alkotásként jellemzi. Felvetődik a kérdés, hogy a kidolgozott, percekig készülő, merevséget tükröző fotó igaz képet közöl-e a bemutatott személyről. Fábri Anna találó megjegyzése szerint „a humoros elbeszélői megjegyzések arról számolnak be, hogy hogyan lesz a leendő híresség fényképezési munkatárggyá, s végül hogyan áll elő új (képi?) enje: a nagy emberré.”²⁶ Mikszáth itt említi azt is, hogy néha tévedésből más személy neve kerül egy-egy kép alá. Érthetővé válik tehát, hogy az *Új Idők* 1904. július 24-i száma (X. évf. 30. sz.) miként közölhette Mikszáth Kálmán és Podmaniczky Frigyes báró páros képmását, holott a fehér kalapban szereplő személy, testalkatát, arcvonásait és mozgását tekintve, bizonyíthatóan nem Mikszáth.

Mikszáth nehezen tűrte, ha fényképezik, megmintázzák, valószínűleg nem tudatosan, de mindent megtett annak érdekében, hogy bosszantsa művésztársait. A fotográfus Ellinger Ede²⁷ az író egyik tárcájában kifakad: „Önnel nem lehet boldogulni, Uram! Ha nem viseli jól magát, nem állok jót a képért.” Ennek ellenére Ellinger készítette róla a legtöbb portréfotót, többek között az egyetlen profilképet, ami *Az Újság* szerkesztőségi tagjának igazolványképeként is funkcionált.

Nemcsak Ellinger, de Alpo Sailo, a fiatal finn szobrász – aki nemzeti múzeumuk számára, a magyar–finn kapcsolatokat építve kívánta megmintáznai a nagy magyar író – is panaszkodott Mikszáthra.²⁸ *Egy mellszobor története* című írásában részletezi,²⁹ hogy milyen nehezen tudta elkészíteni portréját. „A kitűnő író nyilván abban a véleményben volt, hogy amit ő megtehet, az éntőlem is kitelik. Ő leül íróasztala mellé, vagy kényelmesen elterül a pamlagon, vagy föl s alá sétál szobájában és ezalatt egyre-másra születnek meg a legváltozatosabb, de mindig élethű alakjai. Hiába erősítgettem, hogy én így nem tudok alkotni. Ha szoborban kívánja magát látni, akkor le kell telepednie velem szemben, s nyugton maradnia bizonyos ideig. De

lehetetlen volt Mikszáthot erről meggyőzőnöm s makacsul vonakodott »ülni«. Járt föl és le, vagy éppenséggel eltűnt szemem elől, hogy a szomszéd szobában fiait keresse föl. Szóval éppen csak a helyén nem akart maradni, mikor mintáznom kellett volna.” Itt említi Alpo Sailo, hogy végül megelégedte a várakozást, és elkérte Mikszáth egyik fotóját, hogy az alapján készítse el a büsztöt.³⁰ Nemcsak a szobrász, de Mikszáth is lejegyezte modellsége történetét, felkérésre levelet írt Nagy Miklós szerkesztőnek:³¹ „Kedves Barátom! Azt kívánod tőlem, hogy írjam le lapodnak, milyen érzései vannak az olyan embernek, aki mint modell ül saját szobrához. Azt látom ebből, hogy ezt te valami különös élvezetnek tartod. Legalább is úgy kérdezed, mint ahogy kérdeznéd, mit érez egy ember, akinek például a lábát vakarják. Hát erre én azt felelem neked, hogy minden attól függ, vajon viszket-e a lába az illetőnek? Mert ha viszket, akkor mennyei kéj, de ha nem viszket, akkor csak alkalmatlan csiklandozás. Hát az én lábam nem viszket.”³² A levélből kiderül az is, hogy az író t fárasztotta az „ülés”. Így folytatta: „A délutáni órák voltak kitűzve, háromtól ötig. De ez csakhamar lehetetlen időnek bizonyult, mert amint leültem, azonnal letapadtak a szemeim. Majmuna álomtündér suhogó szoknyája szélével megérintett. Ez az egyetlen asszony még, aki varázserővel bír fölöttem. Sailo Alpo azonban nem akart egy alvó író. Arra kért, tegyem át az üléseket délelőtt tizenegyre. Nem ért semmit. Délelőtt is legott elaludtam, mihelyt elibe kellett ülnöm s egy pontra szegezzenem a szememet. A művész kétségbe volt esve, de én legalább gazdagabb lettem egy tapasztalattal: »Ha álmatlanság gyötör, állj be modellnek.«

Egy szó, mint száz: nagy viszontagságok között vittük annyira, hogy a szürke, idomtalan alak lassankint engedelmeskedni kezdett a fiatal mester ujjai alatt, s napról-napra jobban fölvette az én alakomat. És hát most már megvan, és abban is megfelel a szobrokhoz kötött követelményeknek, hogy nem igen hasonlít hozzám.” A Mikszáth számára egyáltalán nem felvillanyozó modell-munkáról és az elkészült műalkotásról fotódokumentáció született, ahogyan a Holló Barnabás³³ műtermében történő szobrászi munka folyamatáról is. Kallós Oszkár, az *Új Idők* fotósa örökítette meg a művészt és modelljét, a képek közül egy meg is jelent a folyóiratban.³⁴

Mikszáthot nem csupán nagyobb volumenű események kapcsán, hétköznapi tevékenységek vagy munka közben is szívesen megörökítették. Jellemzőek azok az ábrázolások, amik mint képviselőt mutatják be, a Sándor utcai Képviselőház előtt, vagy fogarasi választói körében. A Képviselőház előtt készült utcai felvételeken arcvonásai nem látszanak, körvonalai elmosódottak, a kisméretű, rossz minőségű képek amatőr felvételek, ismeretlen fényképész alkotásai. Mikszáth, úgy tűnik, tisztában volt azzal, hogy fotózzák, mosolyog, zsebre tett kézzel áll, merev testtartással, tulajdonképpen saját magát „állítja be”. Viselkedése az egyik csoportképen tűnik csak természetesnek, azon, amelyiken elvegyül a tömegben. A Fogarason készült képek változatosak, különböző élethelyzetekben mutatják az író: az indóház előtt áll választóival, foga-ton ül, sétál az erdélyi kisváros kies utcáin, egy lovon ülő székely fiút néz a városi parkban Fogaras előkelőségeivel, lakomázik. Ezek a felvételek kivétel nélkül beállítottak, a *Vasárnapi Ujság* számára készültek, Balogh Rudolf objektívjén keresztül.

A Mikszáthot családja, vagy barátai körében bemutató felvételek első ránézésre szintén beállított képeknek tűnnek. Tudvalevő, hogy az író nagyon szerette családtagjait, mégsem látunk meghittséget a képeken, sosem juttatja kifejezésre érzéseit. Hiába érződik a családtagok között meglévő harmónia, nincs közöttük testi kontaktus,

nincsenek gyengéd mozdulatok, érzelmekkel telített pillantások, lágy gesztusok. Mindez összefügg azzal, hogy Mikszáth a közönséggel szemben távolságtartó, befelé él. Nem feszeng a képeken, csak nem adja át magát teljesen. Ez a fajta „hidedgség” nem író-mivoltához köthető, jelleméhez tartozik, ahhoz, hogy ő mindig „néző”, kívülálló marad. Ugyanakkor nem tudhatjuk, hogy abból, amit magából mutat, mennyi a saját elképzelés, és mi volt a fotós elvárása, egy fényképésznek ugyanis mindig van valamiféle koncepciója, elképzelése a jelenetről, az általa megörökíteni kívánt témáról, esetleg konkrét feladattal, általában valamelyik sajtóorgánium megbízásából érkezik. Írásai alapján azt hihetnénk, hogy Mikszáth sok mindent kiad magából, de ez nincs így, mindig nagyon megformálja, amit megír, amit elének tár, ő az egyik legzárkózottabb szerző, annak ellenére, hogy sokszor közvetlen hangnemben szól olvasóihoz, túloz, ironizál.³⁵ Az eltávolító ábrázolás ugyanakkor a korszak jellemzője is, azok a képek, melyek nagyközönség számára készülnek, hivatalosak, még nem jelenik meg rajtuk a bohém, néha fürdőző, néha síelő (pl. Radnóti-fotók) híresség. A szellemi élet nagyságai így mindig elérhetetlenek, megközelíthetetlenek tűnnek Mikszáth korában. Egyedül Mikszáth természetes közegének részleteit láthatjuk a maguk valójában, például a Reviczky-téri lakásának nappaliját, dolgozószobáját, ebédlőjét. A „boldog ember” szerette az egyszerűséget, konzervatív, vidékies miliőben élt, nem világfiként. Lakásának otthonosságáról az *Új Idők* névtelen riportere számol be, többek között: „A Reviczky-tér 1. számú házában, az első emeleten laknak Mikszáth Kálmánék. Aki első ízben megy oda, meglepetten, és talán némi édes meghatottsággal pillant körül. No lám, hát ilyen lakás is található még Pesten? A vidéki kis fiskálisok ma már »fővárosi milieuban« élnek, a nagy író azonban, kinek dicsősége régóta kinőtt az ország határai közül, egy darab igazi vidékkel vette körül magát fővárosi szállásán. Nem is tudnám hamarjában megmondani, hogy mi teszi kimondottan vidékivé ezt a szép és kényelmes otthon. Alkalmassint csak a levegője, mely teli van a házigazda erős, bölcs és konzervatív, igénytelenségében is szemképrázatos színes, fatalizmusában is igen öntudatos egyéniségével. Ez az egyéniség itt mindent betölt és a maga képére formál, nemcsak az embereket, hanem a tárgyakat is. A pesti szobaleány, aki Mikszáthékhoz szegődik, nagy hamar tisztos és kedves gyarmati leányzó benyomását teszi, a régi kredenc pedig, amit tegnap vettek az antikvárnál, holnap már úgy fest, mintha a nagyapjától örökölte volna a költő.”³⁶ Érdekes Mikszáthnak a tárgyakhoz való viszonya. Bizonyos eszközöket, bútorokat, amikhez korábban ragaszkodott, valamilyen negatív élmény hatására látni sem akart többé, ilyen például az a kredenc, melyben édesanyja tárolta számára a legfinomabb falatokat, amíg élt,³⁷ más tárgyakhoz azonban, melyekhez kellemes élményei fűződtek, élete végéig ragaszkodott, ilyenek voltak a pipái, és néhány bútordarab, és a legkedvesebb a vörös fotel, amelyben délutánonként üldögélt, dohányzott és elmélkedett. A csöndes elmélkedések közben formálódtak alakjai, ilyenkor születtek művei. A vörös fotel néhány fényképfelvétel is szerepel. Mikszáthné többször tesz említést az ülőalkalmatosságról, először, amikor a Mikszáthtal való második találkozására emlékszik vissza. „Beült egy vörös fotelbe, olyan otthonosan, mintha gyermekora óta abban üldögélt volna.”³⁸ Később, a második jegyesség idején, az egyik mohorai látogatás kapcsán írja: „Általában nagyon boldognak látszott. A veranda elé ültetett piros muskátlik nézésével alig tudott betelni. Hát még mikor a vendégszobába bevezettem, és ott egy ajtó mögött megpillantotta régi

várát, a vörös fotelt, kezeit összecsapta, és felkiáltott: – Bizony Isten!... A régi fotel!... És milyen épségben, mintha azóta senki sem ült volna benne. Én némán intetem, hogy valóban úgy van. Azért volt félretéve, hogy senki ne jusson hozzá. Ekkor ő odatolta a többi székek közé, és jókedvűen elhelyezkedett benne. Helyén vagyok – mondta.³⁹ Számára fontos volt, hogy személyes használati tárgyai valóban személyesek legyenek, ugyanúgy ragaszkodott az emlékeihez és az emlékeket folyamatosan felszínen tartó relikviákhoz, mint műveinek kedves szereplőihöz.⁴⁰

Mikszáthot persze nemcsak a nappalijában fotózták, hanem lakása másik fontos helyiségében, a dolgozószobájában is, amint jegyzetel, vagy egyszerűen csak íróasztala mellett ül. Jellemző ábrázolás volt a 19. század végén, a 20. század elején, hogy az írók, a képviselők, tollal a kezükben ültek dolgozószobájuk domináns bútordarabja mellett, a festőket pedig hasonló megfontolásból műtermükben ábrázolták, munka közben.⁴¹ Ezeket a képeket nézve szembeötlő, hogy a megjelenített alakok mennyire természetellenesen viselkednek egy valóban természetes közegben. A „háttér” tökéletesen elrendezett, sokszor oda nem illő dísz tárgyakat, szobrokat, gyertyatartókat, vázákat zsúfolnak az asztalra. Az ominózus Mikszáth-asztal jellegzetes motívuma a korra jellemző, rojtos-ernyős lámpa, érdekessége, hogy bár külsőre nagyon hasonlít a jelzett időszakban elterjedt gázlámpákhoz, mégsem hagyományos konstrukció, elektromos árammal működő.⁴² Amikor Mikszáth az íróasztalánál ül, teljesen hihető, hogy valóban dolgozik, ebben az esetben nem érzékelhető semmiféle távolságtartás, íróként eggyé válik szerepével. Fábri Anna így jellemzi: „Az idős Mikszáth azon kevesek közé tartozik, aki (legalábbis egy felvételen) megmutatta magát munka közben: papírlapok kusza halmazával beborított asztala fölé hajolva ír, olyan természetességgel, mintha senki más nem lenne rajta kívül a dolgozószobában.”⁴³ Felesége regéinek hatására elterjedt a köztudatban, hogy írás közben nem volt szüksége olyan nagy nyugalomra, mint az elmélkedés pillanataiban, valamint, hogy kézírataival hanyagul bánt. Néhány felvétel valóban azt mutatja, hogy íróasztalán rendetlenül hevernek a kéziratok, a levelek, az újságok és a könyvek, papírdobozok, ebből azonban nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, főként, hogy ezek mind a munkájához szükséges tárgyak, eszközök. A visszaemlékezéseket megfelelő forráskritikával kell kezelni, az emlékezet szelektív, az emlékezetkonstrukciók pedig úgy jönnek létre, hogy az emlékező személy a jelenéhez alakítja a múltját, a jövő tükrében, horizontja tehát folyamatosan változik.⁴⁴

Mikszáthnál a pihenés, az elmélkedés jelképe a fél- vagy egész alakos portrékon, a csoport-, vagy a családi képek nagy részén a kezében tartott pipa vagy szivar, a határozottabb elkülönülés attribútuma, amely nemcsak a dohányos ember elszeparálódását jelzi, hanem a szemlélődés ihletett perceit is megjeleníti. Mikszáth dohányzás közben csöndesen reflektált a világra, olyankor formálódtak a művei. A sétatálcá pedig az aktív kapcsolódás szimbóluma, amire nem sok időt szakított az író, hiszen nem kedvelte az intenzív testmozgást, ő maga sem tagadta ezt.⁴⁵ Különleges, a használati eszközöktől eltérő tárgyakkal együtt Mikszáth csak egyszer jelenik meg, amikor 1895-ben fiaival, Kálmánnal és Alberttel fotózta Ellinger Ede. A képen a fiúk fordítva ülnek hintalovaikon, *A lublói ember* hőiséhez, a kísértetként lóháton közlekedő Kaszperekhez hasonlóan.⁴⁶ Ez volt az író első hagyományos, jellegtelen felvételektől eltérő ábrázolása.

A kor divattendenciáinak is köszönhető valószínűleg, hogy Mikszáth kedvelte a kalapot, ez a kiegészítő az utcai felvételek jellemző tartozéka, a hosszú télikabátal együtt. A télikabát egyébként is fontos szerepet töltött be az író életében, a fáma szerint a Tisztelt Házból közvetített tárcáin kívül ennek a ruhadarabnak köszönhet-e képviselőségét. Mikszáth Kálmánné visszaemlékezik az első napra, amit férje a Képviselőházban töltött: „Reggel azután fél tízkor beállított Antalik Károly, és kocsin elvitte az uramat, miután engem megbiztatott azzal, hogy két óra után biztosan itthon lesznek. De bizony lett három óra is, és az én uram még mindig nem jött haza. Nagy nyugtalanság fogott el, és az udvari szoba ablakához álltam, ahonnan a kapualját lestem. Egyszer csak úgy három óra után meglátom az uramat, amint a kapu alatt beszalad felgyűrt gallérral – télikabát nélkül. [...] – No, nekem volt ugyan miért odamennem – mondta haragtól szikrázó szemekkel –, ellopták a télikabátomat.”⁴⁷ Ezen a történeten aztán sokszor tréfálkoztak a Tisztelt Ház folyosóján, anekdoták keringtek Mikszáth Kálmán kabátjáról, úgyhogy Tisza Kálmán egyszer nevetve mondta Beöthy Algernonnak – más elbeszélések szerint egyenesen Mikszáthnak –, hogy érti, hogy fogast szeretne a kabátjának a Házban, legyen türelemmel és meglesz.⁴⁸

Mikszáth nem akart másokhoz hasonlítani, nem volt képzelt ideálja, vállalta egyéniségét, annak ellenére, hogy időnként alávetette magát a fényképészek akaratának. Kedvenc fotósról nem beszélt, ami bizonyos, hogy Ellinger Ede, korának egyik legnevesebb portréfotósa, valamint Jelfy Gyula, a *Vasárnapi Ujság* fotóriportere sokszor megörökítette őt. Hiába figurázza ki *A saját ábrázatonról* című írásában a kikényszerített beállításokat, mozdulatokat, a műtermi környezetben megkövetelt természetellenes viselkedést, Mikszáth fotográfiahoz való viszonya ambivalensnek mondható. Alapvetően az egyszerűséget kedvelte, a természetesség híve volt, ugyanakkor elismerte a beállított fénykép fontosságát, a népszerűség növelése érdekében, melyről a szerkesztők és a fényképészek győzték meg. Ellingerről így nyilatkozott:

„Az még csak a kegyetlen ember! Semmit sem talált rendben, sem a bajuszomat, sem a nyakkendőmet, sem a hajamat. Megnézett oldalt, szembe, féloldalt, mindenféle pozitúrában, hogy mi módon mutatnék többet. Végre is kitört belőle az elégedetlenség.

– Csináljon hát, kérem, valamivel irodalmibb arcot.

– Irodalmibb arcot! Hol vegyem én az irodalmi arcot, pláne ilyen hirtelen?

Odaszorította a fejemet, mintha csizmasarok volna, egy rézsarkantyúba, elem szögezte a camera obscurát, azután elhelyezte a kezeimet, hogy, mint mondá, bizonyos kerekdedsége legyen a képnek.

– Csak ne olyan feszesen kérem. Természetesség... minél több természetesség!”

Legközvetlenebb arcát Mikszáth a Horpácson készült felvételeken mutatja. Míg az 1880-as évekre az image-teremtő, beállított képek, főként a portréfotók voltak jellemzők, az 1900-as évek környékén a képviselői, néha az írói attitűd lett a hangsúlyosabb. Élete utolsó évtizedében viszont, főként 1905 után, egyre többször engedte magát olyannak láttatni, amilyen. A horpácsi birtokot, Szontágh Pál kúriáját 1904-ben vásárolta meg Szontágh Antaltól. 1905-ben már ott töltötte családjával a nyarat. Jelfy Gyula még abban az évben meglátogatta, hogy felvételeket készítsen

a birtokon.⁴⁹ Az eredeti fotók java része elveszett, valószínűleg elkallódtak valame-lyik folyóirat szerkesztőségében. Ezeket a képeket Mikszáthot magánemberként látjuk, kedvenc padján üldögél a kúria előtt,⁵⁰ családjával pihenget a teraszon. Jelfy Gyula horpácsi ténykedéséről Mikszáth *A skvarka*⁵¹ című tárcában számolt be.⁵²

„Negyednapra egy kocsi gurult be az udvaromra s egy elegáns úriember szállt ki belőle.

– Én Jelfy vagyok. A kutyák végett jöttem.

– Csak nem akarja őket megvenni?

– Dehogy – mosolygott, s egy kis fekete ládát vett le a kocsiról.

Megösmertem, hogy ez camera obscura és rögtön eszembe jutott, a »Vasárnapi Ujság« egyik fényképészét hívják Jelfynek.

– Dehogy, dehogy – ismétlé –, eljöttem a »Vasárnapi Ujság« megbízásából lefényképezni a szegény kutyákat, meg a képviselő úr otthonát. A házat, a kertet és természetesen a kutyákat, mint amelyeket leginkább ösmer a közönség.

Egy ideig szabadkoztam, hogy így, úgy nem érdemli azt meg Horpács és nem is lehet voltaképpen Horpácsot levenni, de végre is, hisz olyan messziről jött, nem akadályozhattam meg, átengedtem a nyilvánosságnak.

[...] Én költött dolgokat akartam innen írni, mesélni a lovaimról, a földjeimről, a fáimról, de a camera obscura beszipantja és odacsapja az olvasó szeme elé a mez-telen valóságot.

Horpács hát elveszett mint mesebánya rám nézve, hanem a kutyák jól jártak a fényképész közbejöttével, mert a halál helyett a halhatatlanság lett osztályrészük, örökös kegyelmet kaptak tőlem.”

Mikszáth *A skvarkában* leírja, hogy alkalmatlannak találja ezt a fajta eljárást a természet megörökítésére, hiányolja az élet elevenségét, a személyességet. Az 1910-es Jelfy-felvételekről semmit nem mesél. Közvetlenebb hangvételű, személyes haszná-latra szánt felvételek ezek, nem a nagyközönség számára készültek, hanem magán-célra, és csak az író halála után váltak hozzáférhetővé: Mikszáth Szontágh Pál ku-tyáival játszik, kedvenc kanapéján nyúlik el, mintha nem is a fényképezőgép objek-tívje lenne a másik oldalon, hanem délutáni magányában pihengetne, egyedül.⁵³

Mikszáth testképe az évek során sokat változott. A fiatal korában vékony férfi élete utolsó két évtizedében folyamatosan nyerte el testesnek mondható alakját. Mivel a köztudatban leginkább az író élete végén készült fotók terjedtek el, nagy-darab emberként azonosítják, pedig sokáig megtartotta ifjúkori vékonyságát, kez-detekben ugyanis a folyamatos nélkülözés gyomorbántalmak kialakulását eredmé-nyezte nála, gégebaja is elhatalmasodott. Miután másodszor is feleségül vette Mauks Ilonát, egészségi állapota sokat javult, gyomorbaja kezdett rendbe jönni, tes-tesebb lett, de fia, Jánoska halála után ismét lefogyott, az 1890-es évek elejéről egy vékony, szikár ember néz szembe velünk. Később aztán ismét meghízott, szerette a finom ételeket, a mákos kukoricát, a túrós rétest, a csuszát, a palóclevest, a rántott bányát.⁵⁴

Arcáról Feszty Róza így ír: „Hogy Jókai, Munkácsy elbájolóak voltak – érthető. De ő, ha a formát, vonásait nézzük, direkte csúnya volt. Elég rendes, erőteljes alakján olyan fej, ami inkább hasonlított Tritonhoz, mint Apolló- vagy Jupiterhez. Nagy golyóbis szemek, hihetetlen mozgékony, vastag szemöldök, túlok orr, s a világ

leggörbébb, legfurcsább szája. De ezek felett a rekvizitumok fölött gazdája úgy uralkodott beszéd közben, úgy kezelte őket, mint Hubay vagy Koncz a hegedűjét. Ha vig dolgokat mesélt, egy-két-három tokája nőtt, s ha komolyra fordult a dolog, sovány, beesett, hosszú lett az arca. Szája s bajusza csodálatos, titokteljes kanyarulatokkal segítették a szavakat; alsó ajkának egy-egy elgörbülése úgy hatott, mint ételen a legpikánsabb fűszer. A szemében jóság, megfigyelés, emberismeret, filozófia, gúny, humor, tragikum csillant fel váltakozva. [...] Szinte szürke, egyhangú lett a legszebb férfiarc is e mellett a kedves, ezer kis manóból összerakott fej mellett.”⁵⁵

Fesztyné előadói képességében látta Mikszáth fő vonzerejét, azt a fajta átlényegülést azonban, amit megjeleníthet a mozgókép, az állókép értelemszerűen nem képes visszaadni. A „semmi mozdulat most” kifejezés tehát, amit a hosszú exponálási idővel kapcsolatban alkalmazott a szerző, ebben az esetben is igaz. A fotók nem tudják visszaadni Mikszáth elevenségét, az azonban kiderül az ábrázolásokból is, hogy az író életének fontos részét képezték a kávéházi, éttermi trakták, kártya partik, beszélgetések. Már fiatal korában, Balassagyarmaton is a Balassa Kávéházban múltatta az időt az esküdtekkal, Szegeden pedig az agglegények szabados életét élte. Amikor Pestre került, a Korona-asztaltársaság⁵⁶ tagja lett, a Tisztelt Házban való működése során is a bevett gyakorlattal élt. A társasági összejöveteleken gyűjtötte témáit, mesélte készülő műveit, hogy beszélgetőpartnerei reakcióin mérje le azok hatásosságát. Ferraris Artúr meg is örökítette a kártyaasztalnál, a híres *Tarokkparti* című olajfestményén, melyen eredetileg nem szerepelt, s a Szabadelvű Pártkör nevezetes kártyaasztalának játékosait és (rendszeres) kibiceit ábrázolja.⁵⁷ A kártya Mikszáth számára nemcsak szórakozás volt, vagy a baráti összejövetel része, az emberi jellemeket is tanulmányozta a játék során. A *festett figurák és az élők* című írása bizonyítja ezt.

Az utolsó róla készült felvételek között a jubileumi képek jelennek meg markánsan, ezeken a fogarasi hangulat köszön vissza. Mikszáth ünnepeltként áll rajongói között, vagy díszbeszédet mond. Szegeden dedikál, ez az egyetlen ilyen jellegű képe, amit ismerünk.⁵⁸ Kiss Ottó felvételén, a jubileumi hangulatnak köszönhetően, ismét a komoly írótlátjuk, kezében szivar, és öltözte, mely kezdetekben a kevésbé latinereké – lazán megkötött csokornyakkendő, keménygallér, makulátlanul eligazított öltöny –, itt a tisztességben megöregedett polgároké: keskeny selyemnyakkendő, kényelmes öltöny, mellény.⁵⁹ A jubileumi évben az író beteg volt. A Vigadó-beli ünnepségen készült felvételekről azonban ez nem derül ki, hiszen távoli, apró alakként látjuk őt, nem testközelből, mint felesége: „én nézem, keresem az uramat, és látok egy kis töpörödött, öreg, reszkető emberkét a Kálmán ruháiba öltözve, aki alig áll a lábán.”⁶⁰ Mégis, Mikszáth az utolsó pillanatig igenelte az életet. Ünnepi beszédében a következőket mondta: „Szeretnék mindenkinek valami szépet mondani [...] és azt hiszem, el fogom találni azt, amire mindnyájan dolgoztak egy esztendő óta, amit célul tűztek ki, amit látni akartak, azt ti., hogy most már végső köszönetemet kifejezve mondjam: méltóztassék hazaszólni azzal a tudattal, hogy láttak ma végre egy boldog embert.”⁶¹ Ez a boldogság árad felénk, amikor az ábrázolásokat szemügyre véve megpillantjuk Mikszáth tekintetében „az életet”. Ilyenek hát azok a figurák, akik egyszerre festettek és élők.

Jegyzetek

- ¹ BEKE László – GÁBOR Eszter – PRAKFAI Endre – SISA József – SZABÓ Júlia: *Magyar művészet 1800-tól napjainkig*. Bp.: Egyetemi Könyvtár – Corvina, 2002, 194.
- ² A *Színházi Élet* később, 1912-től, az *Érdekes Újság* pedig 1913-tól jelent meg.
- ³ Ifjabb Klösz György, Mártonffy Gyula, Kossak József, Goszleth István, Balogh Rudolf, Révész és Bíró, Kallós Oszkár, Müllner János, Jelfy Gyula, Békei Ödön, Escher Károly. Közülük néhányan Mikszáthot is fényképezték.
- ⁴ A szalonról és Mikszáth látogatásairól Fesztyné is beszámol emlékirataiban. FESZTY Árpádné: *Akik elmentek*. Bp.: 1923, 46–47.
- ⁵ A Mikszáth-hagyatékban: Körösfői Kriesch Aladár: *Felvidéki paraszt*, Margittay Tihamér: *Szűcs Pali szerencséje, A bágyi csoda*, valamint illusztrációk *A tót atyafiak, A jó parasztkok* Légrády Kiadásához, *A Képviselőház Tisztikara az 1881/4. országgyűlés utolsó szakaszában* (metszet), *Rajzok a Vármegyéből*, Balassagyarmat látképe, Túry Gyula: *Vármegyei csendélet*, Vágó Pál: *Árvízkép*, Faragó József politikai színes karikatúrái, Ferraris Arthur: *Tarokkparti*, Záhonyi Nagy Mihály Mikszáth-portréja, Erdőssy Béla: *Behavazott hajók*, Stróbl Alajos: *Mikszáth kezeinek gipszmása*, Szinyei Merse Pál: *Virágzó almafák*, Fesztyné Jókai Róza: *Mikszáth-portré*, Fonty J. Róbert: *Íróasztalánál*.
- ⁶ Mikszáth Kálmán öccse.
- ⁷ *Magyarország*, 1935. május 24., 5.
- ⁸ 1914. január 1., Horpács.
- ⁹ Méreiné írja a Mikszáth-levelezéssel kapcsolatban, a kritikai kiadásban: „A levelek csak részben keltezettek. Nagy részük boríték nélkül maradt fenn, más részük borítékban került ugyan elő, de ezek a borítékok nem eredetiek. Mauks Ilona az írótól kapott leveleket címeztelen borítékba helyezve rejtegette, s az eredeti borítékok nagy részét már a kézbesítés után megsemmisítette. [...] Szólnunk kell még a másolatban (Mauks Ilona és Kornélia másolatában) fennmaradt levelek hitelességéről. Alkalmunk van több olyan másolat összehasonlítására, amelynek eredetijét is megtaláltuk. Ezek a másolatok általában megegyeznek az eredeti levelekkel. [...] Egyetlen sajnálatos körülmény miatt nem teljesen azonosak a levelek másolatai az eredetiekkel: Mikszáthné az eredeti levelekben előforduló neveket nem írja ki. Helyettük kezdőbetűket (ez a jobbik eset) vagy csak X. Y.-t használt. [...] Kevésbé mondhatjuk betűhívnek azokat a leveleket, amelyeket Mikszáthné Visszaemlékezéseiben közread. [...] egy levélből hármát formált [...] Más összehasonlító levelekben Mikszáthné nagyon óvatosan, de kétségkívül simít szövegrészeket. Gyakran elhagy erősebb kifejezéseket, kényesebb részleteket.” BISZTRAY Gyula – KIRÁLY István – REJTŐ István (szerk.): *Mikszáth Kálmán összes művei*. 1–86. kötet. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1960–2007, 24. kötet, 239–240. Nem elképzelhetetlen tehát, hogy a fényképfelvételek esetében is sor került némi cenzúrázásra.
- ¹⁰ A horpácsiak köreiből is elterjedt a legenda, és egyes kutatók is egyetértenek Mikszáth dédunokájával.
- ¹¹ MÉREINÉ JUHÁSZ Margit: *Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban*. Bp.: MTA Könyvtára, 1963, 15.
- ¹² Szklabonya, 1872. július 17., elveszett, közölte MAUKS Kornélia: *Mikszáth Kálmánról*. Bp.: Olcsó Könyvtár 2019–2025. sz., 1921, 3–10.

Az MTAK Kézirattárában található egy másik, keltezetlen levél is, amely Mauks Ilonához íródott, Méreiné Juhász Margit szerint 1872-ből származik. A levélhez tartozó borítékban eredetileg négy, az akkor éppen Budapesten – később Bécsben – tevékenykedő, cseh származású fényképész, karikaturista és illusztrátor Karel Klič által

készített – három Mikszáthot és egy virágcsokrot – ábrázoló árnyképnek kellett lennie, mint kiderül Mikszáth soraiból, ezek közül azonban csak két portré maradt fenn.

¹³ Az eredeti levél szövege: „Lieber Juliette! Hier schicke dir meine photographie. Ich bin freilich nicht gut getroffen, weil meine frizura war dann schöne. Du erkansz mich von diesen bild nicht. Aber in diese briefe photographire ich meine rede, und das wird sein gröszere »Andenk« für dich, als meine fizionomie. »Das stil ist selbst der mensch« – sagt eine dumme francözische Dichter [...] also meine deutsche stil bin – »ich«. Da hast »mich«.”

¹⁴ Jelenleg egyik fotó hollétéről sem tudunk.

¹⁵ *Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései*. Előszó, irodalomjegyzék Praznovszky Mihály, sajtó alá rendezte és az utószót írta Tabák András. Horpács: Mikszáth Kiadó [2002].

¹⁶ Fiatalkori kinézetére utaló másik feljegyzést is találunk a *Visszaemlékezésekben*: „Mi csak elbámultunk. Hát ez lenne az az ember, aki női társaságban mukkanni sem mer? És milyen jól nézett ki fekete kabátjában!”

¹⁷ MAUKS Kornélia: *Képek Mikszáth Kálmán életéből*. Bp.: Lampel R.T., 1918, 7.

¹⁸ Szklabonya, 1870. tavasz elején, OSZK Kézirattára, Jelz. 1936/20.

A levél eredetileg keltezetlen, Méreiné Juhász Margit datálta. „Mivel ez a levél a Milka ügy végső kihangzása, és a teljes vereség bevallása, következésképp a húsvét előtti böjtidő további folyamán, március elején kelhetett.” BISZTRAY Gyula – KIRÁLY István – REJTŐ István (szerk.): *Mikszáth Kálmán összes művei*. 1–86. kötet. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1960–2007, 24. kötet, 246.

¹⁹ Mauks Ilonához, Budapest, 1882. július 23. Nem ismert, másolata Mikszáthnétól az MTA Kézirattárában. Jelz. Ms. 38/rr. 8. M. h.

²⁰ Rudnyánszky a Rózsa és Neje Kiadóval állt üzleti kapcsolatban, sokat segített Mikszáthnak, a *Budapesti Napilap* szerkesztőségéből ismerték egymást.

²¹ El nem küldött levél, MTA Kézirattára, jelzet: Ms. 39/bb. N. 1952/483. M. h.

²² A „tót atyafiak” kiadója. *A Hét*, 1891. január 25. 2. évf. 4. sz., 53.

²³ Jánoska 1890-ben hunyt el. Az óralánc jelenleg a Palóc Múzeum gyűjteményében található, Balassagyarmaton. Megjelent a *Pesti Hírlap* 1882. 89. számában.

²⁴ A *saját ábrázatomról* című írás megjelent a *Pesti Hírlap* 1882. 89. számában is.

²⁵ Ebben a műben azt is írja Mikszáth: „A minap egy német lap hozta az arcképemet egy másik íróéval együtt.” A cikkben említett fotó adatairól, hollétéről sem tudunk.

²⁶ DEBRECENI Boglárka (szerk.): *Senmi mozdulat most. Mikszáth Kálmán összes fényképe, válogatott ábrázolások*. Bp.: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2010. 8.

²⁷ Ellinger Ede készítette Mikszáth egyetlen, ránk maradt profilképét. A profilkép már az ókortól kezdve markánsan megjelenik az uralkodók, később a hírességek azonosítójaként, először a római császárok verették pénzérmekekre, később nemesek és művészek is szívesen festettek magukról profilképét. Mikszáth esetében, eltérően Karinty vagy Ady ilyen jellegű fotóitól, egyáltalán nem jellemző ez a fajta megjelenés.

²⁸ A 19. század második felétől az 1910-es évig tartó időszakot szokták a finn művészet aranykorának nevezni. A finn művészek Európába utaztak, hogy inspirációt merítsenek, a jelzett időszak náluk is a nemzeti identitás megteremtése, keresése időszakának tekinthető, jellemzője, hogy a különböző művészeti ágak között gyümölcsöző kapcsolat állt fenn. Az alkotók közül Albert Edelfelt (1854–1905), Pekka Halonen (1865–1933), Juho Rissanen (1873–1950), Akseli Gallen-Kallela (1865–1931) teljesítménye emelkedett ki leginkább.

Az 1900-as évek finn szobrászatára is a nemzeti romantika után következő realizmus gyakorolt nagy hatást. Ennek az időszaknak a leghíresebb szobrászai közül Ville

Vallgren (1855–1940) Párizsban, Yrjö Liipola (1881–1971) és Alpo Sailo (1877–1955) pedig Magyarországon töltött hosszú időt.

- ²⁹ *Vasárnapi Ujság*, 1902. augusztus 3. 49. évf. 31. sz., 502.
- ³⁰ Nem lehet tudni, pontosan melyik felvételt említi Alpo Sailo, az elkészült mellszobor alapján arra következtethetünk, hogy valószínűleg arról az 1902-ben készült fotóról lehet szó, amin az író családjával együtt jelenik meg Reviczky téri (ma Mikszáth Kálmán tér) otthonában.
- ³¹ Nagy Miklósról, a *Vasárnapi Ujság* szerkesztőjéről írja RÉVAY Mór János: *Írók, könyvek kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai* (Bp.: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt, 1920, 187.) című munkája II. kötetének Mikszáthról szóló fejezetében: „Csak egy ember volt, akinek soha nem tudott ellenállni [Mikszáth], aki mindig tudott tőle kéziratot kapni, aki előre merete hirdetni, hogy karácsonykor hoz Mikszáth-elbeszélést: ez Nagy Miklós, a »Vasárnapi Ujság« szerkesztője volt, aki csodálatraméltó kitartással napokig, hetekig tudott Mikszáth nyomában járni, órákig várt rá a szerkesztőségben, vele vacsorált, elkísérte haza és ha látta, hogy alkotó kedvében van, képes volt éjszaka is ott maradni és bevárni, amíg megírja a számára való elbeszélést.”
- ³² Budapest, 1902. augusztus 3. Megjelent a *Vasárnapi Ujság*, 1902. augusztus 3. 49. évf. 31. számában, 501–502.
- ³³ Holló Barnabás a millenniumi időszak történelmi szobrászatának jeles alakja volt, számos vidéki emlékszobrot, életképet, állat- és portrészobrot készített. Művészetére jellemző a realiztikus ábrázolásmód, ami a kor sajátja is egyben.
- ³⁴ *Új Idők*, 1910. január 23. 16. évf. 4. sz., 83.
- ³⁵ Ezt szemlélteti az is, hogy miután Mikszáth másodszor is feleségül vette Mauks Ilonát, még a saját kiadója, Révai Mór is csak véletlenül tudta meg, hogy családot alapított, évekkel a kötés után – ezt Révai meg is írja az *Írók, könyvek, kiadók* című művében.
- ³⁶ *Mikszáth Kálmán otthon*. In: *Új Idők*, 1910. január 23. 16. évf. 4. sz., 228.
- ³⁷ *Visszaemlékezések*. 111.
- ³⁸ *Visszaemlékezések*. 28.
- ³⁹ *Visszaemlékezések*. 172–173.
- ⁴⁰ Ilyen volt továbbá az óralánca vagy az édesanyja teáskészlete. Amikor Mauks Ilona és Mikszáth Kálmán újra összeházasodtak, Mikszáthné keresett egy hangulatos kis lakást a Régiposta utcában, ahová otthonról küldette fel stafrungia maradványát, oda szállította Mikszáth legénylakásából a bútorait is. Férje eleinte tiltakozott a saját otthon ellen, maradt volna Budán, a Fiume Szállóban, annak ellenére, hogy az otthon mindig is kiemelt fontosságú volt a számára, kivéve magányos éveit. „Itt szépen meg volt terítve az asztal, rajta csészek, pirított zsemlyeszemek és a Kálmán édesanyjától maradt kis rózsás »Alt-Wien« kávékészlet. Kálmán tekintete rátévedt, arcát egyszerre nagy haloványság borította, és reszkető kézzel nyúlt a kávésbrik után, levette a fedőjét, s nézegette. – Ilonka – mondta –, nem tudom, varázslat alatt állok-e, de egészen úgy érzem, mintha ez a kávékészlet az édesanyámé lenne. Hatéves koromban leejtettem, eltört a fedele, egy drótotóstól aztán sárga rézdróttal összedrótoltam, nézze”. *Visszaemlékezések*. 194.
- ⁴¹ Néhány példa: *Székely Bertalan műtermében. Képes Folyóirat*, 20. évfolyam 8. füzet, 488.; *Justh Gyula a Képviselőház elnöki szobájában. Képes Folyóirat*, 19. évf. 11. sz., 749.
- ⁴² A Mikszáth-családnak telefonja is volt, ami abban az időszakban szintén ritkaságnak számított.
- ⁴³ *Semmi mozdulat most*. 14.
- ⁴⁴ Az *Új Idők* között egy Mauks Ilonával készült interjúrészletet a jubileum évében, ez a nyilatkozat érzékletesen rávilágít a fent említettekre. (Később íj. Mikszáth Kálmán és

Mauks Kornélia is megcáfolta az interjúban elhangzottakat, emlékirataiban.) „Hogyan dolgozik az uram? Nem bánja, ha nincs is körülötte föltétlen csend. Fiatalabb korában az ebédlőasztalán szeretett írni, az asztal ilyenkor csak félig volt megterítve és a gyermekek cikáztak és lármáztak körülötte. Most már van külön dolgozószobája és ő az íróasztalán dolgozik, pipaszó mellett, de időközönként ki-kijön beszélgetni a szomszéd-szobába, még ha vendégek is vannak nálam. Nem szereti, ha a dolgozószobájában takarítanak. »Ne düljanak, kérem!« mondja, ha valaki portörölővel forgolódik körülötte. Én valósággal lelkiismereti furdalásokat érzek, valahányszor takaríttatni akarok, mintha merényletet terveznék ellene. A kéziratival sok baj van. Elkeveri a kész lapokat és megesett már, hogy egy-egy ívet idegen írások közé tett és hónapok múlva valahonnan külföldről küldték vissza. Mi annyira vigyázunk, hogy íróasztalát este nehéz szövetekkel borítjuk le, nehogy egy darabka papír is elveszzen, de azért már félbemaradt egy elbeszélése egy elveszett lap miatt, melyet később a kabátja zsebében találtunk meg.” *Mikszáth Kálmán otthon*. In: *Új Idők*, 1910. január 23. 16. évf. 4. sz., 229.

⁴⁵ „– A feleségem – beszéli Mikszáth – észrevette, hogy nagyon ellustulok, még mozogni is lusta vagyok, nemhogy járni. Sőt annyira ellustultam, hogy – mindenkire rádisputáltam volna a magam renyhességét. Ha ott jártunk néha a falusi tuszkulánumban, és jött a kocsis, hogy jelentse, befogja a lovakat és elhajt valahova, mindig tartóztattam: maradjon csak, ne menjen, ne bántsa a szegény lovakat, hadd pihenjenek azok is, ki tudja, ha rajtam áll, talán a Csipkerózsika kisasszony alvó tündérpalotájává változtattam ott a házat, és alvóvá teszek benne mindenkit. Pihenjenek. Pihenjen a ház, és a benne lakók, meg a cselédek, meg az istálló népsége, az állatok, és pihenjen a föld is, hátha előzőleg ugyanis tulságosan megdolgoztatták”. Mikszáth Kálmánnal készült interjú. In: ADORJÁN Andor: *Krónika. A jubiláns Mikszáth Kálmánnál. A Hét*, 1909. december 25. 20. évf. 52/1033. sz., 855.

⁴⁶ A felvétel *Jön a Kaszperek* aláírással jelent meg a *VU* 1893. május 7. (40. évf. 19. sz.) 315. oldalán, az író *Honnan vettem Kaszpereket?* című írásával egy oldalon. Mikszáth a következő lapon *Kaszperek és a nevelő (Levél a Vasárnapi Ujság szerkesztőjéhez)* című írásával zárta le *A lublói ember* című nagyobb elbeszélésének folytatásos közlését. A mű 1896-ban jelent meg könyv alakban, *Kísértet Lublón* címmel.

⁴⁷ *Visszaemlékezések*. 196.

⁴⁸ *Visszaemlékezések*. 198–199.

⁴⁹ Ezekből a képekből később – például halála évfordulóján – is szívesen reprodukáltak, többek között az *Új Idők*ben is.

⁵⁰ Mikszáthnak két lócája volt, mindkettő megtekinthető a horpácsi Mikszáth-émlékházban.

⁵¹ Skvarka=töpörtyű/tepertő. Mikszáth szerint a horpácsi birtok olyan pici, mint egy tepertő.

⁵² A fotóriport és az írás a *Vasárnapi Ujság* 1905. október 1-i (52. évf. 40.) számában jelent meg.

⁵³ Az ikonográfia anyagában található amatőr felvételek is főként Horpácson készültek, az 1900-as évek második felében, itt a fotósok ismeretlenek, valószínűleg a család barátai közül kerültek ki.

⁵⁴ Ennek ellenére étkezőasztalnál csak ritkán látható, két ilyen jellegű felvételt ismerünk.

⁵⁵ *Akik elmentek...* 46–47.

⁵⁶ A fiatal művészek egyik kedvelt találkozóhelye a Korona Kávéház volt, ide járt Ambros Zoltán, Bartók Lajos, Farnady József, Gozdsu Elek, Greguss Imre, Inczedy László, Komócsy József, Koroda Pál, Margitay Dezső, Mednyánszky László báró, Méray-Horváth Károly, Mészöly Géza, Pállik Béla, Reviczky Gyula, Roskovits Ignác, Rudnyánszky

Gyula, Szana Tamás, Tóth Béla, Tölgyessy Arthur, Vágó Pál, Zala György, Zimay László és Révai Mór is, aki följegyezte a neveket.

⁵⁷ A festmény Jókai egyik legismertebb ábrázolása, eredetileg írói jubileumára szánták, de nem készült el időben. Első változata Erdélyi Mór fényképész fennmaradt, beállított műtermi fotója alapján jött létre, melyen Mikszáth még nem szerepelt, Jókai a kártyázók összeszokott gárdájával, Gajári Ödönnel, Sváb Károllyal, Nedeczky Istvánnal, Beöthy Algernonnal és Tisza Kálmánnal jelent meg. Az olajvázlatra aztán fölkerült még néhány neves személyiség: Podmaniczky Frigyes, Csernátony Lajos és Pulszky Károly, a „nagy palóc” azonban csak a végleges változaton szerepel. A korábbi variációkon valószínűleg azért nem jelent meg, mert abban az időben, amikor a festmény készült, még nem tartozott Jókai Mór tarokktársaságához.

⁵⁸ Mikszáth még arcképeit sem dedikálta.

⁵⁹ Eredeti pozitív nagyítás sajnos nem maradt ránk, korabeli sajtóközlések (például *A Hét* 21. évfolyam 12/1045. szám, 1910. március 20. hátlap), valamint a PIM Művészeti Táranak gyűjteményében található üvegnegatív alapján azonosítható.

⁶⁰ *Visszaemlékezések*. 284.

⁶¹ *Visszaemlékezések*. 290.

SULYOK LÁSZLÓ

„Borzalmak kortanúja”

avagy Jecsmenik Andor „gumibotcsinálta munkásköltő” hányódásai
az úgynevezett élet tengerén

Különös ember. Ég és föld, tűz és víz együtt, egyszerre. Közösségi meghatározottságú, meg nem alkuvó, igazságszerető és igazság-kikényszerítő, érzékeny, versíró munkásember. A Nógrád megyei '56-osok közül senki sem töltött annyi időt börtönben, mint ő: több mint 14 évet. Jecsmenik Andor olyan, mint az üvegpálca, akkor sem hajlik, ha kényszerítik... inkább eltörik. Hogyan tekintenek erre a hajlíthatatlan emberre a többiek? Szeretik, szánják, féltik, megvetik? Az biztos, néhányan kétségbe vonják még politikai múltját is, s azt terjesztik róla, amit a forradalom után a kommunisták: valójában közönséges bűncselekmények miatt büntették olyan súlyosan. Tény, hogy többször került összeütközésbe az aktuális törvénnyel, túlbuzgó képviselőivel, már 1956 előtt is, de leginkább a felfogása és kiállása, a másként gondolkodása miatt.

De rég is volt, amikor először beszélgettünk: 1989 augusztusában. Olvasta egyik újságcikkemet a Nógrád című megyei napilapban, egy 1956-os visszaemlékezést, és jelentkezett. Azóta számtalanszor átbeszéltük a történetét, s beszélgetéseink nyomán több interjú és portré keletkezett. Ez az írás mozaikok sorozata egy kiadásra szánt, nagyobb terjedelmű visszaemlékezésből; nem magyaráz, nem részletez, s az alapvető tudást feltételezi.

Az első pofon

Jecsmenik Andor élete úgy indult, mint bármelyik salgótarjáni munkásgyereké, folytatása azonban különös, nem mindennapi. Sorsa korán, kamaszkorában fordulatot vett.

– Salgótarján külterületén, egy nagyon kicsi, zsúfolt, piszkos bányatelepen, Forgáchon születtem 1926. augusztus 8-án. Egy faklozetra két család járt, körülbelül 8-12 személy. A klozet mellett, a kis udvarunkban volt disznó- és nyúlól, trágyadomb, szóval bűz és mocskok. A bányász a lakása mellé kapott egy kis földcskét, azt művelte magának. A bányászkereset nem volt elegendő ahhoz, hogy öt-hat, esetleg nyolc gyereket eltartson. Mi is heten voltunk testvérek, de csak négyen nőttünk fel, a két bátyám, én és a húgom. Látva magam körül nagyon sok ember példáját, nem érdekelt az iskola. Azt mondtam, napszámosnak jó leszek így is... Édesanyám 12 éves koromban kivetette a mandulámat, ezután már mehettem dolgozni. Sokan álltunk sorban munkára várva az üvegyárnál. Azt hazudtuk, mikor néha-néha bevittek bennünket, hogy 14 évesek elvagyunk. Fülléreket kerestünk, sok verítékkel. Mindez nagyon jó volt arra, hogy felismertessék velünk, munkából kell élni, és hogy másképp nem lehet megélni csak tisztességes munkából...

14 éves koromtól munkakönyvvvel dolgoztam, az üvegyárban, a tűzhelygyárban segéd munkásként, végül elmentem a bányához, a zagyvai rakodóra csillepucoló gyerekeknek. A szénosztályozóról átkerültem Somlyó-bányatelepre, a gócpontba. Sok férfi oda volt a háborúban, helyettük is dolgoznunk kellett. Sokat túlóráztunk, és sajnos előfordult, hogy nem akarták kifizetni. Ezért aztán mi sem akartunk túlórázni. A bőrömonn meg mások elbeszéléséből ismertem az élet nyomorúságát, kezdem höbörgössé válni. Ami azt jelentette, hogy az illetékeseknek megválaszolgattam, így nem lehet dolgozni. Egyszer emiatt, már a német megszállás után, kizavartak a bányából. Próbáltam a történeteket a főmérnöknek megmagyarázni, de rám kiáltott: Ne pofázz, kölyök, ki vagy helyezve a gócpontra, büntetésből egy évre. Kint, a ferozolóban, ijedtemben, csak lestem a Szent Borbála-képre. Bepörgettem magam. Vissza mentem az irodába, és beszóltam a főmérnöknek: Én nem megyek oda vissza, eleget dolgoztam már semmiért, fatalpú bakancsban... A gócpont egyébként büntetőhely volt, gyűjtőhely. Rossz körülmények között kellett dolgozni, és nem lehetett keresni... Szóval megtagadtam a munkát, ezért aztán internálási papírt írtak ellenem... Otthon elmondtam a fateromnak. Láttam rajta, hogy egy kicsit büszke rám; ő valamikor szakszervezeti munkásvezető volt, sok sztrájknak a szervezője... De ez külön téma lenne... hogy milyen piszkos munka folyt a régi rendszerben is: elárulták a munkásságot... Hát, gyerek, nem tudom, mi lesz ennek a vége, mondta, de jó nem lesz... Másnap felvettem a díszlevente egyenruhát, és bementem panasztételre a bánya gazdasági udvarába. Az egyik irodában székelt a hadüzemi parancsnok, Nádasdi ezredes. Sorba kellett állni. Jött egy zászlóssal kihallgatásra: kérelem, panasz. Elmondtam neki. Jól van, fiam, rendbe lesz téve a panaszod, vedd fel a munkát! Szó nélkül hazamentem. Majd egy hét múlva elmentem hozzá megint, és akkor kifakadt: Te piszkos kommunista, te fekély vagy a társadalom testén, melyet nekünk, arra hivatottaknak kötelességünk kimetszeni; zászlós úr, előzetesbe vele!

A rendőrségi fogdában egyedül sírdogáltam. Egyszer csak csengetést hallottam, elhallgatok, semmi, megint sírdogálok. Újra csengettek. Megkérdeztem, ki az. Ne sírjál, gyerek, nem vagy egyedül. Kicsoda maga, bácsika? Gólián Béla vagyok, mondta... Ismert illegális kommunista volt... Átraktak nemsókára egy másik cellába. A mocsokban volt egy vödör, küblinek nevezhető, meg egy kancsó víz a másik sarokban. Pár óra múlva betettek hozzám három fiatalembert, később kihallgattak. Megdöbbenésemre Kocsis és Huszák rendőrnyomozó őrmesterek telefonon felhívták Nádasdi ezredest, és szóvá tették nála, miért küldött hozzájuk kommunista vádakkal egy taknyos, síró gyereket, akiről a nyomozás során kiderült, lényegében jogosan tagadta meg a munkát. Kocsis még a feljelentőimet is behívatta: szembesített bennünket; elismerték, hogy igazam van. Lebarmolta őket is. Végül már csak nekem mondta: Gyerek, szabadulni fogsz, de ezeket ne mondd el senkinek, a főbányamester uraknak főleg ne, mert a tekintélyre szükségük van.

Forgáchi lakásügyek

– Édesapám 1946 januárjában halt meg, 56 éves korában. Agyvérzéssel került kórházba. Nem volt élelmiszer, gyógyszer. Nézzék, mondta a kezelőorvos, nem tudunk neki enni adni, nem tud nyelni, különben is ide mindenki hozza az ételmet, ebédet, vacsorát, ki mit tud. Édesapámat a kórház hazaadta. A konyhában halt meg a heverőn, a lakás egyetlen fűtött helyiségében, jó pár hét múlva végelgyengülésben.

A munkásegységben való gondolkodásomat, józan forradalmiságomat tőle örököltem. A nyugdíjintézet nem működött, édesanyám nem kapott nyugdíjat utána. Bátyáim már nősek voltak, a húgom még nem tudott dolgozni, én dolgoztam tanulóként. Filléreket kerestem. Az egész gyár hozzáfogott lopni. Azért is, mert a kommunisták állandóan azt szajkózták: Tiéd a gyár, magadnak dolgozol. Meg annál is inkább, mert rádöbentünk, hogy inflációs pénzéért gyártjuk a különböző méretű hús-, dió- és mákdarálókat meg egyéb tárgyakat, amelyeket ráadásul raktárra tettek, hogy majd ha bejön az új pénz, a forint, akkor piacra dobják. Lopott a párttitkár, lopatott az igazgató, egyszerre lopott az egész délutáni műszak. Benne volt a főportás is. A mostani gépipari technikum helyére, a bokrok közé kihordtuk a szajrét. Már segéd voltam, szakmám volt. Egy szerencsétlen alak miatt aztán fejre álltunk, '46 októberében...

Ezután mentem el a bányához. Le voltam égve, szénfal mellett dolgoztam egy vagy két évet. Ha kellett, 31 napot is végigdolgoztam egy hónapban. Csakhogy anyagilag felpofozzam magam. Majd valaki közbenjárására felvettek Pálfalvára, a központi javítóműhelybe, a bányagépgyár elődjébe esztergályosnak. Amikor 1950-ben gépgyárrá alakították át, egészen megváltozott a légkör. A helyzetem egy idő után tarthatatlanná vált, mert nem jegyeztem békekölcsönt, sőt sztrájkot szerveztem. Minket ugyanis valamelyik ökor könnyű testi munkásnak kiáltott ki. Minket, akik 30-40 kilogrammos csillekerekeket emelgettünk fel az esztergapadra daru hiányában. Vagy egy-két napig leálltam. Egyetlen ember követett a sztrájkomban, mint megtudtam '56-ban a személyzeti anyagból. Kőrösi János, egykori páncélos tizedes, aki négy szovjet harckocsit lőtt ki a háborúban. Persze közben mindenki cirkuszlott, mondta, hogy igazam van.

Télen, '50-ben kiutalásra kaptam, Forgách alsó telepén egy nyugdíjas, így hívtuk, kis putrit. Nehezen rendbe hoztam. Én blokkoltam be a falát rabichálóval, rezsóval melegítve a falat, kiszárítottam, lefestettem. Az egyik szerv kiutalta nekem, a másik – mert akkor is volt ilyen – rám küldte a rendőrséget. Kilakoltattak. Elmentem Félégyházi János igazgatóhoz, adjon nekem segítséget. Miért járt a szád, gyerek? – fogadott. – Nem tudok rajtad segíteni.

Ekkor önkényesen leszámoltam, és elmentem a Nógrádi Szénbányák nagybáttonyi központi javítóműhelyébe. Egy kis kóceráj volt a szénosztályozó tövében. Felvettek, mert a pálfalvai esztergályosoknak jó híre volt. Káldi főművezető vett fel. Hallottam, Andorkám, milyen a múltja, nem érdekes, inkább előny előttünk; a lényeg: dolgozni kell. Aztán egyszer, amikor a betegszabadságról visszamentem, azt mondja a személyzetis: Jecsi, ide figyeljen, Pálfalván van egy bányagépmesteri tanfolyam; sajnos vannak olyan emberek, párttagok, akik iszogatnak a szünetben, a tanár dumájára meg csak bólogatnak, mert be vannak piálva; ezeket mi kirugdossuk, elküldjük magát. Így lettem én egy hónapos késéssel a pálfalvai bányagépmesteri egyéves, bentlakásos tanfolyam hallgatója. A bányagéptan oktatója, Magyarfi Károly gépészmérnök hamarosan maga mellé vett a trósztbl. Gépészeti előadó voltam a beruházási osztályon. Szinte el sem hinném... Úgy vitt ki az üzemekhez, úgy mutatott be, mint a helyettesét, pedig nem voltam párttag. Lassan belejöttem a dologba. Karcsi bácsi ezt elismerte, s azt tanácsolta, járjak technikumba!... Nem volt nehéz megfogadnom a tanácsát. 1957 nyarán érettségiztem volna a gépipari technikumban...

Közben elromlott a családi életem... '48 karácsonyán nősültem... Gyerekem lett volna, de elcsináltuk, mert anyagilag annyira rohadtul álltunk... Hogy a családi

életemet megmentsem, beadtam egy lakáskérelmet Forgách-telepre. Úgy okoskodtam: én leadok egy majdnem összkomfortos lakást Nagybátonyban, hogy közel legyen a munkahelyem, a technikum, hogy mindenütt egész emberként állhassak helyt, és Salgótarjánban kapok egy egyszerűbb másikat. A döntés lassan ment, elhúzódott. Közben Mede Laci is igénylőként lépett fel. Irodai tekergő volt valahol a bányánál, futballista, ügyes, alkalmazkodó ember. Mit ad Isten, egyszerre akartunk beköltözni, mindkettőnk kérelmét elfogadták. Megérkezett Mede Laci is a bútorokkal, a pártkonszágiával, kijött Novák József, a járási pártbizottság első titkára is. Intelligens arcú férfi, odaszólt nekem: Jecsmenik, mit akar maga itt, mikor nincs kiutalása? Én naiv marha meg odanyomtam a kezébe: Itt van, nézze! Elvette tőlem, és eltette: No, ugye, mondtam, hogy nincsen. Elküldtem akkor a jó mocskos, kurva anyjába. Előtte vagy két héttel voltam kórházban vírusos fertőzéssel, legyengültem, ki voltam idegileg. Lehordtam minden gazembernek. Tudja, ki vagyok én? – kérdezte. Nem tudom; egy piszkos gazember vagy, feleltem. A járási párt első titkára vagyok. A párt utolsó titkára vagy, kiabáltam. Mindent mondtam én, éppen csak nem kommunizáltam le... Ezt most, a rendszerváltáskor olvastam a jegyzőkönyvben... Felém fordult a bátyám: Öcsém, te itt el vagy ásva, gyerünk vissza Nagybátonyba!

'56 forró nyara

– 1956 júniusában a gépipari technikum harmadik osztályát végeztem el. Jött a nyár. A műhelyben szólt egy fiatalember, hogy délután gyűlés lesz. Nem érdekel. Gyere el, mert meleg dolgokról lesz szó! Miről? Bizonyos nálunk történt visszaélésekről. Eszembe jutott, volt nálunk egy KISZ-bankett. Rengeteg tombolat eladtunk, de a párttitkár-helyettes, egy volt ÁVH-s, egy gyilkos meg a cigány KISZ-titkár sorsoláskor a kalapba csak három jegyet tett be: a sajátjaikat. A pitiáner kis nyereségeket így ők nyerték. Bakos Robi, a falusi párttitkár fia, jó piás gyerek, megjátszotta a részegét, elhitték neki, és elkezdte mondogatni, húzzatok még, csak úgy találomra, hátha én nyernék. De hogy azok vonakodtak, „véletlenül” kirúgta a kalapot a kezükből, elrepült, és a tömeg akkor látta meg, hogy nincs benne semmi. Straub Gyuri bácsi volt az üzemi párttitkár, Amerikából kiüldözött kommunista, azt mondta, ez pártügy, ne szivároгjon ki semmi. Persze a gyerekek elpanaszolták nekem, mert mindig szóltam az érdekeikért. Most is felpiszkáltak, hogy a gyűlésen hozzam fel újra a történeteket. Ezt óvatosan meg is tettem. A szélsőbalosok nekem tapadtak, lereakciósoztak. Az illetőt, aki így vádolt, jól ismertem, az öccse nyilas volt. Maga is piás ember, mondtam, az első díjat, az üveg pálinkát állítólag közösen itták meg. Micsoda? Igen, magára céloztam... Azért beszéltem névtelenül és „állítólag”, azaz feltételesen, mert volt akkor két hónap felfüggesztett börtönbüntetésem a mocskos Novák miatt, és hát könnyen mehetek a sítire... No, a lényeg, hogy kitört a botrány. Aztán eltelt vagy két hét, szóltak a gyerekek, hogy egy csomó teherautó érkezett. A melósnak luxus volt akkor az autó... még a teherautó is. A pártbizottságról jöttek. Szóó Béla arcára emlékszem. Behívtak a pártirodára. Valaki bemutatkozott: a megye első titkára vagyok. Ültünk az irodában vagy hatan-heten. Helyből én egyedül, a többi vendég, meg a helyi párttitkár helyettese, Jano Bandi, aki benne volt a tombolabuliban. Elém tettek egy jegyzőkönyvet, és megkérdezték: Mi hiányzik a jegyzőkönyvből, Jecsmenik? Megdöbbsentem, nem tudtam, hogy minden pitiáner gyűlésről megy feljegyzés a pártbizottsághoz, hogy ellenőriznek. Visszakérdeztem: Ilyen szokás van, hogy mindent beküldenek „oda”? Az első

titkár elvörösödött. De különben is, mondtam, itt van Jano Bandi, ő is ott volt, mondja meg ő, hisz ott van nála a lopott töltőtoll. Az első titkár elkérte tőle, s műszak végéig politizáltunk, vagy öt-hat órán keresztül. Békésen váltunk el egymástól. De az első titkárt még megkérdeztem: Ha nem '56 nyarat íránk, akkor is így úsznám meg a dolgot? Maga akkora nagy fasz, Jecsmenik, hogy ki se lehet mondani. Ez volt a válasza.

Szóval, így politizáltam én. Mert érdekelt az élet.

A rádióban felfigyeltem egy műsorra. Szombat este háromnegyed hatkor kezdődött, *Poroló* címmel. A nagy budapesti bérházak udvarán van poroló, amelyen a háziasszonyok a szőnyeget porolják, és közben pletykálkodnak. Jött a fodrásznő az igazgató feleségét dauerolni. A férjem tutyi-mutyi funkció, más villában lakik, mi meg itt vagyunk a tömegnyomorban, a prolik között, mesélte az asszony. Megdöbbenve hallgattam: ez már kemény, éles dolog... Nem sokkal előtte meglepetéscikket lehetett olvasni a nagylengyeli olajmezőkről. Arról szólt, hogy Rákosi lement az igazgatóhoz, és előadta, mennyivel kell többet termelni. Az igazgató visszautasította, nem lehet, mert a fúrótorony elavult, és ha erőltetik a dolgot, akkor zavart okozhat az olajfinomítóban. Ezért börtönbe zárták. Most pedig csináltak egy riportot ezzel a szerencsétlen emberrel. Hallgattam a rádiót, s kérdezik: Ki volt az a személy, aki miatt börtönbe került? Rákosi Mátyás, a párt főtitkára. Megdöbbenem ezen a válaszon, mi folyik ebben az országban, miközben én tanuló. Odabent a munkahelyen beszélgettünk, hát ilyen még nem volt! A rádió szidja a karrierista, cinikus kommunistákat, párttitkár, igazgató nem számít... Eltelt egy hónap, a *Poroló* műsor átalakult zsigázó társasággá, s a tagjai politikáról beszélgettek. Majd jött október 6-a, Rajkék temetése. Azt mondja valami fő kommunista: Elvtársak, nem lesz többé Rajk-ügy, erre a párt a biztosíték.

A forradalom sűrűjében

– Elérkezett október 23-a. Már éreztük, valami lóg a levegőben... A technikumban tanultunk. Bejött Borsos, az igazgató: Maradjanak nyugodtan, tudjuk, mikor megy a vonat, addig bekapcsolom a rádiót... A tábla fölött volt a hangszóró... Gerő fog beszélni, most jött haza Jugoszláviából... Másnap reggel öt órakor otthon, Nagybátonyban bekapcsoltam a rádiót: zene, lövöldözés. Szaladtam be a műhelybe, mi van, gyerekek. Nem tudjuk mi sem, majd hallgatjuk a rádiót, aztán kiderül. Elkezdtünk politizálni... Forradalom?... Szabadságharc?...

Október 27-én délelőtt a csarnokban az szb-titkár felállt a hegesztőasztalra, és bejelentette, kormányutasításra meg kell választani a munkástanácsot, az üzemőrséggel együtt. Közönyösen hallgattunk. Megszoktuk már, mi szokott itt történni ilyenkor. Aztán lelkesedtünk egy kicsit, majd elcsendesedtünk. Volt elég ok arra, hogy hallgasson az ember. Igen ám, csakhogy megláttam Jano Bandit, jegyzetelt valamit, kezében a lopott töltőtollal. A kutyaszentségit, hát ennek a megye első titkára visszaadta?! Elkezdtem kiabálni: Jano, milyen toll van magánál? Kitért a botrány, és délután már mi kezdtük a szervezkedést. Más volt ez, mint amilyen Lengyelországban vagy a gorbacsovi Szovjetunióban volt. Ott jöttek a hangadók, és ők kezdtek foglalkozni a tennivalókkal. Nálunk alulról kezdeményezve történt minden, ahogy az emberek gondolták, akarták...

Elmentünk valamelyik nagybátonyi kultúrházba, ahol Szabó Ervin, vállalatunk anyagosa vezette le a gyűlést. Én legazembereztem Benczés igazgatóéket, de nem kommunistáztam. Azt kérdeztem a hallgató, gyáva emberektől, ezektől a szemetektől

féltek, ezek senkik. Tudom, nem voltam normális a felháborodástól, mert rengeteg gazemberséget tudtam róluk, mint volt trösztös. Jött közben egy hír: Tarjánban több embert letartóztattak nekünk, az 5-ös bizottságnak be kell menni kiszabadítani őket. Bementünk, Szabó Ervin, én meg még néhányan. Tarjánba megérkezve megtudtuk, hogy a szobrot, a szovjet hősi emlékművet ledöntötték, és a kisállomás melletti főtéren gyűlt össze a tömeg. A könyvterjesztő vállalatnak volt ott egy hangszórós kocsija, Szabó Ervin beszállt, és üdvözölte a tarjáni forradalmat, a tarjáni népet, és kérte, jöjjenek velünk, ébresszük fel az alvó Nagybátonty és környékét. Én is beszéltem valamit, Bozsik Valéria leírja a nem sokkal később megjelent könyvében, az a javamra szól. Valahogy így: Salgótarján dolgozói, vigyázatok a forradalom tisztaságára; vigyázatok, anarchia ne legyen; vigyázatok arra, hogy az ÁVH, az ügyészség birtokában lévő papírok, amelyek alapján rehabilitálni lehet az ártatlanul elítélt embereket, ne tűnjenek el!

Majd lefoglaltunk néhány vidéki buszt, megkértünk néhány embert, hogy szálljanak fel, és elmentünk Nagybátontyba. Én késéssel indultam, mert a sofőr nem volt hajlandó vezetni, és az autóközlekedési vállalattól szereztem egy másik autót. Összesen négy kocsi ment le. Az egyik a hangszórós, benne ült Szabó Ervin. A kisterenyei elágazásnál észrevettem, hogy egy rendőrautó jön utánunk. Mi Maconkán keresztül mentünk a bányavárosba, a többiek, akik előbb indultak el, Csengerházának mentek. Kányás előtt van egy magas domb, ott rá is lőttek a Szabóék autójára. Ők akkor mindjárt elmentek a faluba, mert hallották, van valami zűr. Mi is utánuk... Előző este Szabót megválasztották a szolgáltató vállalatnál a munkástanács elnökének, engem meg a helyettesének, a hátunk mögött, anélkül, hogy ott lettünk volna... Nem volt ez ritka eset a forradalomban... Az emberek leverték a csillagokat, tudtuk meg. Jól van, gyerünk vissza a bányavárosba. Útközben a rendőrségnél ránk lőttek. Könnyebb sebesülés is történt az autóbuszokban. Megálltunk, és elindultunk néhányan az épület felé. Udvari égővel ki volt világítva, kiabáltunk az épület mellett fekvőknek: Mi az úristent csinálnak maguk, meg vannak örülve?! Ők meg vissza: Miért lőttünk rá az épületre? Lőtt az öregisten, hát a kocsiban se fegyver, se üres hüvely, semmi, hogy az istenben lövöldöznénk mi... A fegyveresek munkásórfélék voltak, a helybeli párt állította őket oda a rendőrség védelmére.

Másnap bementünk Szabóval a rendőrségre, s mit ad isten, le akarnak tartóztatni bennünket. De tömeg verődött össze, és elengedtek. A rendőrség és a szolgáltató vállalat egymás mellett volt. Bementünk a műhelybe. Ott már forrongott a nép. Felmentem a vasszerkezetekre, leszedtem a piros-fehér-zöld zászlót, befogtam a satuba, és kértem bicskát, hogy lefejtsem a rávarrt címet. Úgy hívtam: kirgiz címer. Senki sem adott kést, ezért fűrészlapból eszközt csináltam, és azzal kezdtem el. Ekkor a tömeg egy része a kivágott címet be akarta taposni az olajos iszapba. Leállítottam. Eddig befogtad a pofád, most pedig átesel a ló másik oldalára?! Ez idegen címer, semmi keresnivalója a magyar zászlón, de nem bántott senkit; beviszem a pártirodára, küldjék el oda, ahová való, Kirgíziába. Belátták az igazamat. Bent a pártirodán aztán kértem, hogy vegyék le a vörös zászlót a homlokzatról, ne várják meg, amíg a tömeg maga teszi meg. A párttitkár levette. Az '57-es tárgyaláson pedig elismerte, hogy se a címer, se a zászló nem volt beletaposva a sárba.

Szabó Ervin szebben, műveltebben beszélt, mint én. Én káromkoztam. Apját a németek, nagybátyját, az anyja testvérét a nyilasok nyírták ki. Ervinnel megbeszéltük,

hogyan osztjuk szét egymás között a munkát, egy politikai és egy gazdasági részre, a politikait pedig még két részre: politikaira és fegyveresre. Láttam a zűrzavart, fel-fogtam, hogy a dolgokat másképp kéne csinálni. Szóltam a főmérnöknek: Fenyvesi munkatárs, hány ember kell magának az üzem zökkenőmentes üzemeléséhez; és mondja meg, kiket választ, párttag vagy nem párttag, minket nem érdekel, csak jellemileg, szellemileg odavaló legyen. Szóltam Kovács Jóska főkönyvelőnek, hogy ugyanezt tegye meg adminisztratív vonalon. Benczésnek azt mondtam: Béla bácsi, magára nincs szükség, elmegy villanyszerelőnek, vagy aminek akar. És felmondtam még egy csomó embernek. Benczés felmondását senki nem írta alá, csak én meg egy ismeretlen. Villanyszerelő is lett aztán Béla bácsi... Később, '63-ban találkoztam vele, letegezett: Hogy vagy, Andorkám? Csodálkoztam. Hát engem te nem bántottál, mondtá; leváltottál, aztán amikor levertünk benneteket, visszamentem igazgatónak.

Én álltam a fegyveres, Ervin a politikai részleg élén. Nem határolódott el olyan élesen ez a két rész, hisz néha ő is belebeszél a fegyveres részbe, én meg a politika-iba...

Hogy honnan volt fegyverünk?... Hát... mint említettem, meg kellett alakítani az üzemőrséget, annak volt fegyvere a rendőrségtől, így mi tőlük és a rendőrségtől kaptuk a fegyvereket.

Október 28-án, vasárnap ment a nagy követelmény-fogalmazás. Ez általában egy nagy tanácskozás keretei között zajlott, nem mondhatom azt, hogy munkástanács-ülés volt. Nem szóltam bele, csak ha úgy éreztem, hogy nagyon muszáj, mert hirtelen mindenki követelt. Folyt a kiútkeresés, mit kéne csinálni. Beszóltam például, hogy az Atyaúrsten is ülhetne a kormányban, ő sem tudná teljesíteni a követeléseket; minden józan és értelmes követelést támogatunk, ami ebben az országban elhangzik; meg hogy egyet mindenképpen követeljete, ez mindennek a kulcsa: a szovjet csapatok menjenek ki az országból. Nekünk kellett lépni, mert a helyi vezetők kitaláltak mindenféle bizottságot, aztán meg nem csináltak semmit, húzták az időt. Se nem dolgozunk, se nem politizálunk, gondoltam, ez így szar, ez nulla. Igaza van, mondták, fogalmazzunk meg egy táviratot Pestre. Belevetettem, hogy a rádió folyamatosan közölje, mikor melyik egység indul el, hogyan vonul ki az országból, nehogy csak átcsoportosítás legyen. A táviratot el kellett vinni a bányavárosba, a kispostára. Egy ember mert velem jönni. Ezzel természetesen belepottam magamat a helyi kommunista vezetők szívébe: ez lehet az előzménye annak a hazugságnak, hogy én partizángóré vagyok... Hogy hogyan alakulhatott ki ez a mítosz körülöttem, csak kapisgálok... Tudniillik én ellenőr is voltam, motoron jártam az üzemeket, az emberekkel dolgoztam, szociális ügyekben pofáztam az érdekükben a szénosztályozón, a központi javítóműhelyben, a kötélpályán meg a kisvasúton. Ezekkel az üzemegységekkel össze volt kötve a szolgáltató, tehát akaratlanul központnak számítottunk. Látták, hogyan gondolkodom, miként beszélek. Én azért is vállaltam a fegyveres vezetést, mert amíg én nem kommunisztázom, amíg józanul beszélek, addig másnak sincs joga másképp beszélni. Ezzel hatottam az emberekre. Nekünk elsősorban az erkölcs és az egység a fegyverünk, hangoztattam. Mert az a néhány géppisztoly, puska, ami nekünk van, az oroszokkal szemben nulla, a Mrázikékkal szemben meg túl sok. Mellettünk volt a tömeg, mögöttünk a szovjet hadsereg. Ha mi olyat csinálunk, akkor ránk indulnak az oroszok, és semmik vagyunk... Szóval így lettem én fegyveres parancsnoka Nagybatónyknak és környékének...

Végül elvittek a párt megyebizottságára, felvittek az emeletre, Hajdúnak az irodájába. Csak arra figyeltem fel, hogy mondják: Jecsmenik Andor partizán kommandant. Hű, a szentségit, hát rólam van szó! Ez halálos fenyegetés, bajban vagyok, ki leszek nyírva. Felugrottam: Nye pravda; tolmács van? Igen. Darázs István. Az durák, bolond, mondtam. Darázs nyomta a szöveget, vigyázzban, nagy szolgálalkúen az oroszoknak. Hogy Darázst ledurákoztam, kirángattak az irodából, mint egy kutyát, levittek az emeletről, betuszkoltak egy szobába. Másnap bejött hozzám egy személy, és tájékoztatót, hogy elvisznek Nagybatonyba, fel a Büdöskúthoz, ahol a nemzetőrségünk sátrai vannak, a tábort föl kell számolni. A pártbizottság udvarába benyomtak egy páncélautót, közben harckocsikat dübörögtettek, hogy ne halljam a kiabálásukat. Felszállítottak a ruhák közé, feljött két katona is. Elindultunk. A csengerházi emelkedőnél nagy kanyar van, mikor Szentkút meg Bátor felé kanyarodunk. Félrehúztam a függönyt, mert a két sorkatona aludt. Kudá pasol, tovaris kommandant, kérdeztem. Nyet, joppoje maty, és visszalökött a tiszt. Később, amikor megálltunk, és újra kinéztem, hallottam, hogy az orosz tiszt kérdegetti: Gödöllő? Gödöllő? Nem, Aszód, hangzott a válasz. Végül egy nagy épület előtt álltunk meg, ki volt rá írva: Gödöllői Agrártudományi Egyetem. Odajött hozzám egy orosz katona: Magyar vagyok, kárpátaljai, én leszek a tolmácsod. Felkísért az emeletre egy alezredeshez. Felolvasott nekem egy levelet. „Gyönyörű” írás, állítólag Darázs írta... hogy három-ezer katonám van, és összekötésem Maléter Pállal – akkor azt sem tudtam, ki az –, az összekötőnk Répás Pálnak hívják... ő műszaki főhadnagy volt. Ez hazugság, reagáltam. Ellenőrizték le, ez tiszta blöddli. Az íráson minden új bekezdést aláírtak velem. Kérdezem Zolitól, a tolmácstól, hol íratják alá velem a halálos ítéletet, miért kell nekem aláírni ennyi helyen, még a tolmácsnak is, aki fordította. Az öreg ales erre jól megfelelt: ki kell tölteni minden helyet, nehogy valami mocskos kéz beérjen oda még valamit; azért fogadtam Beregszászról egy magyarul tudó bányászgyereket, mert tudom, hogy ő azt fogja fordítani, amit maga mond; vannak itt ugyanis elegáns GPU-ruhás tolmácsok, akik átvernek engem a maga rovására, és nekem le kell írni mindent, amit mond, mert különben én is ráfizetek; érti, amit mondok?...

No, így kaptam én orosz papírt, amit aztán december 6-án fel tudtam mutatni Ladvánszkyknak. Ezen a napon Nagybatonyba lehívtuk az oroszokat, nem a nagybatonyi gépzemlői munkástanács, hanem a megyei, mert akkor már Szorospatakon működött. Mrázikék ugyanis november 13-án a megyei munkástanácsot kikergették a salgótarjáni megyetanács épületéből, s az előbb az acélgyárba menekült, onnan pedig Nagybatonyba, majd Szorospatákra. Akkor a helyzet urai az oroszok voltak, akikkel pedig mi tárgyalhattunk, a Mrázikék, a Batkiék, azok csak eszközök voltak. Lényegében két dolgot szeretnénk volna megbeszélni két nappal a későbbi pufajkás sortűz előtt. Követeltük a párt, illetve a karhatalom megtisztítását a kompromittált, méltatlan személyektől, mert szerintünk – s ez a másik fő téma – a rend, a gazdaság és a közbiztonság így helyreállhatott volna. A karhatalom ugyanis tele volt korábbi ÁVH-s csibészekkel, akik mindenáron löni akartak. A tárgyalásból én nem sokra emlékszem, alig voltam bent pár percig... Harckocsik nem voltak jelen. Gondolom, ha lettek volna, a pufajkások már 6-án megcsinálták volna a provokációt, és ott, Nagybatonyban.

1956. december 8.

– A Nagy-Budapesti Munkástanács országos értekezletén kérdezte a titkár, hol vannak a salgótarjáni küldöttek, mert ez meg ez történt odahaza, nálunk: a pufajkások beelöltek a tömegbe. Megszűnt a tanácskozás. Egy dunántúli személy azt javasolta, hogy ne menjünk haza, mert minden balhét ránk vernek. Akkor odaszólt hozzám Steigerwald: Gyere, átmegyünk az Ajtósi Dürer sorra az oroszokhoz, és megkérdezzük, mi a helyzet. Én most jöttem onnan, három hete, én oda nem megyek, eredj te! Elment egyedül, majd mikor visszajött, elmesélte, mi történt Tarjában. Nézd, öregem, válaszoltam erre, akkor én nem megyek haza, disszidálok. De miért? – csodálkozott, és értetlenkedtek a többiek is. Nem kommunistáztál, nem verekedtél, nem csináltál semmit; sérelmed volt '56 előtről, de rendesen beszéltél, gyere haza! Hazacsaltak... S mint az ökör, hazajöttem... Hazafelé folyton mondogattam Telek bácsinak, a sofőrnek, hogy haladjon vagy száz méterre az előttünk levő acélgyári kocsi mögött, mert félek, és ha baj van, akkor esetleg elslisszolok. De hiába mondtam, az öreg belement az előző kocsinak a fenekébe, a pufajkások meg ott álltak Pálfalván, a nagy temetőnél. Körülfogtak, benéztek az autóba: Honnan jönnek? Pestről. Feltűnt Búza őrnagy, a gépipari technikum első osztályába együtt jártunk: Jecsmeniket kivéve, mindenki mehet, adta ki a parancsot. Valaki felismert, amikor bevilágítottak a kocsiába. Engem kiemeltek, odaállítottak az árok szélére, tegyem szét a kezem, lábam. Azt hittem, agyon akarnak löni. Megmotoztak. Búza őrnagy elvette tőlem a személyigazolványomat: Erre neked nem lesz soha szükséged.

A kihallgatásokon rafinált módszerekkel faggattak. A nyomozó kérdezgetett, mit csinált ekkor meg ekkor, s a dátumokban ide-oda ugrált. Később újra kérdezgettek... Ez hazugság, és lökte a szöveget... Ez így ment párszor... Házi mielőtt kirohant volna, ugyancsak kiabált rám. Kihúzta az asztalfiókot, és azzal fenyegetett, hogy belógatja a pöcsömet, közben a csizmájával visszarúgta a fiókot, és azt mondta: Úgy, hogy leszakad a pöcsöd; bezárom az ujjadat az ajtónyílásba, fogsz te vallani! Aztán káromkodva levitetett a pincébe.

Éjfél után lépések zaját hallottuk: döngött a folyosó alja, majd csend lett. Aztán megszólalt egy hang, megismertem Házi hangját. Hogy hívnak? Hadady Rudolf. Házi valakitől megkérdezte, mi a foglalkozása. Bányász. No, basszon le neki egy bányászosat! Elkezdtek pofozni Hadadyt. Majd – húzták-, vonszolták-e, nem tudom, de csoszogást is hallottunk – elvitték a folyosó belső része felé. Nemsokára Házi megint kérdezett, ezúttal udvariasabban: Hogy hívják magát? Hargitay Lajos... Rövidesen áthelyeztek az utca felőli fogdába. Pár nap múlva betettek hozzám egy elegáns ruhájú fiatalembert, mondta a magáét. Nem álltam vele szóba, attól tartottam, provokátor, elég keményen beszélt a srác. Később elvitték, és visszahozták melós ruhában. Leült, elkezdett sírdogálni. Mi van veled? Akkor kezdtem hinni neki. Ferencz István vagyok, rám akarják fogni, miattam volt 8-a. Elkezdtünk beszélgetni. Elmondta, hogy nemrég Hugsyagon kivégeztek két személyt... Te, Hargitay nekem a tanárom volt! És itt verték össze Hadadyt is...

Börtönévek

– Sokféle munkát végeztem a börtönben. Egy időben dolgoztam például házimunkásként: sepertem, kaját osztottam, repetát is. Úgy viselkedtem, hogy minden rabtársam mellett állt. Így éreztem legalábbis. És így figyeltem fel egyszer egy kiabálásra: x. y.

vagyok, most visznek az utolsó utamra; el ne felejtsetek, bosszuljátok meg a haláloamat!... Fiatalember volt... Előfordult, hogy beinjekciózták az elítéltet. Jött az egészségügyis a fecskendővel... Szóval úgy ment a bitófa alá a szerencsétlen, mint a birka...

A fegyőrök nagy urak voltak. Egy időben teljesen rájuk volt bízva, mit csinálnak a zárkájukkal. Így aztán nekik szóltunk: Felügyelő úr, hadd menjünk már át egy másik zárkába, itt elfogyott a beszédtemánk, itt már azt is tudjuk, hogy kinek a nagymamája szereti megfésülve a mákos tésztát. Megbeszéltük, ki kivel akar összemenni, s a smasszerok ily módon csináltak dohányzó, nemdohányzó meg horoló zárkát. Négyszer kettő meg háromszor kettő méteres zárkák voltak. Hármanégyen voltunk egyben, de megesett, hogy heten is. Ha ki akartunk menni, a fegyőrnek kellett szólni, és ő leengedett az orvoshoz, a nevelőtiszthez... Előfordult, hogy a smasszerok megverték embereket... Engem egyszer azért vertek meg, mert az a piszkos, szemét törzsőrmester nem gondoskodott az ételmisszerűnkéről, amikor Bedával vittek a Lénárdék tárgyalására, Balassagyarmatra, és szóvá tettem...

Tele voltunk spicivel. Aki nem bírta az itteni életet, egy idő után beállt...

Engem, mint visszaesőt, 1963 áprilisában, a nagy amnesztia idején nem engedtek el. Szerintük én '55-ben a lakásügynél megsértettem a járási pártbizottság első titkárát. Pedig ő sértett meg engem. Kiborultam, éhségstrájkba kezdtem... A második éhségstrájkom augusztus közepe táján lehetett: a főépület ugyanis kiürült. Csak az egyik csillagban voltunk, de sokan... Engem hülyének könyveltek el: aki éhségstrájkol... Amikor a Gyűjtőben lehelyeztek a házi műhelybe Zádori főtörzsőrmesterhez, kérdezgetett: Mi volt maga civilben? Esztergályos. Jól van, Jecsmenik, nekem van itt esztergályosom, de magát úgy adták le nekem, hogy golyós, most viszont látom, maga nem hülye.

A rabok szabadulásakor előfordultak érdekességek. Talán harminc emberrel is megesezt, hogy kivitték a kapuig, onnan meg visszahozták. Mert a bizottságok „összevesztek”, az egyik így, a másik úgy értelmezte a szabadulás feltételeit. Megtörtént, hogy valakit egy hét után hoztak vissza a falujából, mert a haragosa közbelépett.

No, Jecsmenik, jött 1963. augusztus 18-án a körletparancsnok, több fegyőr társaságában, elvisszük magát egy helyre, maga szabadul. Szabadulok? Nem akartam elhinni. Nagyon le voltam zúllva, sápadt, sovány az éhségstrájkoktól, kiborulva idegileg. A ruhásvezető őrnagy érdeklődött, honnan jön ez az ember? A fegyelmi osztályról. Amikor rájöttem, hogy tényleg szabadulok, ráborultam az asztalra, és zokogtam. Úgy sírtam, mint a szaros kölyök. Fél kábulatban felvettem az összegyűrt ruhát, mert a gyarmati börtönben mocsokban, piszkokban tartottak, a cipőm felkancsalodva. Egy Hado-va nevű, két méter magas verőlegény, körletparancsnok egyébként, odébb vezetett, és kezembe számolta a pénzt: No, Jecsmenik, elballaghat. A portásfülkénél megálltam. Rám szólt: Mi van, miért nem megy már? Gyorsan menjen, míg vissza nem viszik!

(Jecsmenik Andort a méltánytalanságok és megalázások, a börtönévek készítették versírására, szenvedései érelették. A minőség megítélése legyen az olvasó joga. Három verséből idéziünk, korántsem a legsikerültebbekből, de szándékunk szerint talán ezek a legjellemzőbbek, írásunkhoz a leginkább illeszkedők. S még egy megjegyzés: terjedelmi okokból nem a szokásos versformában jegyeztük le a sorokat.)

Gumibotcsinálta munkásköltőnek a 2003 tavaszán magánkiadásban megjelent verseskötete előszavának végén nevezi magát. A közölt versek ebből, A szabadság gondolata című könyvből valók.

A váci börtönben 1958 őszén született a Sátán szolgálai című tizenegy versszakos költeménye:

„Mit csináltak... ti, aljas emberek?! / Életemet tönkre miért tettétek? / Az eszetek sötétebb, vagy a lelketek? / Bárhogyan is van, ez lesz a vesztetek. // Megöltetek!!! Ördög leszek!!! / Rettegjete rongy emberek! / Hegyes villám lángba mártom, / S azután belétek vágom, // S úgy forgatlak a parázson, / Gúnyzene lesz kacagásom, / Ha kínokat már megünom, / A parazsat még felizzítom, // S egy boszorkányra reá bízom, / Míg távol leszek... A parázs izzon, / Amíg én a földön járok, / S aljas lelkekre vadászok. // Feljövök e bűnös földre, / S elbújok jó rejtkehelyre, / a gonosz, sötét lelketekbe, / Bűnt oltva a véretekbe. // Hogy biztos legyen a sikerem, / Az eszeteket megkeverem [...] // A szemetekbe kiülök, / S a markomba röhögök [...]”

Ne álmodj, nép! című versét teljes terjedelemben közöljük. Jecsmenik Andor ezért került három év feltételes szabadság után, 1966-ban, a forradalom és szabadságharc tizedik évfordulóján vissza a börtönbe, s ült végül 14 év, egy hónap és 22 napot. Izgatásért kapott két évet, úgy gondolja, nem a bírótól, hanem a pártbizottságtól:

„Ledöntött útjelző vagyok. / Sötét kor főútja szélén. / Lassan enyészve korhadok. / S fény dereng nyíltáblám végén. // Gyöngé fényecske az éjben, / Béhúnyt szemű népnek jelez, / Holtak közt gázoltok vérben, / Hóhérok s szolgálak útja ez. // Akarj! Merj! Emberré lenni! / Teremts magadnak szép jelent! / Ily úton terelve menni, / Bőrödön érzed, mit jelent. // Múltban is jövőt ígérték, / Éppen úgy, mint ma is teszik. / Horthy-urak bűnben éltek, / S a bűnözést ma átveszik. // Kifosztottak hazát, népet, / Orgazda lett Nyugat s Kelet, / Bérenc, ki épp trónra lépett, / Hullalépcsőkön lépkedett. // Minden zsarnok rémuralom / Összeomlik. Ezer a jel. / Árulóknak nincs irgalom. / Bűneikért felelni kell. // Mért tűr egy nép, kit fojt a gond? / Hiába ont vad átkokat, / Diktátor önként le nem mond. / Mért hajszolsz hát ábrándokat? / Sültgalambváró felfogás?! / Zsákutca, kiút egy vezet: / Nyitott szem, ész, összefogás, / Melyben nemzet fog kezét. // Ne álmodj, nép, jobbat várva?! / Más népek harcoltak érte, / Jólét s a fény útját járva, / Bűszkén hirdetik, megérte. Sanyargótarján, 1966. 08. 08.” *Verséhez az alábbi gondolatokat csatolta: „(A negyvenedik születésnapom követtem el e vers hat versszakát. Az öröklakás örökös javítgatása közben, a múlttal s a jellel foglalkozva, a remélt jövőt jósolva. A diktatúrák összeomlását. Három versszakot már a megyei rendőr-főkapitányság /ma már emberi tartózkodásra alkalmatlannak minősített/ fogdájában fogalmaztam hozzá, más versekkel együtt. Csak a dátummal igazoltam, hogy nem október 23-ára írtam a verset, s nem akartam terjeszteni, hanem a múltamból fakadóan, a 40. születésnapomon inkább a Szálasi-, mint a Horthy- és a jelenkorra gondolva fogalmaztam.)”*

Rogyj le már! című, huszonöt négy soros strófaból álló versét a kőbányai Gyűjtőfogházban jegyezte le 1968-ban, s a végére írta: „a csehszlovák forradalom véres leverése után keseregtem össze sokak nevében”:

„Vörös internáci isten, / Nemzetközi jog rád nincsen?! / Baljóslatom vált valóra, / Sorsunk most nem fordul jóra. // Bánt minket, de meg nem riaszt, / Mi nyugattól várunk vigaszt, / S ha üzletből feláldozott, / Legyen ő százszor átkozott! // S a perc, melyben megszülettünk, / Vörös terror-eszköz lettünk, / Azok vagyunk, túsok, barmok, / Kikkel ijesztgetsz, mint zsarnok. // [...] // Moszkvában dühszikra patan, / Villámként mirajtunk csattan. / Elrettentő példa lettünk, / Géppallosként állsz felettünk. // Szép neved: »új mechanizmus«, / Több ész! Jobb út! Humanizmus?! /

Terved mért csak ö-ö-téves?! / S mért csak velünk vagy erélyes?! // [...] // Kremlben magyarként gaszulálsz, / Itthon oroszként dirigálsz. / Kettős állampolgárságod / Nagyobb, vagy az aljasságod?! // Rongybáb az, ki így él s érez. / Az sem igaz, amit kérdez. / Hazudsz, hatalmad egységes, / Néptől származón törvényes. // [...] / Jelszavatok egy volt, van s lesz: / Ruszki! Ruszki! »Über alesz!« // [...] / Nem lesz határ, sovinizmus. / Egység lesz és kommunizmus. // E végcél felé haladunk / Lenin útján [...] // Ki így üzen öt földrésznek, / Híján van a józan észnek. / Tán épp e hiány sarkallja, / Hogy a földet birtokolja. // Hitler-mintájú zsarnokok, / Megbuktok, mint akarnokok. / A világot támadjátok, / S végül az támad majd rátok. // [...] // Kopott fokú bitőlépő, / Rogyj le már! Bár soknak késő. / Nincs még eszköz, mely használtabb, / Tanú rá két negyedszázad. // Rabélet, hosszú rémálom. / Megélem még az ébredést? / Fogadom, hogy mind kiállom / A még rám váró szenvedést. // Mint borzalmak kortanúja [...]"

A jelen

És bármennyire is furcsa, Jecsmenik Andor még ma is vívja harcát, a rendszerváltás óta. Először látványosan, sokak tetszésére, mások megbotránkozására, jó ideje azonban már csak a legszűkebb környezetében vagy önmagában, a gondolataiban és érzéseiben küszködik. A fejlett nyugati demokráciák magyarországi másolása ugyanis nem a beharangozottnak, a vártnak megfelelően sikeredett. A régi kommunista emlékművek – a salgótarjáni szovjet hősi emlékmű és a Kemerovo-lakótelepi pityangos szobor – megrongálásáért többször is előállították a rendőrök, de ezúttal mind a kétszer szabadon engedték. Megpróbálkozott a politikával, indult önkormányzati és országgyűlési képviselő-jelöltként, de ennek a világnak nem rá, másféle emberekre van szüksége. Ott lakik, ahol csaknem mindig is: Forgách-telepen. Bányakolóniai lakása körül, 84 éves kora ellenére, folyamatosan tesz-vesz, dolgozik. Mint magyarázza, azért, hogy ne gondolkozzon a mai világ dolgain, mert akkor elkecsereedik.

– Azt kérdezi, végigcsinálnám-e még egyszer ezt a „pofázást”?... Esetleg óvatosabban?... Nézze, a trösztli párttitkár megmondta annak idején: Andor, azt hiszi, nekem tetszik ez a politika? És infarktus vitte el. Én viszont ki is mondtam, amit gondoltam. Voltak előttem példák. Azt hiszem, mindkét szülőmre hasonlítok... Most azonban már biztosan hallgatnék... Mert nem volt értelme. Lényegében tönkretettem az életemet, és a helyzeten semmit sem változtattam... Én ráfizettem, az biztos... Meg még sokan mások... De a gerincemet soha nem hagynám betörni!

HANDÓ PÉTER

Perem/vidék

Rónafalu a startvonalon...

2010. szeptember 14-én ültem le Kovács Bodor Sándor dokumentumfilmessel az idén először megrendezett Rónai Anzix, Európa Legkisebb Művészeti Fesztiválja (2010. július 19–25.) nevet viselő avantgárd művészeti összejövetelről beszélgetni.. Néhány mondat után már szinte megjelent előttem az a világ, amelyet a Medves-fennsík délkeleti peremére épült Rónafalura álmodott.

– Európa legkisebb művészeti fesztiváljaként határozta meg önmagatokat. Mit foglal magában ez az önmeghatározás?

– Szerintem ez egy poén. Nagy Pál [Salgótarjánból 1956-ban Párizsba emigrált avantgárd költő, író, a párizsi Magyar Műhely szerkesztője] találta ki. Eljött Rónafaluba, meglátta a házfalunkra festett vetítívásznat, és azt mondta, ide lehetne szervezni egy fesztivált, mert az avantgárd művészek, előadók, performerek gyakran használnak színpadot és vásznat. Vagyis egy dolog már adott, a többit meg ki kell találni. Ezen először jót mulattunk, aztán, valamikor egy évvel ezelőtt, kijelentette: ő erre háromszázezer forintot föltesz, hogy ebből lássunk vendégül embereket. És az lenne a szlogen, hogy a világ legkisebb fesztiválja, mert ha valami a legkisebb, arra jobban odafigyelnek. Európát én javasoltam, talán azt jobban elhiszik az emberek, közelebb áll hozzájuk. Az Anzix később jött. Tudjuk, hogy képeslapot jelent. A sokszínűséget próbáltuk kifejezni vele.

– A radikális művészeti műfajok? Mert ez is szerepelt az önmeghatározásokban.

– Ez szintén Nagy Páltól származik. Vagyis az, hogy határozottan válasszuk el magunkat a Rónai Művésztelepről, a hagyományos műfajokat felejtjük el, és csak azzal foglalkozunk, hogy a legradikálisabb kifejezőeszközöket használó fiatal művészek jelenjenek meg ezen a szimpóziumon. Mert ezt is mondtuk, hogy a kezdeményezésünk majd egyszer fesztivál lesz, ha sokan akarják. Mi is akarjuk, meg mások is. Most még csak egy kis magocska volt. És a fiatalok mellett legyenek ott idősebb tanítómesterek, mint például ő maga. Ő egyébként abszolút szerényen és visszahúzódva volt jelen. Összesen egy videoszövegét vetítettük. Múltjáról vagy az avantgárdban betöltött munkásságáról csak akkor beszélt, ha valaki kérdezte. Hogy kiálljon és előadjon, ez ellen határozottan tiltakozott. A fiatalok valamit hallottak már a francia avantgárdról, meg a '60-as, '70-es évek radikális művészetére jellemző mozgalmakról, úgyhogy volt kapcsolódási pontjuk. De ez természetes, hogy ők most éppen meg akarják váltani a világot, és így leginkább csak önmagukra kell figyelniük.

– Te és a családod adták hozzá az otthont, biztosítottátok a helyszínt, de rajtatok kívül is még néhányan bekapcsolódtak az események szervezésébe. Hogyan jött össze az első alkalom?

– Egy éven keresztül beszélgettünk, leveleztünk, jöttek az ötletek. Csiszolgattuk, hogy mi lenne az az irány, ami inspiráló, meg eredeti is, ugyanakkor megkérdőjelezhetetlen a rangja. Nagy Pál hívta a barátait. Így került Rónafaluba Catherine Nyéki nemzetközi hírű audiovizuális művész [a *Balassagyarmatról 1956-ban Párizsba emigrált Nyéki Lajos irodalomtörténész, költő lánya*], aki először mutatkozott be Magyarországon, Székely Ákos költő, vizuális művész, Kecskeméti Kálmán festő- és fotóművész, aki fiatal rajzfilmek avangárd diplomamunkáit vetítette. Ehhez csatlakoztak a gyerekeink, valamint Máté fiunk barátja, Csíszár Mátyás, illetve a Karlsruhei Egyetem fotó, videó, illetve esztétika szakán tanuló német barátaink: Kilian Kretschmer, Benedikt Dichgans és Olivier Krätschmer. Brunda Gusztáv és felesége, Szikszai Márta, Nagy Pál salgótarjáni barátai segítettek az előkészítésben és a lebonyolításban, mert őket is izgatja a radikális művészeti műfajok mai állása. Philippe Brame fotóművészt, Varga Mátyás pannonthalmi szerzetes legjobb francia barátját már régen csalogattuk, most eljött. Nagy Pállal napokon keresztül beszélgettek, kiderült, rengeteg közös élményanyaguk van. Kicsi a világ, a művészvilág meg még kisebb. A francia művészvilág is. Lucien Hervé, magyar származású, világhírű francia fotóművészt mind a ketten jól ismerték. Sőt, Philippe Brame az egyik katalógusához előszót is írt. Vagy a *Szép Szó* szerkesztőjét, Fejtő Ferencet. Egyébként Philippe Brame fotóriporterként került először Magyarországra '90-ben. A szocio- és egyéb társadalmi fotói a hagyományba ágyazottak, ugyanakkor a kísérletező fotóival abszolút új nyelvet hoz a képi világba. Remek humorérzéke van, meg egy tipikus francia: laza, könnyed, kedves, azonnal meg lehet vele barátkozni... Nincsenek benne ilyen komplexusok, mint bennünk.

– *Csak az ismeretségi körötökre építettetek?*

– Így van. Egy „nulladik” évnél az a legegyszerűbb, hogyha az ismerőseidre építesz. Amikor jó művész barátaid vannak, akkor miért hívnál idegeneket? Ez annyira kézenfekvő. Nyilván, jövőre, ha lesz folytatás, akkor másokat is meg kell hívnunk.

– *Feltételezem, hogy léteztek előzetes célok. Mik voltak ezek? Melyek valósultak meg közülük és mi az, amit újra kell gondolnotok a következő fesztiválig?*

– Amikor még nem volt a német karlsruhei vonal, Nagy Pál azt mondta, hogy hívjunk jó radikális avangárd művészeket, azok mutatkozzanak be, mutassák be a munkásságukat vagy annak egy szeletét, vagy mint Catherine Nyéki, akár egy teljes keresztmetszetet is, és ezután erről, valamint a mai radikális művészeti irányzatokról vitatkozzunk, beszéljünk. Ő a legfontosabb hangsúlyt erre helyezte. Arról viszont nem volt szó, hogy valaki ott művet alkosson. Ennyi lett volna, hogy minden este bemutatkozik valaki, finom vörösborok mellett ezt jól megvitatjuk, és ennek kapcsán nyilván más művészeti tárgyú dolog is szóba kerül. De amikor a német vonal bejött, akkor viszont rögtön azt mondtuk, hogyha jönnek ezek a fiúk, akkor csináljanak valamit. Mert velük a társaság nagyobbik része angolul remekül tud majd beszélgetni a művészetekről, a célkitűzéseikről, az életpályájukról, hogy hogyan tervezi ezt egy mai fiatal művész Németországban, de igazából mégis azt szeretnénk, ha ők valamit ott, a helyszínen alkotnának, hogy föl tudjuk mutatni: ez Rónafalun készült, ez egy Rónafaluhoz köthető produkció.

– *A „rónartos” fotóid közül is egyik-másik a Rónai Anzix ideje alatt született?*

– Abszolút.

– *Székely Ákos vetített verse is ott született?*

– Kész anyagként hozta. Két és fél napra jött. Azt nem kérhettük tőle, hogy ott írjon egy jó sort, mert az nem mindig jön össze. A performansz viszont új volt, oda találta ki, és ilyen szempontból megismételhetetlen.

– *Több ilyen mű volt, amit kész anyagként hoztak és ott került először bemutatásra?*

– Több nem volt. Catherine Nyéki az életműve keresztmetszetét mutatta be, minden fontos alkotását levetítette. Ők a férjével három és fél napra érkeztek. Somoskőben szálltak meg. Reggel jöttek, este mentek, mert nincs elég szálláshely Rónafalun. Tehát ilyen szempontból is bölcső, méghozzá olyan, amely azonnal ki lett növe. Helyben egyetlen vendégház van, ami kibérelhető, de ilyenkor kéne három vagy négy, és akkor a dolog megoldott. Reméljük, hogy hamarosan így lesz, s Rónafalu a művészeti táborok irányába mozdul el. Egyelőre egy alvó városrész, se kocsma, se bolt.

– *A kocsma az utolsó intézménye egy falunak, ami bezár.*

– Így van. Itt is ez történt. Ezért is mondom, Rónafalura több művésztelep illetve műhely, valamint szállást adó ház és udvar kéne. És nyilván nemcsak egy-két hétig, hanem az év nagyobb részében működhetnének. Aki oda eljön, az inspirációt biztosan kap. De ez nem az én érdemem, vagy másé, ez a hely szelleme. Az érdemed esetleg annyi, hogy a környezet adottságait jól használod, teszel hozzá valamit.

– *Egy héten keresztül tartott a tábor. Csak néhányan voltak, akik folyamatosan, az első naptól az utolsóig jelen voltak?*

– A német és magyar fiatalok, Nagy Pál és Philippe Brame végig ott voltak. Pali barátai egymást váltották. Volt aki előbb jött, volt aki később, de kitöltötték a hetet.

– *Minek tekintették inkább, műhelynek vagy tábornak?*

– Műhely volt mindenképp, mert a fiatalok reggeltől estig dolgoztak. Mi, amennyire tudtuk, segítettük őket. Az esti vetítések, bemutatkozások, beszélgetések a hasznukra kellett, hogy váljon. A fiatalok között nagyon intenzív dialógusok alakultak ki a művészetről, szívesen elmesélték a koncepcióikat, mit gondolnak erről, mások műveiről, a sajátjukról, honnan jönnek és hová tartanak. Abszolút nyitottak voltak. Ez a legfontosabb. Eleve nem is megy el ilyen helyre egy zárkózott művész. Ezek a fiúk azért jöttek, hogy ismerkedjenek, találkozzanak, új helyeken új inspirációkat szerezzenek... Szerintem ez működött, mert még most is küldik a műveiket, amiket ott kezdtek el, és azóta befejeztek Karlsruheban.

– *Tervezték a Rónai Anzixből is valamilyen tárlatot rendezni vagy kiadványt megjeleníteni?*

– Az intermediális alkotásoknál a kellékek meg az egyidejűség nagyon fontos, hiszen az, hogy egy mű műként megjelenjen, ehhez az interaktivitás el- és megkerülhetetlen. Dokumentálni lehet és kell, de az nem mű, az csak egy dokumentáció. Persze kellene kiadvány, csak hát ahhoz hiányzik minimum háromszázezer forint, vagy több. Hogy aztán lesz-e ennek olyan formája, amit másoknak oda tudunk adni, ez a jövő zenéje. De jó lenne. A német fiúk nehezményezték, hogy az a produkció, amit a rónai kultúrházban összeraktak, Karlsruheban egy hónapig lenne látogatható, ha kiállítanák. Itt egy fél délután állt, aztán el kellett bontani. Javasolták, hogy legközelebb előre elküldik a műveiket, az installációikat, állítsuk fel olyan helyen, ahol mindenki megnézheti, használhatja, kapcsolatba léphet vele. Legyen két vagy három hétig ott, és ezután eljönnek, készítenek új dolgokat, és hozzáteszik a már kiállítottakhoz. Utána lehet látni megint két-három hétig azt a produkciót, amit már itt alkottak, mert ez az értelme ennek a munkának, amiket ők csinálnak.

– Egy hétig szinte folyamatosan csak műhelymunka folyt egy zárt közösségen belül, ahová külső személy nem igazán léphetett be. Vagy lehet, hogy beléphetett, de nem tudtak róla az emberek. Nem gondolkodtatok azon, hogy nem csak egy nyílt napot kellene csinálni, ahol a mű és a befogadója találkozhat?

– Rónán is lehetne, ha lenne megfelelő hely. Salgótarjánban viszont mégiscsak több ember láthatná. A német fiúk amikor vége lett a művésztelepnek, még három napig Pesten bolyongtak. De azt mondták, hogyha lenne kiállításuk, szívesen ott lennének és produkálnák azt, amit produkálni kell egy intermediális közegben. Mivel ez nem volt biztosítható, tulajdonképpen egy igen értékes dolog nagyon rövid ideig volt látható, látogatható, épp csak lehetett vele találkozni.

– A kultúrház július végi elviselhetetlen hőmérséklete miatt kevesebb valósult meg a bemutatókból, mint amit elterveztek. Vagy a vetítésekhez sötétséget, vagy a számos érdeklődő számára nélkülözhetetlen levegőt nem lehetett biztosítani.

– Így van. No de ezt tudjuk be annak, hogy először volt... Nem gondoltuk igazából végig, hogy az itt született produkcióknak mi lesz a sorsa. Mert ez nem olyan, mint a Rónart, vagy egyéb hagyományos művésztelep, hogy a képek elkészülnek, aztán vándorolhatnak, ha helyeket találunk. A második Rónart anyaga még ki van állítva Rónafalun. A harmadik egyelőre Salgótarjánban látható, de remélhetőleg vándorol majd Nógrád megye városaiba tovább. De itt egészen másról van szó. Ha úgy tetszik, tanulópenzt is fizettünk, pont emiatt... Nem sértődtek meg, csak teljesen jogosan mondták, hogy ennyit dolgoztak valamivel, és egy óráig lehetett látni? Bocs, ez tényleg nagyon durva. A történeteknek rengeteg tanulsága van.

– Lesz folytatása?

– Fogalmam sincs. Hogyha ezt mások is úgy látják, ahogy én, akkor kinőheti magát. Mert nem akarunk mi egy fesztivál gazdái lenni a feleségemmel, Mártival. Dolgozunk benne, csináljuk, de komolyabb erőnek is meg kell mozdulni ahhoz, hogy ez nagyközönség előtt, nemzetközi hírű művészek, produkciók, bemutatók bevonásával folytatódhasson.

– Mi hiányzik hozzá? Intézményi háttér? Pénz?

– Hát, minden. Leginkább a pénz. Ami nem hiányzik, hála a jóistennek, a barátok. Nagy Pálra gondolok elsősorban, meg Philippe Brame-ra, Varga Mátyásra, a német fiatalokra. Jó nevű művészeket könnyű ide hívni, hogyha megfelelő módon tudjuk őket fogadni: van szállásuk, étkezés, kirándulás, utazás; csak dolgozniuk kell, vagy csak föllépniük, bemutatkozniuk. Másrészt nélkülözhetetlen egy intézményi háttér, a propaganda. Az idei pénzünkéből csak enni- és innivalóra futotta.

– Kellene egy civil háttér?

– Így van. A Rónart egyesület ilyen, de más célt is magába foglal.

– Intermedialitás, avantgárd, vizuális költészet, performansz, nemzetköziség, filozófia és esztétika mint kulcsfogalmak említhetők a Rónai Anzixhez kapcsolódóan, mert hogy általában ezeknek a vizuális művészeteknek megvan a maguk filozófiája is. Melyekkel lehetne még kiegészíteni?

– Az én kulcsszavaim között a legfontosabb az inspiráció. Számomra a jó mű, a jó művészet inspirál. Az alkotó embert is inspirálja.

– Egy másik művet hív elő?

– Abszolút így van. Egy közös műhelymunkának ez a legfontosabb kritériuma. Ha ez nincs, akkor nem is volt érdemes összehozni, nagyon-nagyon kicsi lesz a hatásfok. Ha viszont azok a munkák, amiket elhoznak, megmutatnak, produkálnak,

az inspirál, akkor mindent elért, amit elérhet ez a hely. Attól többet egy alkotó ember nem kaphat a másiktól, mint hogy inspirálja őt. Nagy Pál számomra ilyen kulcsfigura. Az ő művészete hihetetlenül inspiráló. És ez Rónán is hatott. Tehát a többiek is efelé mozdultak, ha nem is tudatosan. Mert ezt úgyse lehet szabályozni, befolyásolni. Vagy-vagy. Vagyis vagy inspiratív helyzetben vagyok, vagy szenvedek, kínlódom. A másik, ami ehhez hozzátartozik, az a nyitottság. Az a művész, aki nem nyitott, nem fogékony mások munkáira, más művészeti ágak produkcióira, rosszul érezné magát Rónafalun. Erre is volt példa. Az egyik német fiú zseniális intermedialis produkciót mutatott be egy németországi fellépéséről, és akkor a háttérben valaki azt mondta: ez agyalás. Hát, őrá nem hatott inspirálóan. Nem vagyunk egyformák. És akkor még egy fontos dolgot említenék. Ez a két különböző korosztály markáns együttállása. Itt az ifjúságra helyezném a hangsúlyt. A fiatalok már a jelenlétükkel is inspirálóan hatnak mindenkire. Mindenkire, aki nyitott. Ez egy teljesen normális dolog. Az élet biológiailag is így van kódolva: ahol ifjúság van, ott élet van, meg az élet folytatása lesz. Ahol fiatalok dolgoznak, az mindenképpen a jövőről szól, és ez az idősebbeknek rendkívül izgalmas.

– *Akkor létrejött valamiféle híd a két generáció között?*

– Igen. És itt kapcsolódnék Pannonhalmához. A művészeti fesztiváljukon a klasszikus és a kortárs zene között húznak, vagy rajzolnak ívet Varga Mátyásék. Ez itt Rónán a radikális avantgárd, intermedialis művészetek vonalán képeződött le a generációk között. Mátyás többször járt már nálunk. Ez is egy aktuális látogatása volt. Igyekszünk olyankor hívni, amikor valami történik. Bár szeret egyedül sétálni a fennsíkon. De olyan is volt, amikor fölolvasta készülő kötetét, a *Hallásgyakorlatokat*. Próbatessztet végzett rajtunk. Most arra kértem, mutassa be a *Tenger* című számát a *Pannonhalmi Szemlének*... És ő is kapcsolatokat épített. Találkozott Catherine Nyé-kivel. Volt, amikor egy egész délelőttöt Kiliannal beszélgetett, akinek a leglátványosabb intermedialis produkciói vannak.

– *Eredmények?*

– Kicsit messzebről kezdem. Szokták tőlünk kérdezgetni: miért tesszük mi ezt az egészet? Kicsit durvábban: mi a hasznunk? Keresünk ezzel? És amikor mondjuk, hogy nem, inkább költünk rá, akkor azt mondják: elment a ti eszetek. Ilyen sommásan. Mártival ezt úgy fogalmaztuk meg: leginkább a szellemi kalandért. Amit nem nagyon lehet pénzért kapni. Elmehetsz színházba meg olvashatsz nagyon jó magas irodalmat, az is egyfajta szellemi kaland, de ez, amikor emberekkel, az ő szellemiségükkel kalandozhatsz egy bizonyos helyen, egy bizonyos időben és térben, az nagyon nagy kihívás, felemelő dolog, és komoly töltekezést jelent. Utána sokáig jól elvagyunk és nincs hiányérzetünk.

– *Amikor befogadó vagy, kapsz egy művészeti csomagot könyvben vagy színházi produkcióban, ezzel szemben a kommunikáció során a pozíciód folyamatosan változik.*

– Ilyen szempontból az eredmények minden várakozást fölülmúltak, mert hihetetlenül jókat tudtunk beszélgetni. Márti született kommunikátor, angolul beszél, és rendkívül kíváncsi. Lubickolt ebben a világban. Hát ezért csináljuk. Nagy Pál írta azóta, hogy sokat gondol az *Anzixra*, és egyre mélyebbek a jóérezései, egyre mélyebbről jönnek. Neki is meghatározó élmény volt. Ezek a mi eredményeink, ha szabad így mondanom.

– *Nehezen tudom elképzelni, hogy nem gondolkodtatok a folytatáson.*

– Egyelőre még csak körvonalazódik a jövő.

– Szeretnétek, ha bővülne az alkotók, résztvevők köre?

– Műfajilag mindenképp. Abszolút nyitni szeretnénk, hiszen áll még az utolsó két pajta, amit jó lenne megmenteni Rónafalun, a kertüinkhöz közel. De nem a miénk, hanem a szomszédoké. Több mint százéves épületek. Még az alapjuk nagyon stabil, meg a falaik is, de a palatetőjük egytizede már el van veszve, beázik... Egy pajtaszínházhoz hihetetlen jó tereik vannak, ahol performansz, táncszínház, vagy bármi megvalósulhatna. Meg kiállítótérként, közösségi helyként is funkcionálhatna, ha meg tudnánk menteni. Ez egy jövőbeni terv, cél. Ha tíz-tizenöt év múlva a legszebb álmaink valóra válnak, akkor ez így lesz Rónafalun, mert erre van predestinálva, szerintem. Lépnénk mi a zene és a színházak felé, de ehhez nemcsak a pajta kell, hanem az, hogy több embert lehessen elhelyezni, ne kelljen autóval ingáznai, mert ez mindig megöli egy kicsit a közösségi együttlétet.

– *Idén harmadik alkalommal rendeztétek meg a Rónartot. Előzménye-e ez a Rónai Anzixnak? Van-e olyan ottani tapasztalat, amit ezúttal hasznosítani tudtatok?*

– A szervezés szempontjából az a kicsi rutin, ami a két Rónart tábornál összejött, azt remekül tudtuk hasznosítani az Anzixnál. És kellett is, mert egy hét volt a két tábor között. Tehát hogyha ott nagyon ránk omlik a ház, akkor bedől a 3. Rónart is. Flottul kellett mindennek működni logisztikailag, hogy aki vendégként jön, az ne érezze, hogy valami nem klappol, mert az „megöli” az alkotó embert. A hely, a mi családunk mindenképp kötődik mind a két rendezvényhez. Ez elkerülhetetlen, csak mivel műfajilag mindkettő nagyon más, ezért azt gondoljuk, elválasztva kell hagyni, miközben átjárás simán lehetséges természetesen. Kell egy Nógrád megyei művésztelep. Egészen addig kell, amíg új embereket tudunk hívni. Fiatal, Nógrád megyei kötődésű, születésű, itt élő művészeket, művészjelölteket. Addig van létjogosultsága. A legfontosabb itt is az idősebbek és fiatalok együttléte. Ezt tulajdonképpen a Rónart találta ki, anno. Az Anzixon véletlenül jött össze.

– *Bakos Ferenc, a Rónart művészeti vezetője ezt ki is fejtette a salgótarjáni Café Freiben, a 3. Rónart kiállításának megnyitóján. Úgy fogalmazott: azért hoztátok létre, hogy a fiataloknak segítsétek.*

– Meg tanuljunk tőlük, inspiráljanak minket. Azért találkozok nagyon szívesen művészekkel, mert inspirálnak. Ha nem így lenne, nem keresném a társaságukat, nem hívnám őket, elkerülném, bezárkóznék. Ez már Cereden is működött. Cered megkerülhetetlen számunkra. Bakos Ferenc tizenöt évig, én csak három és félszer voltam. Onnan váltunk ki. Ott Sánta László volt a nagymester. Azt vettük észre, ha fiatalok jöttek, az mindig feldobta a tábort, ha idősek, vagy a középgeneráció, akkor lagymatag volt az egész. A fiatalok előtt az élet, a művészi pálya. Kell attól nagyobb ambicionálás egy fiatal számára, mint amikor meghívják egy telepre? Azért hívják meg, hogy művészként dolgozzon ott. Művésztelepre huszonevesen kell járni. Ezt még Mátraalmáson tanultam. Hat évig volt ott nemzetközi művésztelep, és alkalmakként egy hónapig tartott. Hegedűs Morgannak, Tomka Istvánnak, a harminc év alattiaknak sokkal többet jelentett, mint az idősebbeknek.

– Szeretnétek a mátraalmási táborhoz felmenni?

– Igen, persze. De az egy hónap, már nagyon hosszú együttlét, és sok hátránya is van. Mátraalmás még inkább varázshegy, és jobban el van zárva a világtól, mint Rónafalu, csak nincs pereme. Rónafalu ennyiben egyedülálló. Sétálsz egy nagy

síkságon, aztán a pereméhez érsz. Nem hegyhez érsz, hanem peremhez, ahonnan varázslatos tájak tárulnak eléd. Hát ez egy fantasztikus dolog. Mi nyolc-tíz napot szoktunk dolgozni a *Rónarton*. Tavaly ötven képet állítottunk ki. Ezúttal harmincöt kép készült, s abból huszonöt van kirakva. Nyolc-tíz ember össze tud annyi képet hozni, hogy egy korrekt kiállítás legyen belőle. Mert fontos a kiállítás, hiszen „csak másban moshatód meg arcodat”. Jó ha egymásnak azt mondjuk: ez nagyon szép, meg ez is – de azért mégis csak az az igazság pillanata, amikor kirakod a képeket, aztán ha megnézik, valamit gondolnak róluk. Hogy mit mondanak, az kevésbé érdekes. Hogy mit gondolnak, az annál inkább. Hat-e rájuk, és hogyan hat. Van-e valamilyen hozadéka az ő számára, ez a fontos.

– *Nem szerencsés, hogyha túl sok műfaj van egyszerre jelen?*

– Ha túl sok ember van, és különböző műfajból, akkor klikkesednek. Csinálják a magukét, és nem beszélnek egymással, egy kicsit bezárkóznak. Tizenkét-tizennégy fő kell. Kevesebbnél nincsenek összeszikrázások, kisülések, amelyek révén valami új gondolat születik. Tehát elhangzik egy olyan dolog, amit soha előtte senki nem mondott. Legalábbis abban a közegben...

– *És a közeg szülte azt a gondolatot.*

– Így van. Ez a legnagyobb dolog, ilyen szempontból... Na, amikor megjöttek a *Rónart* művészei, akkor persze óhatatlanul meséltünk nekik az *Anzix*ről, és mutogattuk a produkciókat. Ráadásul nagyon friss volt az élmény. S attól, ahogy elmeséltük, a fiatalok szárnyakat kaptak, iszonyúan elkezdte őket doppingolni. Nemcsak napközben festettek, rajzoltak, hanem éjszaka is. Vacsora után mentek vissza dolgozni.

– *Pusztán az elmeséltek hatására?*

– *Látták rajtunk a lelkesedést...*

– *Mennyire tudtak ezek a rendezvények vagy összejövetelek médiahírré válni?*

– Amennyire Csongrády Béla például megírja a *Nógrád*ban. Ha mondjuk ő se írna róla, akkor totálisan elveszne a dolognak ez a része. Sajnos a *Tarjáni Városlakó* sincs már, ahol az ilyen jellegű történeteket alaposabban ki lehetett bontani. Egyelőre esélyünk sincs arra, hogy katalógusunk legyen, nem készült film, és így tovább. Ez szegénységi bizonyítvány. És mivel értékes produkciókról van szó, ezért tulajdonképpen nem futják ki a saját útjukat, eltűnnek a semmibe. A hollywoodi filmek büdzséjének huszonöt százaléká reklámra és promócióra van félretéve. El se indulnak anélkül. Magyarországon egy plakátra is alig futja. Csinálnak egy százmillió forintos filmet, és nem jönnek ki a költségvetésből. Nem hogy promócióra nem jut, de még a színészeket sem tudják kifizetni. Na most, ha ez így van egy százmillió forintos filmnél, akkor mi a száz meg a kétszázezer forintos büdzsénkkel mit akarunk? Jó, hogy mindenki evett meg volt hol aludnia. Volt egy kritikusom, aki a Hegedűs Morgan-portréfilmem láttán azt mondta: ez olyan fantasztikus történet és ember, hogy nem lett volna szabad amatőr VHS-re leforgatni, ez professzionális technikát érdemelt volna. Magyarán szólva, inkább ne legyen róla semmilyen nyom, mint hogy egy primitív videokamerával készített felvétel őrizze Morgan személyiségét. Egyfelől tehát azt lehet mondani: ha nincs semmilyen hír, hullám, utórezgés, akkor ne csináljátok, gyerekek, akkor ez egy babazsúr. Másfelől viszont mégis csak csinálni kell, aztán hátha, egyszer, mégis, lesz annyi pénz, hogy ezek a produkciók legalább egy katalógusban megjelenjenek, eljutnak másokhoz, többeket megérintenek, és így tovább.

– Rónafalu lakossága mennyire befogadja az efféle másságnak, mint amit a Rónai Anzix vagy a Rónart képvisel? Mit jelent a település életében a jelenlétetek?

– 2001-ben vettük a házat, aztán eleinte keveset, majd mindig többet-többet voltunk ott. Tavaly volt először, hogy félévet kint laktunk, meg az idén. Előtte csak a nyarakból egy keveset, mert nem volt összkomfort, bonyolult volt az élet. Rónafalu egy tipikus magyar kistelepülés. Az emberek befelé fordultak kényszerűségből. Ahol a kocsmát is bezárják, az egyetlen fórumot, ahol meg lehet beszélni egy focimeccset vagy bármit, ott ez törvényszerűen bekövetkezik. Egyébként a Rónafaluért Baráti Társaság nagyon sokat tesz azért, hogy ez megváltozzon. Az idei Anzixon két fiatal művész minden nap levelet vitt mindenkinek a faluban. Ez volt a „versposta”. A harmadik napon már kint álltak a kapuban és várták őket, „jön az Anyám tyúkjá”. [A versben valamelyik kulcsszó ki lett cserélve. Például az anyám tyúkjá az anyám életére – következetesen végig átírva a költeményben.] Ez egy nagy esemény volt a falusiak számára. Kijöttek: végre valaki kíváncsi rám, megtisztel azzal, hogy hoz egy levelet. Egy német fiú, aki beszél magyarul...

– A pannonthalmi kapcsolatokat hogy alakult ki?

– Rékasi János művészettörténész–kiállításszervező 2002-ben felhívott telefonon, hogy Oláh Jolán képeit elvitte Pannonhalmára, a diákok nagyon szeretik, jó lenne, ha megnézhetnék azt a filmet, amit én készítettem, s ugyan küldjek már egy kazettát. Postáztam és Varga Mátyás írt egy képeslapot, hogy megnézték, a gyerekek szerették, sokat beszélgettek róla, nagyon köszönik. Én persze ezen kapva-kaptam, írtam egy választ, hogy van még néhány hasonló filmem. A *Cigánydomb*, *Fekete madarak*, *Balogh Balázs András portré*... Ha valamelyik érdekli őket, nagyon szívesen elküldöm. Persze, azt reméltem, hogy meghív, mert valamikor a hetvenes években jártam először és utoljára Pannonhalmán. Aztán Mátyás írta, hogy a *Cigánydomb* érdekelné őket, de az eredeti helyszínen akarják megnézni. Szóval jön az egész osztályával Tarjánba. Akkor még tanítottam a Seagullban, ott tudtam levetíteni a filmet. Óriási vita támadt utána. Egyébként azok, akik négy évet jártak Pannonhalmára, Varga Mátyás osztályába, azok egy külön kasztot alkotnak. Nagyon jól sikerült ez az este, és Mátyás mondta, hogy biztos fogunk még találkozni. Rendben, gondoltam, de most már jó lenne Pannonhalmán. Aztán azon a nyáron forgattam a *Őrvidék* című filmet Burgenlandban, a burgenlandi magyarokról. Hazafelé be kellett menni Pannonhalmára, mert a bencés szerzetes Galambos atya, aki negyven évig Alsóór és Felsőór papja volt, már a monostorban élt. Az interjú után a diákétkedében ebédeltünk, és természetesen összetalálkoztunk Varga Mátyással. Ott volt az egész osztálya is, akik részt vettek Philippe Brame és Sophie-Marie Bouts színházi és fotós kurzusán. Ekkor került szóba először, hogy kellene egy dokumentumfilm készítenem a bencés szerzetesek életéről. Októberben el is kezdődött a forgatás. Azóta további hét filmet forgattam az apátságban. Hát így. Szóval Oláh Jolánnak is köszönhető.

HALMI NIKOLETT

Illusztrált védelem

Gressai Ferdinánd: *Csupasz oltalom*

A *Csupasz oltalom* Gressai Ferdinánd első verseskötete, amely, mint ilyen, elsősorban annak vizsgálatára hívja fel a kritikust, hogy az összegyűjtött versek egyedi hangvétele, nyelvi leleményét, a képalkotás és a tematika közheyles vagy autentikus alkalmazását firtassa. Gressai esetében különösen meghatározó lehet az első (kritikusi) olvasatok tapasztalata, hiszen a szerző folyóiratokban, elektronikus portálokon nem mérette meg írásait, ez esetben a kötet nemcsak összegzése egy kezdeti teljesítménynek, hanem maga jelenti az első impulzust az olvasó számára, amely alapján képet alkot Gressai költészetéről.

A hét ciklusba rendezett, számozott költemények tematikus fókuszában olyan (talán nem kifejezetten egyedi, ám olykor nagyon is pontos sorokban megfogalmazott) problémák, jelenségek állnak, mint a magány, az én definiálásának és pozicionálásának kérdései, a másokhoz (társakhoz, családtagokhoz, és általában a körülményekhez) való viszony, és ehhez kapcsolódva a metafizikai és egzisztenciális létkérdések is teret nyernek. A kötetszerkezet, vagyis az, hogy a cím nélküli versek elsősorban nem autonóm szegmensként, hanem egy konstrukció részeként tűnnek fel, lehetővé teszi a narratív olvasatot:

e szerint a *Csupasz oltalom* felfogható az identitás-keresés történeteként. Az első oldalakon jól érzékelhetően vetődik fel ez a kérdés: „Ebben a szobában egy ember lakik. / Rajta kívül az egész helyiség üres. / Mégis itt él egyedül.” (5.) A versek különböző szituációkat, ezzel együtt szerepe-

ket formálnak, a témák sokfélesége mellett azonban a beszédmód, az egyes szövegek retorikai és poétikai szerkezete (a „hang” szerveződése) nagyon is egy irányba mutat, a versek egyazon én megszólalásaiként értelmezhetőek, aki a felnőtt férfi szerepébe bújlik („Hétvégente a feleségemmel szórakozunk”, 5.), vagy a betegség okozta metamorfózison elmélkedik („Veszélyes, mivel semmilyen hatással / nincs az emberi testre”, 29.), esetleg élet és halál dilemmáit sorakoztatja fel („Teremtettünk. Ő a méhében van. / Őket nézem, amíg még együtt vannak”, 75.).

Ahogy a fent idézett sorok is mutatják, Gressai Ferdinánd (szerep)versei a „legnagyobb” témákat állítják a középpontba, amelyekről sokan, sokféleképpen szóltak már. Bár több izgalmas képzetársítás, leleményes megfogalmazás szerepel a kötetben, sajnos gyakran nem meggyőző a téma kifejtése. Úgy is mondhatnám, a versek időnként nem lépnek túl egy-egy jelenség, dilemma

regisztrálásán, nyelvileg és poétikailag nem képesek autentikusan színre vinni a problémát. Ilyen például az idő (el-múlás, öregség, fejlődés motívumával összefonódó) témája, amely időnként jól ismert toposzok alkalmazásával fogalmazódik meg (pl. gólya, évszakmetaforika), és bár olykor ezek szerepeltetése ötletesnek mondható, mégis úgy érezzük, a versek beszélője kívülállóként próbál szólni mindarról, ami (a szituációkból adódóan) szubjektív élményként van (lenne) jelen. Persze a távolságtartó beszédmód is lehetne poétikai stratégia, ám véleményem szerint a sematikusabb megoldások esetében nem erről, hanem sokkal inkább a tapasztalat átsajátításának hiányáról van szó, pl.: „Egész nap játszom furcsa, / improvizált játékaimat. // Nem, nincsenek is napok. / Csak a tér (ez a hely) / és az idő / (ez az érzékelhetetlen, / rendszertelenül hullámzó / megfoghatatlanság).” (120.)

Ezzel együtt azonban Gressai Ferdinánd kötete számos ponton maradandó élménnyel szolgál az olvasónak, s ehhez nem kis mértékben járul hozzá a kötet vizuális megformáltsága. A gyűjtemény már első pillantásra egyedinek látszik: a hét ciklusba rendezett, számozott versek mellett illusztrációk szerepelnek (szintén Gressai munkái, ahogy a borítón szereplő grafika is), amelyek túlmutatnak saját illusztratív funkciójukon: nemcsak érzékenyen kísérik mindazt, ami a versekből kibomlik, hanem (a kötetet átlapozva ezt érzékeljük) a képek olyan koherens világot konstruálnak, olyan komplex, egyedi látásmódról,

kifejezésmódról adnak számot, amely szokatlan egy fiatal alkotónál, különösen akkor, ha a képi kommunikáció nem elsődleges célja a műnek, ahogy a *Csupasz oltalom* esetében sem az. Gressai képelemei a mesefigurák ironizálásától a karikatúra-jellegű kompozíciók alkalmazásán át, egészen a képregény narratív technikájának átsajátításáig, többféle megoldást felvonultatnak, a versek hiányosságait ellenpontozva érett vizuális kompetenciát jeleznek. Rendkívül izgalmas például az, ahogy bizonyos rajzokon (a háttér elemeként, felületet betöltő mintázatként) a kézírás megjelenik, és jelentésszervező funkcióval bír, Gressai ugyanis (ellentétben például Tandori feliratos rajzaival) nem a szójelentéssel járul hozzá a képértelmezéshez, hanem az írás a maga olvashatatlanságával, halandzsa-jellegével médiumként van jelen (pl. 19., 36., 67.). Ugyancsak változatos interpretációknak ad teret az a módszer, ahogy a figuratív formák egy képen belül asszociációs sort alkotnak, a formák sokszorozódása, újrarájzolódása révén (pl. 83., 74., 68.).

Mindent egybevetve: Gressai Ferdinándról az első kötet tükrében elmondható, hogy tehetséges, mind a költői, mind pedig a grafikus kifejezésmód tekintetében. A gyűjteményes könyv viszont pillanatnyilag arról ad számot, hogy a tapasztalat, a saját élmény átadása jelenleg autentikusabban valósul meg a képalkotás szintjén. A nyelv még várat magára, egy következő kötet remélhetőleg helyre billenti az egyensúlyt.

(Magvető, Budapest, 2010)

„Egy mítosz relikviái”

Polgár Anikó: *Régészno körömcipőben*

Polgár Anikó második verseskötete, a *Régészno körömcipőben* a nőiségről való beszéd új alternatíváját kínálja: a versek a mindennapok női történeteit (így például: szülés, nőgyógyászati vizsgálat, vetélés, házasság) a mítoszok, kulturális emlékhelyek narratív közegébe illesztve beszélik el. Az antik tradíció és a kortárs tapasztalat egymásra vetülése szervezi a kötetet, a kettő összeolvasása teszi lehetővé a női identitás, és általában a megismerés és elbeszélhetőség lehetőségeinek újragondolását. A versekben elhelyezett klasszikus és középkori utalások, idézetek, allúziók nagymértékben kitágítják az értelmezési horizontot, mintegy sajátos fókuszban látatják a felidézett kultúrát: Polgár Anikó hatalmas műveltséganyagot mozgat, azonban olyan versnyelvet alkalmaz, amely észrevétlenül sűríti magába a kulturális emlékezet szegmenseit és a nőiség tapasztalatának kódjait.

A kötet verseit két csoportba, ciklusba osztják azok a tipográfiaiilag is elkülönülő szövegek, amelyek a középkori misztikus, Szent Hildegárd alakját idézik fel. A kötetnyitó *Szent Hildegárd szülőszoba-látogatáson* című vers a keresztény toposznak, Jézus születésének variációja, Hildegárd a „legragyogóbb anyát” üdvözli, akinek fia az emberiség egészét sújtó eredendő bűn és halál helyett a megváltást, az életet hozza el: „Fiad kenőcs a halál tátongó sebén, / melyet a megkínzott lelkekbe Éva uja

vájt.” A vers egyúttal olvasási stratégiát is kínál: a szülés-születés motívuma a nyelv, a kifejezés felől értelmeződik, az anya jajgatása, a gyerek felsírása, „életpróbája”, a fiziológiai működések rendje a szöveg-szerveződés és a retorikai

szabályszerűségek allegóriája lesz: „[...] a fájdalom ellen hat az esztétikum”; „A folyékony hang (ahogy Hildegárdnál felbúg és zúg a vér) a szétfolyó / szöveg bizonyossága és elkerülhetetlen öröme.” Hasonló módon irányítja a szövegszerűsége, az elbeszélhetőségre a figyelmet a kötetzáró *Szent Hildegárd a Hotel Verjinnában*, itt ugyanis Hildegárd a környezetben tapasztalt jelenségeket a nyelv rendszerének törvényszerűségei alapján igyekszik azonosítani, magyarázni: „A bogarak ellepik a szobát. Számolom / őket és osztályozom: egy ismeretlen nyelv végtelen kombinatorikája. A nyüzsgés okozza / tán a rettegést: a mondatok végén egyszer csak / megmozdul a pont, lezárhatatlanok, akár / a padlón hagyott táskák cipzárjai.”

Ilyen értelemben a Hildegárd-versek között található, antik mítoszokat és mitológiai helyszíneket tematizáló szövegek a női történet elbeszélésére irányuló kísérletként is felfoghatók. Az eljárás, a módszer mindkét ciklus esetében azonos: a vers főszereplője mitológiai személy, akinek már a neve is kontextualizálja a szöveget, és egyúttal rögzíti az archetípust, amelyről szó van. A mitológiai rétegre rakódik az a női

szerep, amelyet az antik hősnők, istennők felvállalnak, így bukkanhat fel a kötetben Aphrodité, Athéné és Héra ismét Parisz előtt, ezúttal azonban a nőgyógyászati vizsgálatra várnak: „Héra már beletörődött. Aphrodité még élvezte is. / Csak Athénét öntötte el a pír. / Parisz, mint egy orvos, kesztyűs kézzel / kotort az asszonyokban.” (*Parisz rendelőjében*) A Niobéról és gyermekeiről szóló versben pedig a test fiziológiai működésének leírása mintegy előrevetíti a mítoszokból ismert történet végkifejletét, a gyermekek halálát és Niobé kövé válását: „Felébredhetnének végre – a mellem kökemény [...] dermedt minden tagom, / csak a szemem bírom megmozdítani, az ablak üvegén két bájos gyermekarc, / az egyik száj vörös, mintha vér festené, / a nyál a másik bágyadt ajkán lassan szétfolyik.” (*Niobé ikreket szoptat*)

A versek jóval túlmutatnak az antik történetek interpretációján: érvényesen szólnak a traumáról, a testről, a test és lélek viszonyáról, és a test változásából, destruálásából adódó identitás-válságról. A narratív keret voltaképp épp arra szolgál, hogy a tapasztalatot közvetettségé révén elbeszélhetővé, kimondhatóvá tegye. A második ciklusban ez az eltávolítás fordított módon történik. A versek egy régész nő mitológiai emlékhelyekre tett utazásait tematizálják, a kulturális emlékezet objektumai (épületek, szobrok, tárgyak) jelentenek (korlátozott) kapcsolódási pontot a hozzájuk kötődő történet és az őket szemlélő régész nő saját története között. Jó példa

erre a *Róma. Ara Pacis Augustae* című vers, amely kölcsönviszonyba helyezi a szemlélődő régésznőt a domborműn látható termékenység-istennővel, anyafigurával: „Tegnap szült, s ma már itt sétál / körömcipőben az Ara Pacis mellett. Naponta megáll itt, munkába menet. / Mozdulhat-e márványlábaival, / két gyermekkel az ölében? / A régész nő belelát a köbe, / de nem lát rajta át.” A vers a személyes történet kontextualizálásán túl szól a műalkotás befogadásáról is (nem véletlen, hogy az említett dombormű szerepel a kötet borítóján), hasonlóan a *Náplio*hoz, amely a görög város címben ígért bemutatása helyett a megismerés korlátozottságáról szól: „Mást mond minden / idegenvezető, az épületek // felcserélhető, a török fürdő / és a görög mozi, a jobb // és a bal (a betű arab, / a szó török), s a Koránidézet // a kútra vésve névhalmoz / csak egy másik olvasatban.”

A *Régész nő körömcipőben* rendkívül komplex tapasztalatot nyújt az identitás, a testiség, a befogadás, a megismerés kérdéséről. A változatos poétikai megformáltságú verseket egymásutániségükben olvasva azonban minduntalan a nőiség attribútumaihoz, tapasztalataihoz térünk vissza. Polgár Anikó kötetének a legnagyobb erénye éppen az, hogy ilyen összetett módon képes megjeleníteni és megformálni ezt a témát, felsorakoztatni egy tulajdonképpeni mítosz relikviáit.

(*Kalligram, Pozsony, 2009*)

AZ ÚT FEL ÉS LE

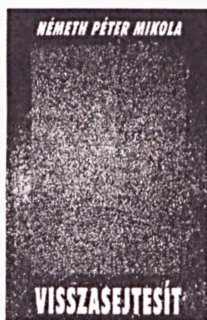
Németh Péter Mikola: *VisszaSejtesít*

A vers élmény-kifejezésének és a próza értelmi magyarázatának az összefüggése Dante óta számos költőt ösztökélt, Németh Péter Mikola is ezek sorába tartozik. Így áll össze ez a könyv is versekből, értéke-zésekből, performanszok dokumentálásából.

Az információelmélet szerint az új információ bevitelének az energia-szükséglete a meglévő információnak a törléséhez kell. Ezért aztán „végtelen memóriakapacitás” esetén, tehát „üres” memóriába az új információ megszerzése nem igényel energiát.

Magyarázat lehet ez arra, hogy az újszülött, meg a kisgyerek a maga óriási, és még alig feltöltött memória-kapacitásával miért képes oly gyors és harmonikus ismeretszerzésre, mint amelyet a szerző mutat be annak a diófának a képében, amire olyannyira rácsodálkozott csecsemő korában, és aminek az emléke még ma is a létezés teljességét idézi fel a számára. (*A diófa hajlékában*)

Viszont a „kamaszlázadás” indulati összetevője is ez az energia-felhasználási kényszer: a világról megszerzett ismerethalmaz addigi naiv nyilvánvalósága összetörik. Az információkat úgy tűnik, hogy jórészt törölni kell. Az ehhez szükséges erőfeszítés dührohamban és nihilista világtagadásban robban ki. Ez persze csak egy „virtuális” és nem „valóságos világ” megteremtésére elegendő, ennyiben a költészet egyik ősforrása

is, például a kamaszkori verselés lélektani alapja.

Az ismerethalmaz összekuszálódása és a rendteremtésnek ezzel kapcsolatos belső szükséglete hívja elő a Teremtő elleni lázadást. Mikola ebben az összefüggésben támaszkodik a „szürrealizmus atyjának” tekintett Lautréamont blaszfémiajára. Ha ugyanis

igaz az, hogy az ember Isten képmására teremtett, akkor lehet-e ebből visszafelé következtetni?

„Csuklik, krárog, büfög, mint aki öklendezni készül. Azután rogyadozva feltérdepel, ám ahogy lépni próbál, elveszíti egyensúlyát, és hanyatt vágódik a földön. Ez a részeg, ez a rongyos-mocskos bűzös alak a Teremtő.” (*A hetedik nap vége*)

Az ember csak azt találhatja meg a világban, amit ő maga rejtett belé, mondja Nietzsche. Ha ezt a képmást rejtjük belé, akkor ezzé fogjuk formálni is. Ez a sátánizmus programja. Meg kell viszont jegyeznem, a mögöttünk hagyott 20. század poklát mégsem ezek a sátánizálók rendezték be. Az ő művük ugyanis minden romboló tendenciája mellett csupán képzetes, eszközök nélkül való. A világ valóságos megrontása nem a költészetnek a tudatalatti szabad képzettársításából, hanem a tudat józan megfontolásaiból történik – igaz, hogy ezeknek a magjában egy-egy rög-eszme áll. Vagyis egy valóságos ellentertetés, aminek tömören az a lényege,

hogy ami ésszerűen nem indokolható, az ne is létezzék, mivel csupán zavart jelent a világ működésében. Mindaz, amit én nem értek, vagy nem helyeslek, pusztuljon el.

De hát már maga Kant kimutatta azt, hogy a létezés bizonyítani, vagyis elvont eszmére visszavezetni nem lehet. Az efféle eszme tehát végső következményeiben az egész teremtett világot elpusztítaná. Könnyű megértenünk belőle a „Kommunizmus fekete könyvét” és azt a több mint százmilliónyi halottat, amiről statisztikai pontossággal számol be nekünk.

(Ezzel szemben a „szadizmus” névadója, Marquis de Sade, minden józanságnak és tisztességnek a legvadabb eszmei ellenfele, a „fekete irodalom” leghírhedtebb képviselője egy ideig népbiztos volt a jakobinus terror idejében. Ám hamarosan leváltották, mert hiányzott belőle a gyilkolási hajlam, amit az akkori osztályharcok idejében elengedhetetlennek tartottak egy rátermett népbiztostól.)

Mikola Lautréamont-parafrázisának a végén a Teremtő azon tündök, ki lehet ez a por és bor sáros iszapjában hentergő alak, akibe ő egykor életet lehelt, s akiben most aligha ismeri fel az önmaga képére teremtett kozmikus lényt. Aztán elindul a földön fekvő felé, hogy felsegítse.

Itt Nietzsche mondatára kell visszautalnom, amit tovább gondolva nem is az a fontos, hogy milyen ez a világ, hanem az, hogy milyen legyen. Ez a kérdés, vagyis a létezés és az értékelés megkülönböztethetlensége a középponti gondolata annak, amit a 20. század magyar filozófiájának mondhatunk.

Karácsony Sándor a mélylélektan felismeréséből kiindulva azt mondja, hogy az ember két részből áll: abból, amiről azt mondhatjuk, hogy „Én” és abból,

amiről azt, hogy „nem-Én”. A tudatos rész természetesen az Énhez tartozik. A nem-Énnel kapcsolatban viszont nem az a feladat, amit a pszichoanalízis mond, hogy át kell világítani, azaz racionalizálni a magam számára, hanem az, hogy át kell alakítani Te-vé. Amit pusztán megértettem saját magamból, az még csak önmagamra vonatkozik, vagyis éppen a lényegét, az ember társaslény-voltát kerüli ki.

„A saját áttekinthető belső viszonyainkat otthagyni és a 'Te homályába' lépni viszont kockázatos” – mondja Mikola (*Dialóg: Vigília-idézet*) – ugyanis nincs garancia a fogadásra. Voltaképpen „szent együgyűnek” kell lenni hozzá, feltétlen bizalommal mások, a külvilág iránt. Olyanná, mint ennek az embertípusnak a legnagyobbja, Assisi Szent Ferenc, aki császároktól kezdve az emberevő farkasokig mindenkire egyforma bizalommal tudott közeledni. És nem is csalatkozott meg soha. Az ő példájából persze az is jól látható, miképpen volt ez lehetséges: mindenkit meg tudott szólítani a Világ Középpontjában, azaz a Teremtő szívében, mivelhogy a saját Énjét kiküszöbölte.

A virtualitás, azaz a nem-igaz valóság ellenben éppenséggel a privát Én mániájából nő ki. Maga a „privatus” szó is azt jelenti, hogy „megfosztott”, azaz eszement. A kiagyalt világalakító rendszerek filozófusai éppúgy tanúsítják ezt, mint a maguk a fékevesztett diktátorok. (Vagy sajnós még közelebb-ről, elmúlt másfél évszázadunk magyar katasztrófa-politikusai, a maguk látomásai, amelyek tökéletesen elfedték előlük a valóságot.)

Mert mi is a valóság, és hogyan érhető el? Hérakleitosz azt tanítja, hogy az éberek világa közös, de az álomban mindenki a saját világába lép. Ami feltétlenül közös az ébren lévőkben, az a létező

világ érzékelése. De nem objektumként, ahogy tévesen hirdeti a naturalizmus, hanem olyasvalamiként, amihez személyes közünk van. Ezt nevezte Pilinszky János „hiperrealizmusnak”. Mikola performanszaiban ekképpen játszik nagy szerepet a *mysterium carnale*, a test misztériuma, mint érzékelésünknek az első számú olyan tárgya, amihez egyúttal nyilvánvalóan személyes közünk is van. Ami viszont a problémát, a művész előtti kihívást is magában hordozza – hiszen a „test” a másik ember számára objektum, olyasvalami, ami a lényegénél fogva nélkülözi a kapcsolatot (*Schaár Erzsébet idézetek c. performansz*). (Schaár Erzsébet emlékezetes kiállítása, illetőleg a Pilinszkyvel közösen készített könyvük tökéletesen mutatja ezt.)

Helyzetünket, a nyugati kultúra általános válságát, ami ráadásul éppen akkor következett be, midőn meghódította az egész világot, manapság egyre gyakrabban határozzák meg úgy, mint a platonizmus világkorszakának a végét. Vagyis hogy a világot immár nem elvont eszmékből kell felépíteni, mert azok úgysem találkoznak egymással, az „álom” részei csupán, vagy mondhatjuk úgy: rögeszmék. Ezek a meg nem valószínűsített, hiszen meg sem valószínűsíthető eszmék a világot – Hamvas Bélával szólván – fojtogatják. A valósághoz csak a megvalósítás segíthet, a mi a magyar nyelvünk evidenciája szerint. Ezt a legegyszerűbb dolgokon kell kezdeni.

A legújabb évtizedek művészete a közösség széthullásának a kísérő jelenségeként szembe került a polgári művészetnek és műfajoknak a lassú szétporladásával, vagyis a halhatatlannak vélt Nagy Művészet kiüresedésével. Próbálkozásai ezért a rögtönzésre, vagyis a pillanat értelmezésre irányulnak. Mikola művészi programjában erről szól a „visszasejtés” („*Mi benned mennyei...*”).

A „sejt” az elemi szimbóluma annak a meglévő egységnek, ami még nem differenciálódott, de ebben az elemi formájában is tartalmazza a Kozmoszt, a világösszefüggés egészét. Ebből az eredendő egységből „kozmoszus lény” a dialógusban születik, hiszen a magánmániákból csak ez vezethet el az éberek „közös világába”.

A közösség megteremtése a „sejt” elemi egységeiből, ez a Mikola által szervezett performanszok és ekspanziórendezvények célja. A formájuk pedig a rítus. A rítus szertartása az emberi közösséget megjelenítő-összetartó kultusznak a nélkülözhetetlen velejárója, a közösséget magába foglaló világrendnek a megidézése (szimbóluma). Az egyetemes széthullás legújabb korszakában ezért fordul feléje egyre nagyobb érdeklődés, mint a jövő-alakításnak a lehetősége felé.

Kérdés persze, hogy megszentelt hagyomány nélkül lehetséges-e közösség? (*In illo tempore*) Illetőleg, mit kezdünk a korunkra csüggesztően megszaporodott hagyományok sokféleségével?

Elégé nyilvánvaló, hogy embernek ez lehetetlen. Segíthet azonban a kegyelem – az egyesítő Lélek kiáradása (*Mysterium carnale – Pünkösd – Aszód, 2007. c. performansz*). Az ember nem egyszerűen „test”. A teremtése is úgy történik, hogy isten belé leheli az „előleket”. A mi földhöz ragadt nyelvünkön ez azt jelenti, hogy megtanulunk beszélni, azaz kapcsolatot teremteni egymással, és éppen, ezáltal válhatunk emberré. Ez Pünkösd csodája, (*Időntúlvá nőtt pillanatok*) midőn a tanítványok egyszer csak elkezdtek „nyelveket beszélni”, azaz megkapták a képességet, hogy létre hozhassák különböző embereket között a megértést.

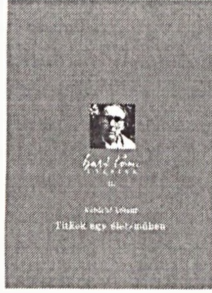
(*Napkút–Magyar Műhely–Cédrus, Budapest, 2008*)

Sors a sorok között

Kabdebó Lóránt: *Titkok egy élet/műben*

Irodalmi, filológiai és egyben emberi kaland Kabdebó Lóránt *Titkok egy élet/műben* című kötete. Az elegáns megjelenésű könyv a Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyének kiadványa, az itt megjelenő Szabó Lőrinc *Fiizetek* tizenegyedik darabja. Ebben a sorozatban Kabdebó Lóránt irányításával a műhely kutatói számos rendkívüli, a Szabó Lőrinc-életművel kapcsolatos eredményt publikáltak, amelyek sokszor karakteresen átrendezték a költőről kialakult képet, olvasóban, irodalomtörténészben egyaránt. Az új kötet viszont, talán minden várakozásunkat fölülmúlja: Kabdebó Lóránt egy olyan poétikai és életrajzi vonatkozásokkal is bíró, nem mindennapi eseménysort mutat meg, jár körbe, vizsgál egyszerre több, egymással ellentétes nézőpontból, amelynek fényében Szabó Lőrinc „költői” és „emberi” eszménye is árnyaltabban mutatkozik, mutatkozhat meg.

A vizsgálat tárgya a *Káprázat* című versciklus, amelynek darabjai 1953 és 1956 között keletkeztek. A „rejtélyes szonetteknek” (így definiálja a korpuszokat a bevezetés) sem keletkezésük, sem az utóéletük nem mindennapi. A pályát lezáró „kiadatlan versciklus” a hagyatékban gyorsírással változtatban maradt fenn, a különleges anyagot Kabdebó Lóránt először 1975-ben, a *Szavakkal nő a gyász* című kötetben közölte, ám ez a mozzanat nem lezárta, hanem éppenséggel elindította a ciklus

filológiai, biográfiai vonatkozásaira irányuló kutatást. Az 1975-ös megjelenést követően a ciklus sajtópolémia tárgyá lett, majd több szövegváltozat került elő, ezzel együtt a keletkezéstörténet határozottabb körvonalazására is lehetőség nyílt, amelynek egyik utolsó állomása az új, 2010-es kötet.

Ebben a teljes szövegváltozat szerepel, a versek a feltételezhető „tervezett” sorrendben követik egymást, az értelmező tanulmány pedig a hozzá kapcsolódó költészettörténeti, biográfiai és filológiai tények feltárását, bemutatását hajtja végre. Megmutatja a versek kontextusát, az életműbe való beágyazottságát, és rendkívül izgalmasan szálazza szét a „pályát záró ciklus filológiai (főként életrajzi), illetőleg poétikai indításának ellentmondásait.” (3.)

Kabdebó Lóránt olvasata a *Káprázat*-ciklusról azért bravúros, mert elemzésében egyszerre több narratív szálát tart kézben, göngyölít fel. Elsősorban persze azt a kérdést teszi fel, hogy hol a helye (poétikai szempontból) ennek a ciklusnak a Szabó Lőrinc-életműben, és meglehetősen potens, érvényes módon pozicionálja azt például *A huszonhatodik év*, a *Valami szép* verseinek viszonylatában. Mindeközben a recepció áttekintése is megtörténik, az olvasó beavatottnak érzi magát, hiszen a szöveg rejtett története, kvázi „élete” tárul fel számára. De tágabb, világirodalmi kontextus is teremődik, Kabdebó Lóránt meggyőzően

bizonyítja, hogy „egyszerre vezet az út [Szabó Lőrinc] költészete értelmezésekor a hasonlatot megformáló elégikus-ság felé, az Ezra Pound-, illetőleg T. S. Eliot-féle metafizikum irányába [...], és ugyanakkor a hasonlatot kizáró létezőmód leírásához, a Gottfried Benn által felvállalt alkotó mód megvalósításához, a heideggeri értelemben felfogható egzisztencia megjelenítéséhez”. (41.)

A poétikai és filológiai megfontolások folyamatosan ellentételeződnek a biográfiai adatokkal, Kabdebó minduntalan kitekint a költő személyes történetére, és érzékenyen mutat rá az összefüggésekre élet és mű között. Pontos értékelést kapunk a *Káprázat* ciklusról, és ugyancsak plasztikus kép alakul ki a szerzőjéről, az alkotói és a magánemberi attitűd szempontjából is. Szabó Lőrinc műveinek keletkezéséről és személyes kapcsolatairól (nagyrészt a szerző kutatásainak köszönhetően) rendkívül sokat tudunk. Ebben a kötetben számos momentumra fény derül, de Kabdebó Lóránt sorai között további titkok bújnak meg, a versolvasás során „egy szellemi magasfeszültségű férfi-nő kapcsolat képe bontakozik ki.” (18.) Kabdebó felmutat egy szerelmi szálát is, betekintést enged a költő magánéletének talán legrejtettebb szegmensébe. Olvasatában világgosság válik, hogy a szenvedélyes, poétikailag komplex gyűjtemény üzenet is, melynek címzettje, ihletője (a Szabó

Lőrinc szövegeket lejegyző, Kabdebó által „íródeáknak” nevezett személy) nem ismert, és akinek kilétét az új kötet sem fedi fel: „sem előadásban, sem jelen közleményben ki nem mondom a nevet, meg nem nevezem a költő élete végén tündöklő, vívódásaiba belekeveredő kedvest.” (19.) A kétségkívül izgalmas, különleges viszony, amely a két ember között kialakult, árnyalataiban mutatkozik meg, rajzolódik meg Kabdebónál, kiteljesítve azt a képet, amely a poétikai és filológiai gondolatmenet során alakul bennünk.

Rejtélyről, rejtélyekről van szó a *Szabó Lőrinc Füzetek* tizenegyedik darabjában, és Kabdebó olyan kutató, aki nem a megoldás, a végleges feloldás örömét keresi, hanem a titkok felfejtésének folyamatát, az enigmatikus út bejárásának és feltárásának a katarziszát osztja meg olvasójával. Szabó Lőrincről írja, hogy „mint minden költő – egy életművön keresztül leplez és leleplez egyszerre.” (44.) Az irodalomtörténész most tükrözi az alkotó stratégiáját: bizonyos információkat elleplez, de csak azért, hogy az elhallgatás által tisztábban, átláthatóbban mutakozzon meg a *Káprázat* ciklus, poétikai mivoltában, üzenetként és biografikus tényként egyaránt.

(Miskolci Egyetem BTK Szabó Lőrinc
Kutatóhelye, Miskolc, 2010)

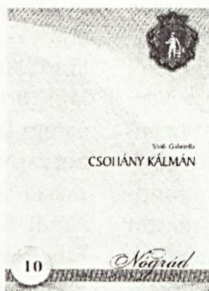

Értékeink

Nógrád, a varázslatos világ – könyvsorozat

A Nógrád megyében élők identitásának erősítését, valamint az e tájegység népszerűsítését szolgáló *Nógrád, a varázslatos világ* című könyvsorozat két újabb darabját ismertetem az alábbiakban.

Shah Gabriella művészettörténész *Csohány Kálmán* című kötetében a pásztói származású képzőművész alakját eleveníti meg. A szerző az első oldalakon Csohány Kálmán (1925–1980) életútjának és szakmai karrierjének főbb állomásait vázolja fel, a közbevetetett korszakjellemzők, a művészeti irányzatok kánonjainak rövid magyarázatai és az önéletírási idézetek miatt – nyilván szándékoltan – nem kronológiai rendben. Az ezt követő három fejezetre tagolt korpusz első, érthetően legterjedelmesebb, *A szülőföld Csohány Kálmán művészetében* című részében tételesen foglalkozik egy-egy jelentősebb alkotás bemutatásával, jellemzésével. „Csohány pásztói vonatkozású műveiben az érzelmi élmények magukba sűrítik a genius locinak, a hely szellemének ígézetét” (6.) – írja, majd az egyes alkotások bemutatásán keresztül igazolja is azt. A második fejezetcímmel – *Csohány Kálmán kerámiái* – látszólag nem hagy kétséget annak tartalma felől, ám a szerző itt mesél Csohány Kálmán Gaál István filmrendezővel való barátságáról, kitiüntetései-ről, és itt kap helyet művészetének összefoglaló értékelése is: „Csohány mindenütt otthon volt ebben az országban.

Kálmán bácsi volt az iskolában, Csohi a barátoknak és a szakmának. Volt témája a majolikagyárban és a piacon. [...] Számos kiállítása volt idehaza és külföldön. [...] Csohány művei lendületükkel, mély tartalmi mondanivalójukkal örök igazság megfogalmazói. Csohány Kálmánról azt mondják, nyugodt és derűs ember volt, különleges tehetsége a kapcsolattartásra. Számtalan barátja, ismerőse volt mindenfelé. De a rajzai nem ezt a mindennapokban látható arcát mutatják, sokkal inkább töprengő, a létezés nagy kérdéseibe belefeledkező, a magányba visszahúzó embert.” (22.)

A kötet harmadik fejezetében *A pásztói képzőművészeti gyűjtemény* kap nyúl-farknyi méltatást.

Ami a könyv olvasása során világossá válik: Csohány Kálmán az 1960-as évek grafikus nemzedékének egyik meghatározó egyénisége volt. Rézkarcain, tusrajzain és litográfiáin a népi szimbolika érdelemgazdag, balladai tömörségű egyéni hangvétellel jelenik meg. Magyar- és világirodalmi remekművek illusztrálásában is számottevőt alkotott. Festett sikkkerámia-terveit „vendégmunkásként” égette ki, minthogy „évenként két-három hónapot dolgozott Hódmezővásárhelyen” (17.).

Gazdag életművének egy részét szülőhelyén őrzik. 2001. december 14-én nyitották meg Pásztón a Csohány Kálmán Galériát, amely a művész alkotásainak

állandó kiállítását – és számos más nagy magyar művész alkotását – tartalmazza. Kötete zárásaképp Shah Gabriella Supka Magdolna művészettörténészt idézi: „Pászto birtokában olyan kincs van, amely alapján egy egész műtörténeti korszakot föl lehetne tárni, s amelyet még Budapest sem tudna produkálni” (23.). A jeles személyiség megállapítása szép, identitást erősítő gondolat is.

Sulyok László újságíró, lapszerkesztő, író *Hollókő legendái* címmel jegyzi a *Nógrád, a varázslatos világ* könyvsorozat tizenegyedik kötetét. Az utóbbi években első-sorban helytörténeti kutatásairól, a rendszerváltásig regnáló kommunista rezsim embertelen diktatúrájának és természetének, berne különösen az 1956-os forradalom- és szabadságharc kegyetlen megtorlásának okai és következményei feltárásáról ismert szerző ezúttal békésebb vizekre evez. Kis kötetében a – Nógrád megye határain túl is ismert – világörökséget, Hollókő települést körülöngő – vélhetően valós és feltehetően valótlan – történetek révén, a valaha élt híres-hírhedt emberekről szóló mesékkal, fennmaradt és szájhagyomány útján terjedő, már-már feledésbe merült, jobbára lappangó legendák felidézésével gazdagítja a vidékkel kapcsolatos tudást.

Hollókő nevének eredetéről fantáziálhatunk, amennyiben az összetett szót két elemre bontva vizsgáljuk. Sulyok László is ezt teszi, amikor a szóösszetétel három lehetséges jelentését szolgáltatja. Majd a valóságra támaszkodva, a fennmaradt írásos emlékek alapján ismerteti Hollókő várának és falujának történetét.

„»Castrum Hollokw«-ról egy 1313-ban kelt oklevélben lehet olvasni először. A név egyéb változatai: Hollokw, Holloukw, Holloku. [Mindegyik névváltozat a] várat és az oltalmába húzódott falut jelöli. [Miként] a várról, úgy a faluról is meglehetősen későn keletkezett iratok ma-

radtak ránk. Waralia, azaz Váralja települést csak egy 1343-ban írt dokumentum említi. A vártól nyugatra esett, az Előtyi-dűlőbe, vagy más néven a Gyertyánosba. Ez a régi falu” (6–7.) – olvashatjuk a szerző kutatómunkája nyomán született sorokat.

Ezt követően Sulyok László Csák Máté látogatásáról, elrejtett kincsekről, az aranykecskéről, a „tarisznyavárról”, Kapitán György kapitányságáról, a törökvilági történetek között a hollókői cselről, az egykori „kellmég-ízű” borról, a híres betyár, Sisa Pista ma is élő szelleméről mesél. A könyvecske utolsó két oldalán ismét valós történetek idéződnek fel. Elbeszéli a papír kétpengősön szereplő Fábán Lajosné esetét, majd a falu életében az 1960-as évektől bekövetkezett jelentősebb változásokat sommázza. „Az ámbitusos utcasor bekerült az országos műemléki jegyzékbe, s 1961 és 1968 között egységes műemléki tanulmányterv készült Mendele Ferenc vezetésével. Az elképzelésekről Román András 1972-ben tájékoztatta a világot egy UNESCO-konferencián. A falu belterülete, legelője és a várhegy 1977-ben tájvédelmi körzet lett. Az ófalu 65 – 1909 és 1911 között épült – lakóházát nyilvánították védetté, s 1987-ben az UNESCO ezt vette fel a világörökség-listára. A házak egy részében ma is laknak, más részük új funkciókat kapott, jellegük megtartása mellett. A varázslatos világ, Nógrád megye egy szelete itt a látnivaló” (18.).

Sulyok László e kis kötetben a helyszíni anyaggyűjtés módszerét alkalmazza, az élő beszéd természetes nyelvi eszközével él. Élet- és élményszerűen adja vissza a Hollókő hőskorából származó legendákat. A gyűjtött, átörökített és életre keltett történetek így válhatnak Hollókő és Nógrád régi-új mondakincseivé.

(*Új Műhely, Salgótarján, 2009*)

Képvécek

Kovács Bodor Sándor filmjei
az Arcus Temporum Pannonhalmi Művészeti Fesztiválról

Kovács Bodor Sándorról ma már elmondható, hogy szűkebb pátriája, Salgótarján mellett erős szálakkal kötődik Pannonhalmához, a Bencés Főapátságához is. Különös jelentősége van ennek az egyébként nem mindennapos művészi kalandozásnak, mivel filmesként tiszteletreméltó elkötelezettséggel vesz részt lakóhelyének és környékének kulturális életében: dokumentumfilmekben mutatja be társadalmi és természeti világát, alkotótáborokat szervez. Mostanára viszont talán sokadmagával, így e sorok szerzőjével együtt elmondhatja, hogy Pannonhalma a második otthonává vált. Ő készítette a monostor múltját és jelenét bemutató dokumentumfilmet (*„Bárki vagy, aki a mennyei hazába igyekszel...“*. *Másfél évezredes életforma Pannonhalmi monostorában*), amelynek rövidített változatát a látogatás első lépéseként az Apátságot felkereső valamennyi turista megtekintheti (s ennek következtében talán egyetlen magyar dokumentumfilm sem büszkélkedhet akkora nézőszámmal, mint ő). S ő forgatja immár öt éve az Arcus Temporum Pannonhalmi Művészeti Fesztiválról szóló filmeket, amelyek most egyetlen lemezen, az egyes évek eseményeit bemutató ismeretetésekkel együtt a VII. fesztiválon láttak napvilágot. (Az első alkalom, ahogy ezt a fesztiváligazgató, Varga Mátyás a kiadványban megfogalmazza, „próba-

év” volt, „sok tapasztalattal”, s ekkor még film sem készült.)

Kellő óvatossággal egyszerűen csak filmeknek nevezem ezeket a részenként körülbelül negyedórás összeállításokat. Műfaji meghatározásuk ugyanis igen nehéz – miközben műfaji meghatározhatatlanságuk a legfőbb sajátosságuk.

Nem dokumentumfilmek, nem ismeretterjesztő- vagy természetfilmek, nem riportfilmek – még talán a ma már idegenül csengő, régebben használatos kultúrfilm fogalma volna a legmegfelelőbb meghatározás –, hanem mindezek együtt, amelyből egy sajátos forma születik, megint csak közelítő leírással: jegyzet, napló, visszaemlékezés. Vagy még inkább a fesztivál nevéhez és szelleméhez híven (*Arcus Temporum: időívek*) „íveknek” tekinthetjük ezeket a filmeket; „képvéceknek”, az egyes fesztiválok különböző eseményeit, illetve az egyes fesztiválokat a mozgókép nyelven összekötő kompozícióknak. A forma tehát, rendkívül tudatosan és nagy alázattal, a „tárgy”, azaz a fesztivál tartalma mellett annak szellemiségét is képes megjeleníteni a maga művészi eszközeivel, amikor különböző (dokumentum)filmek műfajokat fűz egymásba, s hoz létre belőlük új, sajátos minőséget.

A Pannonhalmi Művészeti Fesztivál múlt és jelen között teremt kapcsolatot egy-egy klasszikus és kortárs zeneszerző

bemutatásával. Ezt az „időívet” erősítik a fesztivál további mozzanatai a különböző művészeti ágak (a zene mellett tánc, színház, képzőművészet, film) egymás mellé rendelésével, tágabb értelemben pedig profán és szakrális, külső és belső összekapcsolásával, amelynek ihletője és befogadója a magaslatra épült, ugyanakkor nyitott, befogadó szellemiségű bencés monostor.

Kovács Bodor Sándor tehát ezt a viszonyt, mozgást, ívet rajzolja elének a háromnapos fesztiválokat összefoglaló kisfilmjeiben. Mindezt szerencsére kellő nagyvonalúsággal teheti: tárgyyszerűen kevésbé szükséges informatívnak lennie (ezt a kiadvány füzete pótolja), így jóval nagyobb súly kerülhet a fesztivál fent körülírt szellemiségének megidézésére. Az öt filmben felismerhetők bizonyos visszatérő motívumok, illetve ezek szabad variációi, a legfontosabb azonban az egységes stílus és látásmód, amely mögött az egyszemélyes filmes (rendező, író, operatőr, vágó, hangmérnök) portréja is kirajzolódik.

A filmek fő szervezőelve és egyúttal leginformatívabb eleme az adott fesztivál kortárs zeneszerzőjével készített rövid interjú. Sofia Gubaidulina, Salvatore Sciarrino, Valentin Silvestrov, Bent Sørensen és Giya Kancheli tehát hagyományos riporthelyzetben is megjelenik, szavaik azonban már elsősorban nem magukról vagy művészetükről szólnak, jóval inkább a fesztiválhoz, a közönséghez és a helyhez kapcsolódó élményeikről. Az egyes filmek különböző pontjain elhelyezett riportok köré szerveződnek a fesztivál egyéb, immár a közreműködők és a művek megnevezése nélkül felvillanó eseményei: izgalmas részletek a próbákról, koncert- és

színházi pillanatok, a képzőművészeti alkotások és filmek bemutatása. Az egyes művészeti ágak és művek közötti átkötésekben kap helyet a fesztivál atmoszférájának a felidézése, amely több mint egyszerű passzázs. A műélvezet mellett ugyanis – s ezt mint visszatérő vendég tanúsíthatom – rendkívül fontos eleme az Arcus Temporumnak az együttlét, a közösségi élmény megélése. Az évek során az ismeretlenek is ismerőssé válnak, s ma már egyfajta nagy családként köszöntik egymást a vendégek. Nos, az egyes eseményeket összekötő passzázsok pillanatképei, egy-egy portré a közönség soraiból, a figyelem feszültebb vagy a várakozás oldottabb pillanatai hűen mutatják meg a fesztiválnak ezt a nem elhanyagolható arcát, természetét is. S mindezen túl ott van még a filmek visszatérő markáns szerzői megoldása, a monostor, illetve a pannonhalmi táj ihlette képek sorozata. Ezek a legtöbbször állókép-karakterű, gyakran utólagosan manipulált felvételeken közvetlenül mutatkozhat meg a képalkotó művész látásmódja, ahogy egy-egy, akár apró részletből, térelemből, kockaköböl, épületsarokból, ablakból vagy éppen tágas totálból alkot önmagában is érvényes kompozíciót. Az egyes eseményeket elválasztó és összekötő, néha színesből fekete-fehérbe váltó vagy szűrővel átfestett „tételhatárok” bizonyára a fotósként is ismert filmrendező legkedvesebb, legszabadabb pillanatai, amelyek ugyanakkor pontosan illeszkednek a fesztivál „íveikhez”: e „képívek” segítségével tesszik láthatóvá tér és idő láthatatlan kapcsolatait.

(Pannonhalma, 2010)

Mobil-tükör

Gárdonyi Géza Színház: Csörgess meg!

Máté Gábor rendező már nem első alkalommal „húzott egy merészet”, előre megírt szöveggel, a társadalom egy hangsúlyos jelenségére összpontosítva, színészei improvizációs képességére építve komponált egy fergeteges produkciót, amely egyszerre szórakoztat és szembeesít, felszabadultan nevetet és mélyen elgondolkodtat – ezúttal a mobiltelefon használata köré szervezett, egymáshoz lazán kapcsolódó etüddel. Az első felvonásban napjaink kommunikációs eszközének hétköznapi és egyéni használatából teremthető és teremtődő helyzetkomikum dominált. Az orvosi rendelőben zajló nyitójelenet a „mobilozást” az angol abszurd kulcs-csapata, a Monty Python szellemében tárja fel. Látleletet szolgáltat arról, egy közösségi térben, szeméremérzet nélkül, mi mindent vagyunk képesek kibeszélni, hogyan tud a környezet személytelen és kényszerű hallgatójává válni egy másik ember magánéletének, intim szférája problémájának. A liftben rekedés szituációjára épít a Görög László, Fenyő Iván és Ötvös András által megformált jelenet, melyben a mobiltelefon, mint leleplező, mint az egyén inkognitóját feltáró realizálódik, teremt egyszerre drámai és komikummal átitatott helyzetet.

A második felvonás jelenetei az egyéni viselkedések felől a mobilhasználat társadalmi hozadékaira irányítják a figyelmet. Többek közt bepillantást enged egy „mobiltorony” felállításával kapcsolatosan összehívott lakógyűlésbe, ahol felelevenednek azok a sztenderd szö-

vegek, amelyek – hasonló esetekben – az engedélyezés ellen és mellett szóltak és szólnak; mindehhez a mai Magyarország néhány tipikus karakterét (sportoló, üzletkötő, „izomagyú”, közömbös, megvásárolható stb.) társítva. Ez történik akkor is, amikor a pultnál várakozó Bozó Andrea és az asztalnál ülő Mészáros Máté a telefonos csevegésük során a szexualitás körül bonyolódó trendi beszédet figurázza ki. A telefont használó, de működését nem értő ember kiszolgáltatottságát, átverhetőségét viszi színre hackerként Ötvös András, nagydumás menedzserként Fenyő Iván és hiszékeny, a legképtelenebb telefonfunkciókért is fizetni képes nőként Fekete Györgyi.

Azt gondolom, az egri Gárdonyi Géza Színház *Csörgess meg!* című „mobile-re-vüjével” 2010. november 22-én és 23-án a salgótarjáni József Attila Művelődési Központban minimum egy dologban maximális teljesítményt nyújtott: két felvonásban tükröt tartott a közönség elé. Olyan tükröt, amelyben mindenki felfedezhette a saját arcmását, azt, amerre formálódik a világ a technikai változások által. Az már a helyi intézményt dicséri, hogy a darab közönségtalálkozóval is kiegészült, az előadást követően a kulisszatitkok feltáruhlhattak az érdeklődők tekintete előtt, kibeszélhetővé vált a mű születése és hatása. Lehet ennél teljesebb egy színházi est?

Rendező: Máté Gábor
JAMKK, Salgótarján

BARÁTHI OTTÓ (1944, Hatvan): Író, újságíró, közgazdász. Salgótarjánban él. Legutóbbi kötetei: *A Kálvária kálváriája* (2008); *50 év a Palócföld életéből* (2008).

BERKA ATTILA (1976, Budapest): Író. A *Spanyolnátha* szerkesztője. Legutóbbi kötet: *Lada Béla nem hal meg* (2009).

BURNS KATALIN (1976, Budapest): Író, zenész. A Hajna együttes vezetője. Kötete: *Szóttesek regénye* (2009).

DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján): Író, költő, kulturális antropológus. Budapesten él. Kötete: *Bébi-kommandó* (2010).

GELENCSÉR GÁBOR (1961, Budapest): Filmestéta, egyetemi oktató, szerkesztő. Balázs Béla-díjas. Legutóbbi kötet: *Káoszkerítő* (2006).

GROZDITS KÁROLY H. (1973, Kőszeg): Újságíró, író. Budapesten és Révfülöpön él. Kötete: *Kincs* (2004).

HALMI NIKOLETT (1984): Író, kritikus. Nógrád megyében él.

HANDÓ PÉTER (1961, Salgótarján): Költő, író, antropológus. Sósartyánban él. Legutóbbi kötet: *Alvó konfliktusok mezején* (2008).

KATONA ÁGOTA (1989, Balassagyarmat): Költő. Jelenleg az ELTE-BTK hallgatója.

KISS BARNA PÁL (1981, Salgótarján): Kritikus.

LÁSZLÓFFY CSABA (1939, Torda): Író, költő, drámaíró, esszéista. Többek közt József Attila-díjjal (2005) ismerték el munkásságát. Kolozsváron él. Legutóbbi kötet: *A waterlooi ganajtúró bogár* (2009); *A nevető ló mint rejtély* (2009).

MIKLÓSSY ENDRE (1942, Bercel): Író, esztéta, építész-mérnök, egyetemi oktató. Legutóbbi kötet: *A másik ember keresése* (2009).

MIZSER ATTILA (1975, Losonc): Költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötet: *Köz* (2008).

NAGY CSILLA (1981, Balassagyarmat): Irodalomtörténész, kritikus. Kötete: *Magánterület* (2008).

NYERGES GÁBOR ÁDÁM (1989, Budapest): Költő. Az ELTE-BTK magyar szakos hallgatója, az *Apokrif* folyóirat főszerkesztője. Kötete: *Helyi érzéstelenítés* (2010).

NYILAS ATILLA (1965, Budapest): Költő. Legutóbbi kötet: *Az Egynek álmai. Álmoskönyv* (2008).

PAPP DÉNES (1980, Miskolc): Író, költő, zenész.

SUHAI PÁL (1945, Bezenye): Költő, tanár, tanácsosíró. Legutóbbi kötet: *Külön körön* (2010).

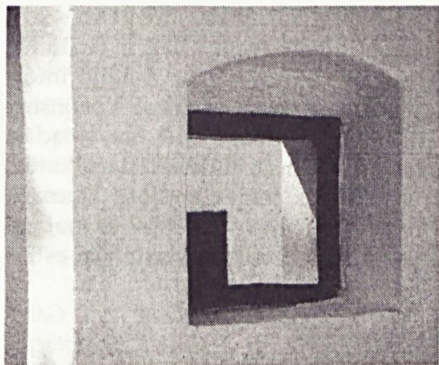
SULYOK LÁSZLÓ (1944, Nagybatony): Író, újságíró. Salgótarjánban él. Legutóbbi kötet: *Hollókó legendái* (2009).

SZÁVAI ATTILA (1978, Vác): Író. Rétságán él. Legutóbbi kötet: *Optikai tuning* (2009).

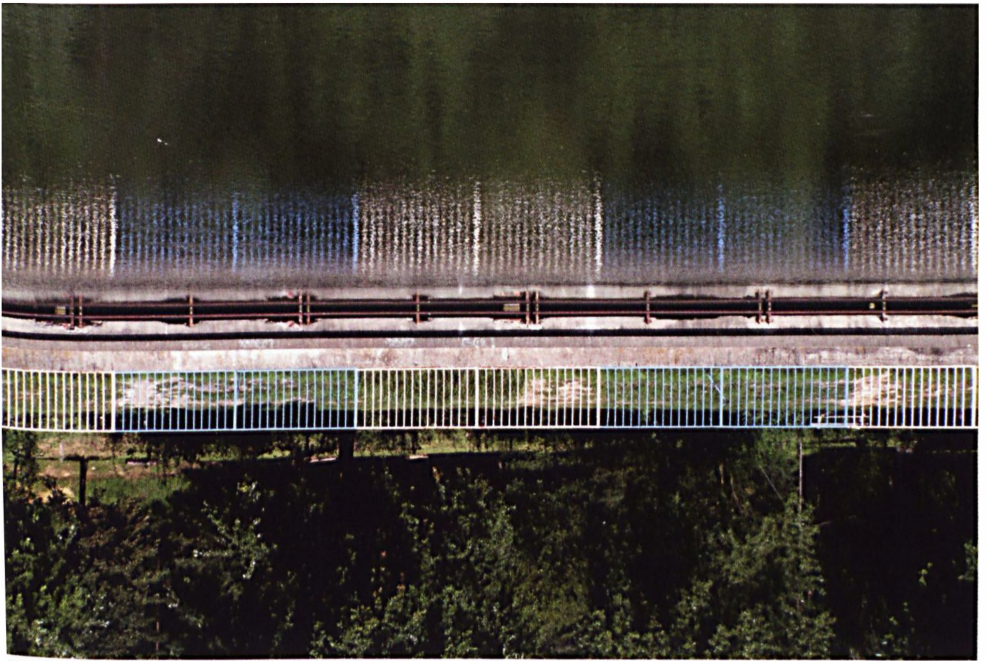
SZÉKELY ÁKOS (1945, Nagysimony): Grafvizuális költő, író, kritikus, irodalomtörténész, irodalomszervező, szerkesztő, műfordító. Legutóbbi kötet: *Metabolikus háttér* (2000).

TANDORI DEZSŐ (1938, Budapest): Költő, író, műfordító, a magyar irodalom megújulásának egyik legeredetibb képviselője. Többek közt Kassák- (1974), József Attila- (1978), Áprily Lajos- (1986), Déry Tibor- (1986), Kossuth- (1998) és Goethe-díjjal, Artisjus Irodalmi Nagydíjjal (2009) ismerték el munkásságát. Legutóbbi kötet: *Csodakedd, rémszerda* (2010); *Úgy nincs, ahogy van* (2010).

TURCZI ISTVÁN (1957, Tata): Író, költő, műfordító, a *Parnasszus* folyóirat alapító főszerkesztője. József Attila- (2006) és Babérkoszorú-díjas (2010). Legutóbbi kötet: *Minden ablak nyitva* (2009).

Minden olvasójának
kellemes karácsonyi ünnepeket és
boldog új esztendőt kíván
a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége!

Ára: négyszáz forint

Előfizetők részére 300 Ft

„kemény a menny és vándor a vidék...”

József Attila

nka

Nemzeti Kulturális Alap

